

Broj: 01-02-2494/13-3
Ilidža, 25.06.2013.godine

Na osnovu člana 88. stav (3) Statuta općine Ilidža - Prečišćeni tekst („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 33/10), prilikom razmatranja Prijedloga Lokalnog ekološkog akcionog plana Općine Ilidža, Općinsko vijeće Ilidža na 7.redovnoj sjednici održanoj dana 25.06.2013. godine, donijelo je

ZAKLJUČAK

1. Usvaja se Lokalni ekološki akcioni plan Općine Ilidža i isti je sastavni dio ovog zaključka.
2. Ovaj Zaključak objavit će se u „Službenim novinama Kantona Sarajevo“.

PREDSJEDAVAJUĆA

Smiljana dr Viteškić

DOSTAVLJENO:

1. Općinski načelnik
2. Služba za finansije
3. Služba za razvoj, investicije i komunalne poslove
4. Str.služba za koord.rada MZ-a
5. Str.služba Opć.vijeća i Opć. načelnika
6. Agencija „SYNERGY REK“
Ulica Hakije Kulenovića 8, Sarajevo
7. Općinski LEAP koordinator, Safet Lisica
8. Za objavu „SNKS“
9. Evidencija
10. a/a

OPĆINA ILIDŽA

LOKALNI EKOLOŠKI AKCIONI PLAN

Pripremljen od strane Agencije SYNERGY REK

Sarajevo, maj 2013.

UČESNICI U IZRADI LEAP-A OPĆINE ILIDŽA:

Agencija Synergy REK:

Suad Hajrić, direktor
Mulija Omerović, projekt koordinator

Radna grupa:

Tematska oblast:	Safet Lisica, općinski koordinator za izradu LEAP-a
Upravljanje otpadom	Enes Čorbo, zamjenik koordinatora za izradu LEAP-a
Upravljanje kvalitetom zraka:	Izet Avdić
Korištenje , zaštita i upravljanje vodnim resursima:	Mirsada Džambegović
Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem:	Marina Pehar
Korištenje, zaštita i upravljanje šumama i šumskim zemljištem:	Selver Vreto
Upravljanje prostorom:	Munira Viteškić
Zaštita biodiverziteta, prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa:	Amra Bojčić
Privreda i okoliš:	Vedada Čaušević
Socijalna i zdravstvena zaštita stanovništva:	Emina Idrizović

SADRŽAJ:

PREDGOVOR.....	1
1. UVOD	3
2. OPĆI PODACI O OPĆINI ILIDŽA.....	11
2.1. Geološke karakteristike	13
2.2. Geomorfološke karakteristike.....	13
2.3. Klimatske karakteristike	15
2.4. Hidrološke karakteristike	17
2.5. Stanovništvo	18
2.6. Naselja.....	20
2.7. Infrastruktura	21
3. PROCJENA STANJA OKOLIŠA U OPĆINI ILIDŽA	25
3.1. Upravljanje kvalitetom zraka	25
3.1.1. Stanje na području	25
3.1.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	30
3.2. Korištenje, zaštita i upravljanje vodnim resursima	32
3.2.1. Stanje na području	32
3.2.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	45
3.3. Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem.....	49
3.3.1. Stanje na području	49
3.3.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	53
3.4. Korištenje, zaštita i upravljanje šumama i šumskim zemljištem.....	55
3.4.1. Stanje na području	55
3.4.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	60
3.5. Upravljanje otpadom	61
3.5.1. Stanje na području	61
3.5.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	65
3.6. Upravljanje prostorom	67
3.6.1. Stanje na području	67
3.6.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	72
3.7. Zaštita biodiverziteta, prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	75
3.7.1. Stanje na području	75
3.7.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	87
3.8. Privreda i okoliš	90
3.8.1. Stanje na području	90
3.8.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	100
3.9. Socijalna i zdravstvena zaštita stanovništva	104
3.9.1. Stanje na području	104
3.9.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere	112
4. UTVRĐIVANJE OKOLIŠNIH PRIORITETA.....	118
AKCIONI PLAN	120
IMPLEMENTACIJA LEAP-a	160
PRILOG: Zakonska regulativa	162
PRILOG: Rezultati anketiranja građana	186
SPISAK TABELARNIH, GRAFIČKIH I KARTOGRAFSKIH PRILOGA	

PREDGOVOR

Bosna i Hercegovina, kao zemlja u tranziciji, susreće se sa ozbiljnim problemima u oblasti okoliša. To se posebno odnosi na nedovoljno razvijene kapacitete, te mnoge socio-ekonomske i institucionalne probleme, kao što su:

- nedostatak okolišne politike i zakonodavstva;
- nedovoljno razvijeni kapaciteti, koji su uz to podijeljeni između entiteta i kantona;
- nepostojanje učešća javnosti u procesu odlučivanja u oblasti okoliša;
- nejasno razgraničene odgovornosti i obaveze različitih institucija koje se bave problemom voda, okoliša, zdravlja, poljoprivrede, itd.;
- nepostojanje/nedovoljan monitoring;
- nepostojanje kvalitetnije saradnje između kantona, općina i različitih interesnih grupa;
- nedovoljna obučenost i nedostatak kadrova, nedostatak stručnog znanja, loše upravljanje, nedostatak finansijskih sredstava;
- nedovoljna zainteresiranost za probleme okoliša, kao i nedovoljna upućenost javnosti.

Rješavanje problema u oblasti okoliša zahtjeva sistematičan pristup i intenzivnu saradnju i razmjenu informacija između različitih interesnih grupa na području općina (lokalnih organa vlasti, privrednog, obrazovnog, zdravstvenog i nevladinog sektora, te građana). Kao najbolji odgovor na kompleksnost zaštite okoliša razvijena je strategija rješavanja okolišnih problema putem izrade i realizacije akcionih planova u oblasti okoliša:

- **Nacionalni akcioni plan za zaštitu okoliša BiH (NEAP BiH);**
- **Kantonalni akcioni plan zaštite okoliša za Kanton Sarajevo (KEAP);**
- **Lokalni ekološki akcioni plan (LEAP).**

LEAP je dokument koji je karakterističan za sve zemlje demokratske orijentacije. Potvrđeno je da izrađeni dokument LEAP-a predstavlja neophodnu osnovu:

- za stvaranje mogućeg partnerstva sa međunarodnim organizacijama;
- za apliciranje na predpristupne fondove EU.

Specifični razlozi za izradu LEAP-a su:

- Stvaranje odgovarajuće dokumentacije u cilju **omogućavanja pristupu finansijskim sredstvima** iz regionalnih, državnih i međunarodnih izvora (**nepovratni fondovi EU za lokalne zajednice namjenjeni zaštiti okoliša**);
- potreba da se sagleda cjelokupna situacija u oblasti okoliša na teritoriji lokalne zajednice;
- određivanje i usvajanje liste prioritetnih oblasti koje imaju najveći uticaj na lokalnu zajednicu;
- uključenje najšire javnosti u proces planiranja i izrade dokumenta.

Bez LEAP-a nema finansijske pomoći međunarodne zajednice.

1. UVOD

Unaprjeđenje i zaštita okoliša na teritoriji općine Ilidža je aktivnost od krucijalnog značaja za stanovnike lokalne zajednice, jer su građani ti koji u slučaju njenog ugrožavanja najviše trpe. Ovo je jedan od argumenata zbog kojih se i međunarodna zajednica po pravilu odlučuje da podrži programe i projekte zaštite okoliša (koji se temelje na potrebi smanjenja negativnog uticaja na okoliš, a koja je uzrokovana potrebama industrijskog i ekonomskog razvoja) i da pomaže ekonomski razvoj koji neće ugrožavati zdravlje i kvalitet života sadašnjih i budućih generacija.

U procesu izrade LEAP dokumenta za općinu Ilidža smo se vodili načelom održivosti, koje podrazumijeva integriranost najvažnijih ekonomskih, društvenih i okolišnih aspekata, a posebno sa ekonomskim zahtjevima za dinamičnom i okolišno djelotvornom i održivom ekonomijom, koja osigurava prosperitet i pruža prilike za osiguranje boljih socijalnih uslova, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava za sve građane, uključujući načelo ravnopravnosti spolova, te okolišne zahtjeve da se životno važni prirodni resursi koriste tako da zadovoljavanje sadašnjih potreba ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.

LEAP je polazna tačka za izgradnju održive lokalne zajednice koji joj pomaže da na odgovarajući način razmotri i fokusira pažnju na glavne ekološke probleme koji negativno utiču na okoliš, ekosistem i ljudsko zdravlje. LEAP je također "živi i integrirani" proces koji će koristiti općini Ilidža da u dužem vremenskom periodu kontinuirano prati realizaciju zacrtanih akcija. U ovom segmentu je osnovna korelacija između strategije lokalnog ekonomskog razvoja općine i sektorskog plana zaštite okoliša, odnosno lokalnog ekološkog akcionog plana (LEAP-a). Lokalni ekološki akcioni plan općine Ilidža - LEAP je samostalan otvoren dokument, ali je i dio razvojne strategije općine Ilidža, a logično i vrlo važno je istaći da se nadovezuje, odnosno proizilazi/nadopunjuje se sa KEAP-om i drugim strateškim dokumentima, kao što su Nacionalni ekološki akcioni plan (NEAP), te Strategija zaštite okoliša FBiH-e.

Sastavni dijelovi Federalne strategije zaštite okoliša su i: Federalna strategija zaštite prirode; Federalna strategija zaštite zraka; Federalna strategija upravljanja otpadom; te Federalna strategija zaštite voda, odnosno, upravljanja vodama, koja se radi posebno.

Projektni tim je tokom izrade LEAP-a dao svoj maksimum kako bi se postigli ciljevi **izrade dokumenta koji se mogu svesti na:**

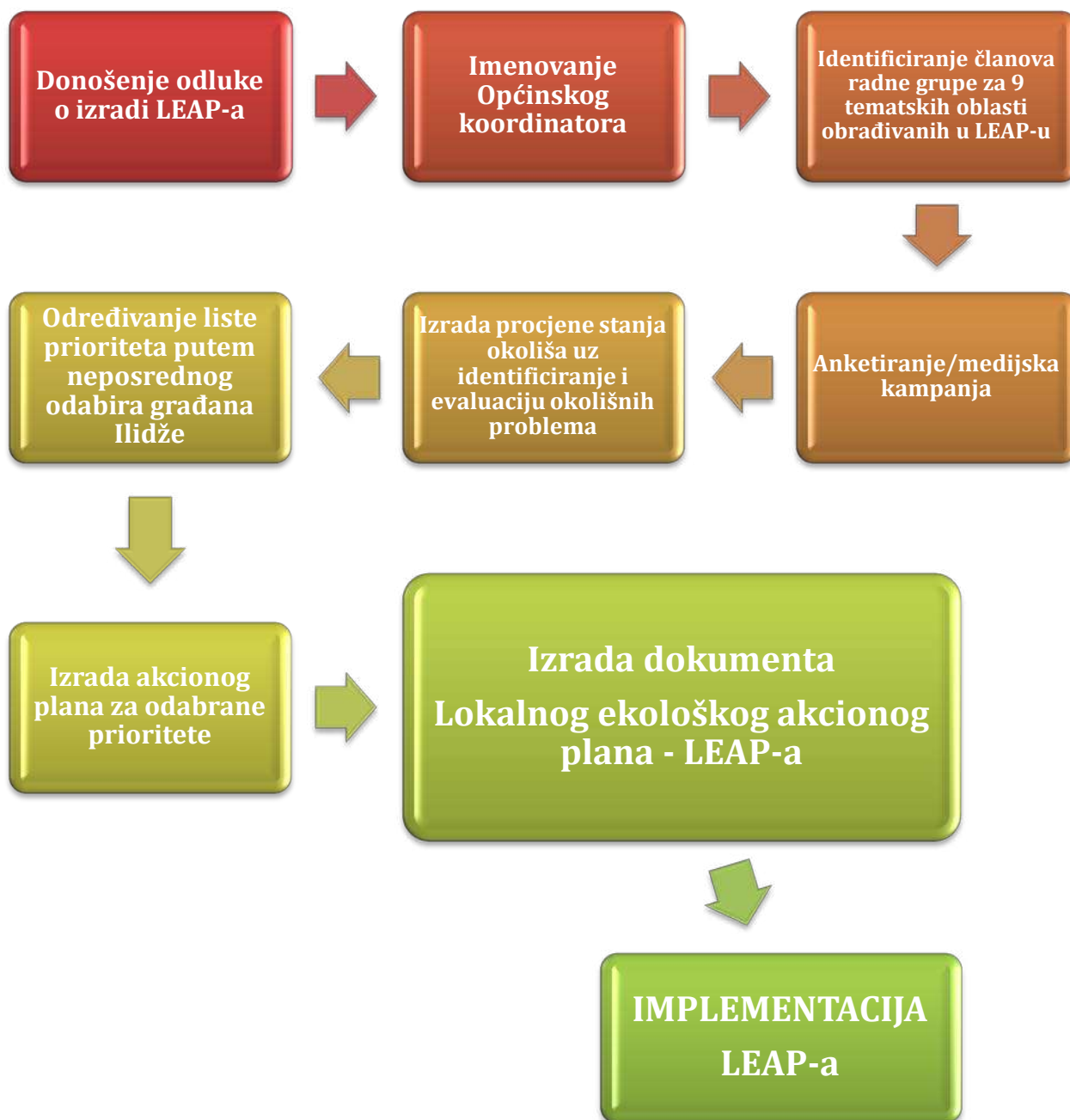
- Doprinos održivom razvoju općine Ilidža,
- Uključivanje javnosti sa cijelog područja zajednice (anketiranje, odabir prioriteta, javna rasprava...) u identifikiranju i rješavanju okolišnih problema,

- Razvoj svijesti o vrijednosti okoliša i prirodnih resursa, te promoviranje javne svijesti i odgovornosti za zaštitu okoliša,
- Određivanje najvažnijih lokalnih prirodnih resursa u smislu dugoročnog ekonomskog razvoja,
- Utvrđivanje lokalnih prioriteta u zaštiti okoliša, a prvenstveno onih koji imaju značajan negativan uticaj na ljudsko zdravlje i na očuvanje ekosistema,
- Stvaranje organizacijskih i finansijskih preduslova za aktivno djelovanje na unaprjeđenju i očuvanju okoliša, kao najvažnijem izvoru održivog razvoja svake sredine,
- Integriranje politike okoliša u sve sektorske politike,
- Pronalaženje realnih mogućnosti za realizaciju pojedinih aktivnosti,
- Identificiranje, procjenjivanje i rangiranje problema u oblasti okoliša koji su zasnovani na rizicima vezanim za zdravlje, okoliš i ukupan kvalitet života,
- Uspostava vlasništva lokalne zajednice nad procesom pripreme i implementacije LEAP-a,
- Kreiranje plana aktivnosti u oblasti zaštite okoliša,
- Stvaranje odgovarajućeg dokumenta u cilju pristupa finansijskim sredstvima namijenjenim za zaštitu okoliša iz lokalnih, kantonalnih, državnih i međunarodnih izvora,
- Uključivanje najšire javnosti u proces planiranja i izrade strateškog dokumenta.

Metodologija za izradu LEAP-a

Koristeći dugogodišnje iskustvo iz naše zemlje i drugih sredina, Agencija Synergy REK je pri izradi LEAP-a koristila priručnik za izradu lokalnih ekoloških akcionih planova koji se pokazao kao vrlo primjenjiv i praktičan u svim općinama Kantona Sarajevo.

U skladu sa pomenutom metodologijom za izradu LEAP-a i primjerima dobre prakse u izradi strateških dokumenata na lokalnom nivou, proces izrade dokumenta je prošao kroz sljedeće faze:

Donošenje Odluke o izradi LEAP-a

U skladu s gore pomenutim fazama izrade LEAP-a, Općinsko vijeće je donijelo Odluku o pristupanju izradi Lokalnog ekološkog akcionog plana općine Ilidža broj 01-02.141/12-2, 19. januara 2012. godine.

Nakon objavljivanja oglasa o javnom nadmetanju za izbor najpovoljnijeg ponuđača za izradu LEAP-a, Općina Ilidža je odabrala i potpisala UGOVOR o pružanju usluga sa Agencijom Synergy REK za realizaciju projekta izrade LEAP-a, 09.04.2012. godine.

Kompletna proces izrade LEAP-a organizovan je na demokratskim principima uz potpunu transparentnost, pristup svim informacijama, te uz uključivanje svih relevantnih sudionika sa područja općine (predstavnik općinskih organa vlasti i administracije, javnih preduzeća, zdravstvenog, obrazovnog, poslovnog i nevladinog sektora, te medija).

Općinski načelnik je u cilju osiguranja napretka i održivog razvoja kao i poboljšanja uslova života stanovnika Općine Ilidža imenovao projektni tim za realizaciju i sprovođenje LEAP-a.

Članovi Radne grupe	NAZIV SLUŽBE I POSAO KOJI OBAVLJA	TEMATSKA CJELINA U LEAP-u
IME I PREZIME		
SAFET LISICA	STRUČNA SLUŽBA OPĆINSKOG VIJEĆA I NAČELNIKA	OPĆINSKI KOORDINATOR ZA IZRADU LEAP-A
	SAVJETNIK OPĆINSKOG NAČELNIKA	
ENES ČORBO	STRUČNA SLUŽBA ZA KOORDINACIJU RADA MZ-A	ZAMJENIK KOORDINATORA ZA IZRADU LEAP-A UPRAVLJANJE OTPADOM
	Šef službe	
IZET AVDIĆ	STRUČNA SLUŽBA ZA KOORDINACIJU RADA MZ-A	UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA
	Viši samostalni referent Sekretar mjesne zajednice	
MIRSADA DŽAMBEGOVIĆ	SLUŽBA ZA INSPEKCIJSKE POSLOVE	KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE VODNIM RESURSIMA
	Komunalni inspektor	
MARINA PEHAR	SLUŽBA ZA RAZVOJ, INVESTICIJE I KOMUNALNE POSLOVE	KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ZEMLJIŠTEM
	Viši stručni saradnik za razvoj, investicije i zaštitu okoliša	
SELVER VRETO	SLUŽBA ZA PRIVREDU I TURIZAM	KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ŠUMAMA I ŠUMSKIM ZEMLJIŠTEM
	Stručni saradnik za oblast poljoprivrede	
MUNIRA VITEŠKIĆ	SLUŽBA ZA PROSTORNO UREĐENJE	UPRAVLJANJE PROSTOROM
	Stručni saradnik za poslove urbanizma	

AMRA BOJČIĆ	SLUŽBA ZA OBRAZOVANJE, KULTURU, SPORT I INFORMISANJE	ZAŠTITA BIODIVERZITETA, PRIRODNOG I KULTURNO- HISTORIJSKOG NASLJEĐA
	Stručni saradnik za obrazovanje, kulturu, sport, rad sa mladima i NVO-ma	
VEDADA ČAUŠEVIĆ	SLUŽBA ZA PRIVREDU I TURIZAM	PRIVREDA I OKOLIŠ
	Stručni saradnik za upravno rješavanje iz oblasti privrede	
EMINA IDRIZOVIĆ	SLUŽBA ZA RAD, SOCIJALNA PITANJA, ZDRAVSTVO, IZBJEGLICE I RASELJENA LICA	SOCIJALNA I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA STANOVNIŠTVA
	Stručni saradnik za održivi povratak	

PROCJENA STANJA OKOLIŠA

Procjena stanja okoliša daje sliku trenutnog stanja okoliša lokalne zajednice. Ovo je aktivnost u okviru koje njeni učesnici formiraju sliku o tome gde su najveći problemi i opasnosti za zajednicu, koji su ograničavajući faktori u njihovom rješavanju i koje probleme bi trebalo hitno rješavati. Ona sadrži analizu ključnih pitanja okoliša, podatke o uticaju koji na okoliš imaju određene ustanove i institucije, kao i aktivnosti koje te ili druge organizacije poduzimaju na saniranju i unapređenju postojećeg stanja.

- **ANKETA**

Anketa obuhvata javno anketiranje građana o stavovima i problemima u oblasti zaštite okoliša (tj. formiranju tzv. reprezentativnog uzorka, kako bi odgovori anketiranih što realnije prikazali stavove zajedničke za cjelokupnu zajednicu).

LISTA OKOLIŠNIH PROBLEMA

Procjena stanja okoliša predstavlja osnovu za izradu liste okolišnih problema koja uključuje uzroke i posljedice problema, te specifične ciljeve za svaki od definisanih problema; kao i određivanje prioriteta.

ODREĐIVANJE PRIORITETA

Obzirom da za odabir prioriteta ne postoje apsolutni kriteriji, kao jedan od načina za određivanje prioriteta može poslužiti analiza rizika kojom se pokušava odgovoriti na pitanje: koji okolišni problemi u tretiranoj sredini predstavljaju najveće rizike za stanovnike, odnosno njihovo zdravlje (bolesti), ekosisteme (rizik po šume, rijeke i pojedine vrste) i na ukupan kvalitet života (radna mjesta i zaposlenost, mogućnosti rekreacije, kvalitet stanovanja, socijalnu i zdravstvenu brigu, itd.). Rangiranje se vrši na neposredan način, odabirom javnosti.

IZRADA AKCIONOG PLANA ZA PRIORITETNE OBLASTI

Izrada akcionog plana za prioritetne oblasti predstavlja ključnu fazu izrade LEAP-a, jer definiše aktivnosti koje je potrebno realizovati kako bi se trenutna situacija u pojedinim oblastima unaprijedila. Polaznu tačku za izradu akcionih planova predstavlja izvještaj o stanju životne sredine u odgovarajućoj oblasti. Postojanje ekspertske procjene stanja i dobro dokumentovane učesničke procjene ovdje dolazi do punog izražaja, pošto od njenog kvaliteta direktno zavisi i obim, detaljnost i kvalitet akcionih planova.

OPĆINA ILIDŽA, UTORAK 25.04.2012
I SASTANAK RADNE GRUPE
PROCJENA STANJA I ANKETIRANJE

**Na I sastanku su razmatrana
sljedeća pitanja:**

- ZAŠTO LOKALNI EKOLOŠKI AKCIONI PLAN?
- KOJI SU RAZLOZI ZA IZRADU LEAP- a ?
- ŠTA JE LEAP ?

Poštovani sugrađani, U Vašoj Općini započeta je izrada Lokalnog ekološkog akcionog plana (LEAP-a). LEAP je strateški dokument koji nudi rješenja za ekološke probleme u lokalnoj zajednici. Ovaj plan sadrži osnovne podatke o Vašoj općini, pregled trenutnog stanja i najvažnijih problema u oblasti okoliša, kao i prijedlog akcija za njihovo rješavanje na opštu korist i dobrobit svih građana.

Molim Vas da popunjavanjem ove ankete date svoj doprinos izradi Lokalnog ekološkog i turističkog akcionog plana (LEAP-a) za Općinu Ilidža, u cilju poboljšanja kvaliteta života u Općini. Anketa se popunjava zaokruživanjem odgovora ispred ponuđene opcije i dodavanjem odgovora.

Zahvaljujemo se na saradnji.

***Rezultati ankete su u prilogu LEAP-a**

OPĆINA ILIDŽA, UTORAK 28.06.2012.
II SASTANAK RADNE GRUPE - **UTVRĐIVANJE LISTE PROBLEMA**

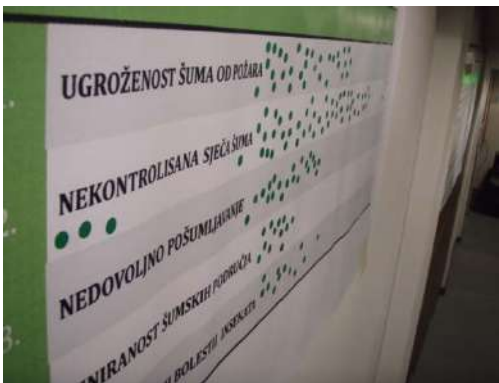
PROBLEMI:	
1.	UGROŽENOST BILJNIH I ŽIVOTINJSKIH VRSTA, GLJIVA TE DRUGIH ŠUMSKIH PROIZVODA
2.	SMANJENJE RAZNOLIKOSTI VRSTA I EKOSISTEMA
3.	DEGRADACIJA PRIRODNIH CJELINA
4.	NEDOVOLJNA ZAŠTIĆENOST PRIRODNIH VRIJEDNOSTI
5.	UNIŠTAVANJE PEJZAŽA
6.	NEADEKVATNA ZAŠTITA, KORIŠTENJE I ODRŽAVANJE SPOMENIKA PRIRODE
7.	NEDOVOLJNA ZAŠTIĆENOST KULturno-HISTORIJSKIH DOBARA
8.	DEVASTACIJA KULturno-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA
9.	NEADEKVATNO KORIŠTENJE OBJEKATA KULturne BAŠTINE
10.	NEDOVOLJNO ODRŽAVANJE SPOMENIČKOG FONDA

II Sastanak:

- PREZENTACIJA I USAGLAŠAVANJE REZULTATA ANKETE I PROCJENE STANJA OKOLIŠA
- PREDSTAVLJANJE LISTE PROBLEMA

OPĆINA ILIDŽA, UTORAK 18.08.2012.

III SASTANAK RADNE GRUPE UZ PRISUSTVO GRAĐANA - ODABIR LISTE PRIORITETA

UČESNICI:

AGENCIJA SYNERGY REK, OPĆINSKI KOORDINATOR, ČLANOVI RADNE GRUPE, PREDSTAVNICI NVO-A, UG, SPORTSKIH DRUŠTAVA, OBRAZOVNIH USTANOVA, DOMOVA ZDRAVLJA, KOMUNALNIH PREDUZEĆA, PRIVREDE, SEKRETARA MJESNIH ZAJEDNICA... (ukupno 50-60 učesnika)

III SASTANAK

- UPOZNAVANJE UČESNIKA SA PROJEKTOM (ZAVRŠENE AKTIVNOSTI I PLAN RADA DO ZAVRŠETKA PROJEKTA)
- PREDSTAVLJANJE LISTE PROBLEMA
- PREZENTACIJA/INSTRUKCIJA UČESNICIMA ZA NEPOSREDAN ODABIR LISTE PRIORITETA
- PREDSTAVLJANJE ZADATAKA ZA UČESNIKE U IZRADI LISTE PRIORITETA

OPĆINA ILIDŽA, UTORAK 20.12.2012.
IV SASTANAK RADNE GRUPE
AKCIONI PLAN

IV Sastanak

- PREZENTACIJA LISTE PRIORITETA ODABRANIH NEPOSREDNIM GLASANJEM STANOVNIKA OPĆINE
- PODSJEĆANJE NA ZAVRŠENE AKTIVNOSTI I PREDSTAVLJANJE PLANA RADA DO ZAVRŠETKA PROJEKTA
- PREDSTAVLJANJE ZADATAKA ZA UČESNIKE U IZRADI AKCIONOG PLANA UZ PRIMJERE IZ OPĆINA KOJE SU URADILE LEAP
- USAGLAŠAVANJE ROKOVA ZA DOSTAVLJANJE MATERIJALA (AKCIONI PLAN)

V Sastanak:

- PREZENTACIJA NACRTA DOKUMENTA URAĐENOG OD STRANE AGENCIJE SYNERGY REK
- INTERAKTIVNI PRISTUP RADU UZ DIREKTNO UČEŠĆE SVIH UČESNIKA U DISKUSIJI UZ SUGESTIJE I KOMENTARE
- SUGESTIJE I KOMENTARI NA NACRT DOKUMENTA
- USAGLAŠAVANJE ROKA ZA DOSTAVLJANJE MATERIJALA (USAGLAŠENI NACRT DOKUMENTA LEAP-A)

**LOKALNI EKOLOŠKI
AKCIONI PLAN OPĆINE
ILIDŽA**

- NACRT-

Sarajevo, februar 2013

2. OPĆI PODACI O OPĆINI ILIDŽA

Općina Ilidža je matematičko-geografski smještena između 43°50' sjeverne geografske širine i 18°21' istočne geografske dužine.

Površina općine Ilidža iznosi 142,88 km² na kojoj prema procjenama živi oko 66.000 stanovnika. Ukupna površina, odnosno prostorni obuhvat općine je izmijenjen u odnosu na vrijeme prije potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Prije rata općina Ilidža je zauzimala površinu od 169,48 km² gdje je živjelo 67.197 stanovnika. Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, krajem 1995. godine, dio teritorije od 26,6 km², sa 7.112 stanovnika pripao je Republici Srpskoj.

Administrativno-teritorijalno Općina Ilidža pripada entitetu Federacija Bosne i Hercegovine, odnosno Kantonu Sarajevo. Graniči sa općinama Trnovo, Hadžići, Kiseljak, Novi Grad, Visoko, Ilijaš, a sa južne strane sa Republikom Srpskom. Općinu Ilidža danas sačinjava 16 mjesnih zajednica: Butmir, Donji Kotorac, Sokolović Kolonija, Hrasnica I, Hrasnica II, Ilidža Centar, Lužani, Vreoca, Vrelo Bosne, Blažuj, Rakovica, Osjek, Otes, Stup, Stup II, Stupsko brdo. Mjesne zajednice Vojkovići, Krupac, Grlica, Kasindo i dio mjesne zajednice Kotorac su prije rata pripadale ovoj općini, ali su nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma pripale Republici Srpskoj.

Hidrografski, prostor općine Ilidža smješten je u Crnomorskom slivu, odnosno slivu rijeke Bosne. Na današnji izgled ovog prostora uveliko su utjecali brojni vodotoci, a to su: rijeka Bosna koja izvire na ovom području u podnožju planine Igman, Željeznica, Zujevina sa pritokom Rakovički potok, Miljacka, Dobrinja, Tilava, VečERICA sa pritokom Buničkim potokom.

Geoprometni položaj općine Ilidža je veoma povoljan jer su razvijene različite putne komunikacije, kako drumske, tako i željezničke, koje obezbjeđuju brzi protok ljudi, roba, usluga, što doprinosi boljem razvoju privrednih i drugih djelatnosti kao i adekvatnije korištenje postojećih resursa, afirmaciju kulturnog nasljeđa, turističkih resursa i dr.

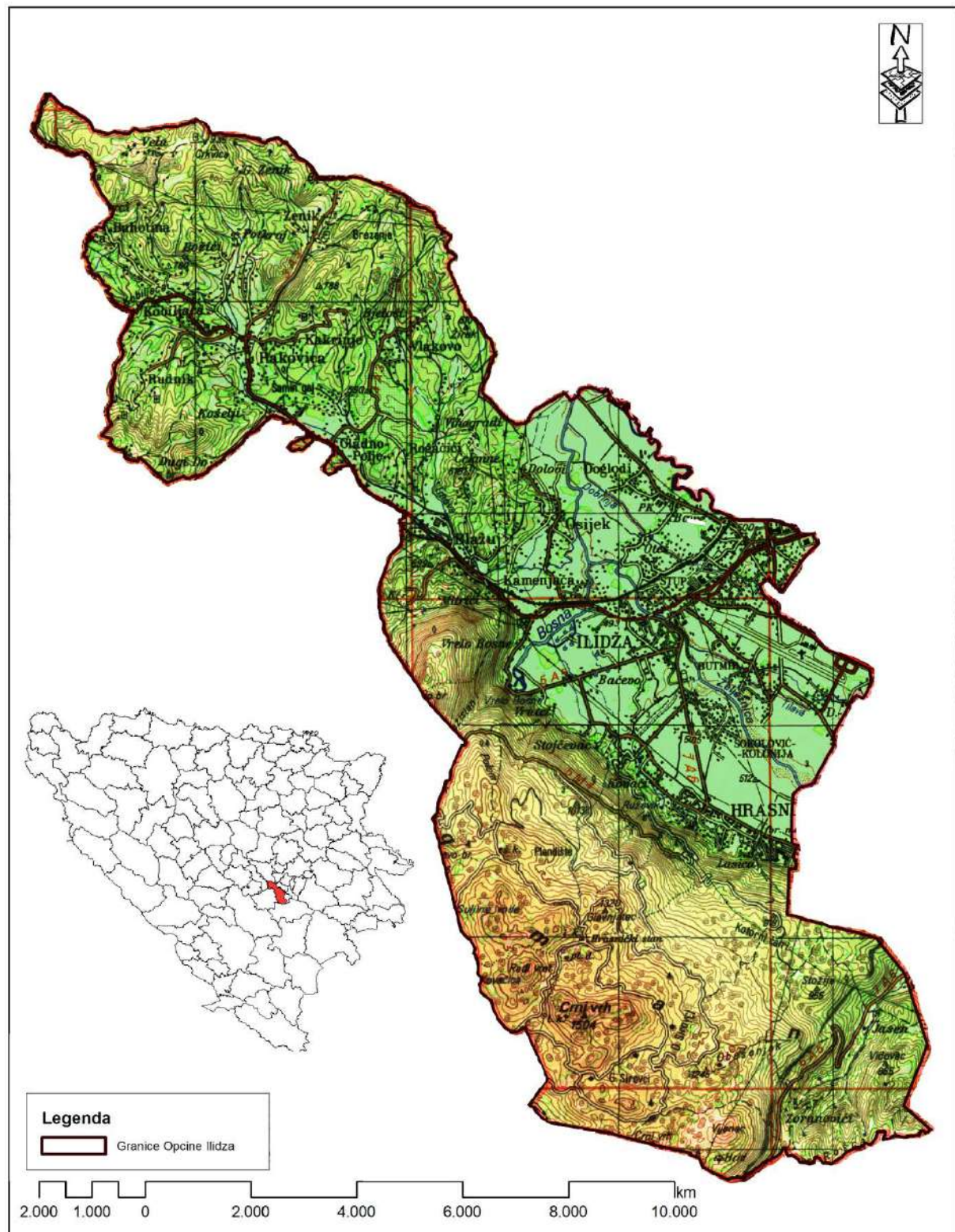
Razvijene su putna komunikacija sjever-jug, kako drumskim tako i željezničkim saobraćajem i to na potezu od rijeke Save prema Doboju i Zenici do Sarajeva te dalje prema jugu preko Konjica, Jablanice, Mostara do Jadranskog mora. Ilidža je povezana sa srednjom Bosnom putnim pravcem prema Kiseljaku, Busovači, Vitezu i Zenici. Općina Ilidža je dobro povezana i sa susjednim entitetom i to pravcem Ilidža-Sarajevo-Pale-Sokolac i dalje u više pravaca prema rijeci Drini preko Zvornika, prema rijeci Savi (Brčko i Bijeljina), te prema jugu na prostore Hercegovine i Crne Gore.

Općina Ilidža je sa sjevernim i južnim dijelovima naše zemlje povezana i važnom željezničkom prugom Bos. Šamac – Sarajevo – Ploče.

Na teritoriji općine Ilidža smješten je međunarodni aerodrom Sarajevo, koji povezuje Sarajevo, odnosno Bosnu i Hercegovinu sa ostatkom svijeta.

Zbog povoljnog geografskog položaja, klimatskih uvjeta, obilja vode, plodnosti zemljišta i šumskih bogatstava, Ilidža je još od predhistorijskih dana predstavljala pogodan prostor za naseljavanje i život. Prvi podaci o Ilidži potiču još iz neolita, a prema stupnju naseljenosti ona predstavlja najstarije naselje u središnjem dijelu Bosne. Najznačajnije prahistorijsko nalazište na prostoru današnje Ilidže je neolitsko naselje Butmir.

Karta 1. Geografski položaj općine Ilidža

2.1. Geološke karakteristike

Geološku sliku teritorije općine Ilidža predstavljaju naslage različite geološke starosti. Najrasprostranjenije su formacije uglavnom mezozojske i kenozojske starosti. Mezozojske naslage, uglavnom trijaskе i jursko-kredne, predstavljene su krečnjacima, dolomitima, pješčarima, glinicama, laporcima, kvarcnim pješčarima i oni imaju najveće rasprostranjenje u građi Igmana i Bjelašnice.

Rasprostanjenost ovih naslaga ima veliki značaj za ovaj, ali i širi prostor jer one predstavljaju značajne mineralne resurse, posebno dolomita.

Veliki dio teritorije općine Ilidža izgrađen je od kenozojskih tercijarnih (miocenskih) i kvartarnih tvorevina, koje su predstavljene glinovitim, ilovastim, šljunkovito-pjeskovitim i drobinskim nanosima. Sarajevsko polje karakteristično je po aluvijalnim naslagama od šljunska i pijeska, kao i riječne terase u dolinama rijeka na kojima su u gornjim nivoima naslage pretežno cementovane. Debljine kvartarnih naslaga su dosta različite, a u Sarajevskom polju njihova debljina kreće se od 5 m do 100 m.

Geološki sastav terena, njegova stabilnost, pogodnost za građenje uslovljeni su dobrim hidrološkim karakteristikama, bogatstvom mineralnim sirovinama i ostalim pogodnostima Sarajevskog polja i njegovog okruženja. Prostor općine Ilidža je smješten u zoni od 7° Merkalijeve skale.

Mineralne sirovine: Na prostoru općine, istraživanjem u prethodnom periodu, utvrđena su ležišta određenih mineralnih sirovina kao što su dolomit i glina. Eksploatacija dolomita vrši se na 4 registrovana lokaliteta u Rakovici u zaseoku Puhovik i 3 u kamenolomima na prostoru Batalovog brda, kao i eksploatacija gline u proizvodnji opekarskih proizvoda u Rakovici. Općina Ilidža ima određenu posebnost u odnosu na druge općine Kantona Sarajevo, pa i šire, jer raspolaže veoma značajnim prirodnim resursima pitke, mineralne, termalne i termomineralne vode.

2.2. Geomorfološke karakteristike

Sa geomorfološkog aspekta prostor općine Ilidža izdijeljen je na 2 oblasti: ravničarska oblast koja čini 28 % ukupne teritorije općine, i brdsko-planinska oblast na koju otpada 72 % ukupne površine. Prema tome, nadmorske visine se kreću od oko 490m u Sarajevskom polju, pa do 1500m u planinskim predjelima. Uravnjeni dio općine je zapravo prostor Sarajevskog polja, koji je sa juga i jugozapada okružen padinama Igmana, koje strmo završavaju u Sarajevskom polju. Ovo polje je prema sjeveru otvoreno širokom dolinom rijeke Bosne, a prema istoku dolinom Miljacke. Brdsko-planinsku oblast čini planina Igman.

Na teritoriji općine Ilidža zastupljena je raznolika skala nagiba. Najmanji nagibi su na prostoru Sarajevskog polja, dok su veći nagibi zastupljeni na planinskim dijelovima, gdje se uzdižu vrhovi.

Nagibi terena:

- od 0-10% pripada 34,7% teritorije;
- od 10-20% pripada 18,0% teritorije;
- od 20-30% pripada 17,1% teritorije;
- od 30-40% pripada 12,6% teritorije;
- od 40-50% pripada 7,7% teritorije;
- preko 50% pripada 7,2% teritorije.

Na osnovu naprijed navedenih parametara na nagibe terena do 45% otpada 89,4% teritorije, a 10,6% teritorije ima nagibe preko 45%.

Ovaj teritorij je povoljno orjentisan, što povoljno utiče na planiranje različitih privrednih aktivnosti i smanjenju ekoloških problema, pa se shodno namjeni tih površina treba planirati razvoj onih djelatnosti koje nisu ekološki štetne, posebno poljoprivrede, stočarstva, turizma i sl.

Naprijed navedene karakteristike reljefa su predstavljale povoljne uvjete za život i rad ljudi što je uzrokovalo intenzivnom naseljavanju ovih prostora.

2.3. Klimatske karakteristike

Klimatske odlike prostora općine Ilidža posljedica su geografskog položaja i ostalih fizičkogeografskih uslova. Generalno se mogu izdvojiti dva klimatska tipa, s obzirom na reljefne odlike, a to su: kontinentalni tip koji je zastupljen na nižim nadmorskim visinama i planinski koji je zastupljen na planinskom dijelu općine.

Za prikaz klimatskih parametara biće korišteni podaci dobijeni mjerenjima na M.S. Butmir (koja se nalazi upravo u ovoj općini) i to u vremenskom periodu 2001-2011 god.

Tabela 1. Srednje mjesečne temperature zraka na M.S. Butmir u periodu 2001-2011

Mjesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD
Srednja mjesečna temperatura (°C)	-0,6	0,9	5,5	10,3	14,9	18,2	20,2	19,9	14,8	10,1	5,0	0,6	10,0

Izvor: FHMZ Sarajevo, 2012

Srednja godišnja temperatura zraka na ovom prostoru iznosi 10°C. Najtopliji mjesec u godini je juli, kada je prosječna temperatura 20,2°C, slijedi ga august sa 19,9°C, dok je najhladniji januar sa prosječnom mjesečnom temperaturom -0,6°C. Na prostoru Igmana temperature su niže, s obzirom na zakonomjeno opadanje temperature sa porastom nadmorske visine.

Česte i karakteristične pojave tokom zime, u kotlinskim dijelovima su temperaturne inverzije, kada se formira inverzioni sloj. Ovakvo stanje može da traje od nekoliko dana, pa do nekoliko sedmica, posebno u gradskom području, što nepovoljno utiče na kvalitet zraka, u smislu povećane koncentracije štetnih čestica u atmosferi, zbog nemogućnosti razmjene zračnih masa. Kasni mrazevi u proljeće i ranu jesen nepovoljno utiču na zemljišne usjeve, a naročito na povrtlarske kulture.

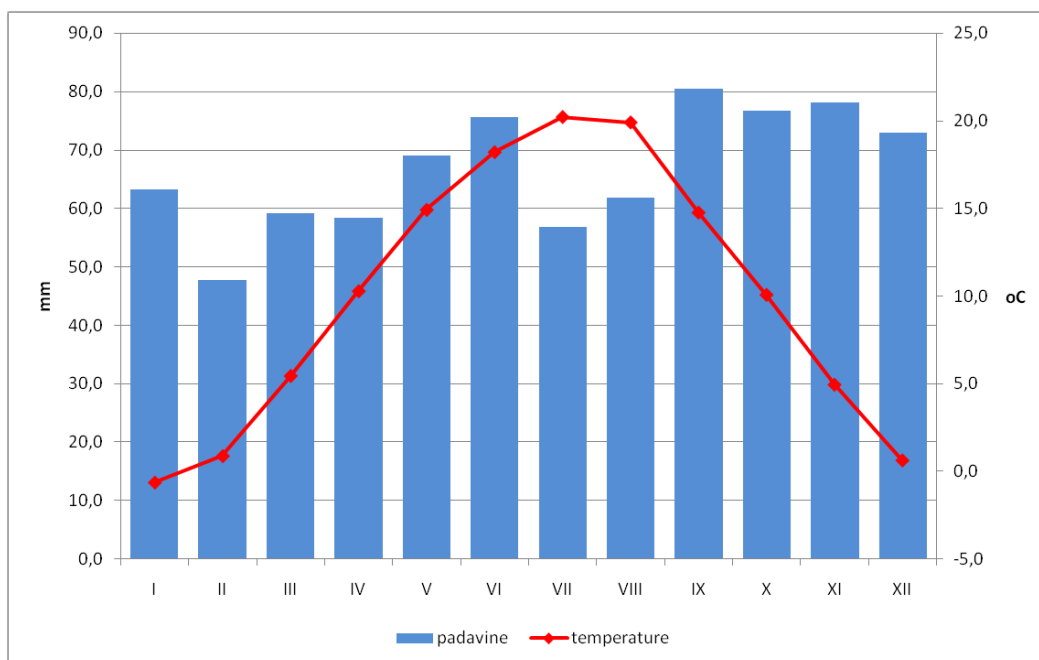
Na teritoriji općine Ilidža godišnje se prosječno izluči oko 800 l/m² padavina, koje su neravnomjerno raspoređene i prostorno i vremenski. U toku godine najviše padavina se izluči u septembru, a najmanje februaru i julu..

Tabela 2. Dugogodišnje vrijednosti klimatskih parametara mjerenih na M.S. Butmir u periodu 2001-2011

Mjesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD.
Srednje sume padavina (l/m ²)	63,2	47,7	59,2	58,3	69,0	75,7	56,8	61,8	80,4	76,8	78,2	73,0	800,1

Izvor: FHMZ Sarajevo, 2012

Grafikon 1. Klima dijagram za područje Ilidže – MS Butmir (2001.-2011.)

Izvor: FHMZ Sarajevo, 2012

Padavine se izlučuju najčešće u obliku kiše i snijega, a rijede se javljaju i padavine u obliku grada. Na nižim nadmorskim visinama prevladava kiša, dok su sa porastom nadmorske visine sve prisutnije sniježne padavine. Na Ilidži je prosječno 124 dana sa kišnim padavinama i 42 sa snijegom. Međutim, najviše kišnih padavina izluči se tokom ljeta i često su popraćene vjetrom i grmljavinama. Padavine u obliku grada su prisutne na prostoru Ilidže, mada veoma rijetko, i javljaju se uglavnom tokom ljetnih mjeseci. Ovo je povoljna okolnost sa aspekta razvoja poljoprivrednih djelatnosti u okolini Sarajeva, jer grad može da načini velike štete na usjevima.

Područje općine, karakterističnog geografskog položaja, u zimskim danima je prekriveno maglom, pa godišnje ima do 88 maglovitih dana.

Na ruže vjetra najveći uticaj ima reljef i blizina planine Igman, te su zbog toga najčešće zastupljeni vjetrovi sjeverozapad i jugoistok. Sa stanovišta maksimalne brzine vjetra Butmir predstavlja dosta vjetrovito područje pri čemu su najčešće zastupljeni južni smjerovi.

2.4. Hidrološke karakteristike

Općina Ilidža ima veoma povoljne hidrografske karakteristike, što je zajedno sa ostalim prirodnim pogodnostima rezultiralo da ovaj prostor bude naseljen još od prahistorijskog vremena. Dobro razvijena površinska riječna mreža, ali i ogromno bogatstvo podzemnih voda, rezultat su gore navedenih klimatskih odlika, posebno pluviometrijskog režima.

Karakteristike klime, reljefa i geološki složeni odnosi na prostoru koji gravitira Ilidži, izuzetne hidrološke karakteristike, direktno uslovljavaju posebnost vodnog bogatstva ovog područja. Na brdsko planinskom području kada nema temperaturne inverzije srednja temperatura opada za 0,7°C na svakih 100m nadmorske visine, a padavine rastu za oko 25 l/m² što utiče i na duže zadržavanje snijega na većim nadmorskim visinama. Prema tome, može se zaključiti da riječna mreža ima pluvijalno-nivalni tip snabdijevanja. To znači da najvažniju ulogu u hranjenju vodotoka imaju kišne padavine, ali i snijeg koji se otapa u proljeće.

Karakteristika prirodnog hidrološkog režima u zadnjem periodu je neravnomjerna raspodjela vode u vremenu i prostoru što rezultira plavljenjem određenih površina u zimskom periodu i suša tokom ljetnog perioda.

Riječni tokovi na teritoriji Ilidže, pripadaju slivu Crnog mora tj. slivu rijeke Bosne. Rijeka Bosna se formira jakim karstnim vrelom u podnožju planine Igman. Na ovom prostoru Bosna prima značajne pritoke: desne pritoke Željeznicu i Miljacku i lijevu Zujevinu. U okviru sliva rijeke Bosne, mogu se izdvojiti granice 5 slivova: neposredni sliv Bosne, sliv Dobrinje, sliv Miljacke, sliv Zujevine, sliv Željeznice.

Općina Ilidža raspolaže značajnim rezervama podzemnih voda, o kojima će više riječi biti u procjeni stanja.

S obzirom da je vodno bogatstvo od suštinskog značaja za razvoj ovog prostora, ali je ujedno i najosjetljivija oblast okoliša, njemu se treba posvetiti posebna pažnja u izradi svih vrsta planova i projekata. To je svakako jedan od prioriteta LEAP-a Ilidže, pa će se hidrografske karakteristike ovog područja detaljno obraditi kroz oblast Korištenje, zaštita i upravljanje vodnim resursima u općini Ilidža.

2.5. Stanovništvo

Prema posljednjem popisu stanovništva koji je rađen u bivšoj Jugoslaviji 1991. godine, općina Ilidža je imala 67.937 stanovnika koji su živjeli u 21 mjesnoj zajednici, što znači da je prosječna gustoća naseljenosti iznosila oko 400 st/km².

Demografska slika stanovništva se značajno izmijenila u periodu agresije na BiH 1992. godine, kada je sa većeg dijela teritorije općine Ilidža protjerano nesrpsko stanovništvo. Jedan dio tog stanovništva se privremeno nastanio u mjesnim zajednicama Hrasnica I, Hrasnica II, Sokolović Kolonija i Butmir, a dio se iselio u gradske općine, evropske i prekookeanske zemlje. U tom periodu na slobodnim ilidžanskim teritorijama je živjelo oko 18.000 stanovnika.

Dejtonskim mirovnim sporazumom mjesne zajednice Vojkovići, Grlica, Krupac, Kasindo i dio mjesne zajednice Kotorac su pripali Republici Srpskoj.

Danas na prostoru općine Ilidža, prema procjenama, živi 66.750¹ stanovnika u ukupno 16 mjesnih zajednica, na površini od 142,88 km², što znači da gustoća naseljenosti danas iznosi oko 467 st/km².

Tabela 3. Broj stanovnika u općini Ilidža, po naseljenim mjestima na dan 31.10.2012.godine

RB	Naziv Mjesne Zajednice	Naseljena Mjesta	PO NASELJENIM MJESTIMA	UKUPNO
01	Butmir	Butmir	4994	4994
02	Donji Kotorac	Donji Kotorac	518	518
03	Sokolović Kolonija	Sokolovići	7418	7418
04	Hrasnica I	Hrasnica	6308	6317
		Zoranovići	9	
05	Hrasnica II	Glavogodina	550	7997
		Hrasnica	7407	
		Stojčevac	40	
06	Ilidža Centar	Ilidža	4883	4883
07	Lužani	Bačevo	0	4190
		Ilidža	4134	
		Vrutci	56	
08	Vreoca	Konaci	18	1168
		Vreoca	1150	
09	Vrelo Bosne	Plandište	133	636
		Vrelo Bosne	503	
10	Blažuj	Blažuj	248	4989
		Gladno polje	1454	
		Rogačići	1401	
		Vlakovo	1886	
11	Rakovica	Buhotina	88	2828

¹ Procjene broja stanovnika na dan 31.10.2012. godine

		Kakrinje	234	
		Kobiljača	349	
		Rakovica	1776	
		Rudnik	131	
		Vela	44	
		Zenik	206	
12	Osijek	Osijek	5659	5659
13	Otes	Otes	3655	3655
14	Stup	Azići	940	5419
		Bare	945	
		Doglodi	1966	
		Stup	1568	
15	Stup II	Stup	4765	4765
16	Stupsko Brdo	Stup	1314	1314
			66750	66750

Izvor: Općina Ilidža

Kako je kod rješavanja ekoloških problema, značajno uključiti stanovništvo u edukaciju o zaštiti životne sredine, veliki značaj ima broj mladih stanovnika koji će dati i najbolje rezultate. Sa tog aspekta, općina Ilidža ima povoljnu situaciju, jer procentualno učešće stanovništva do 14 godina starosti u ukupnom stanovništvu iznosi 19,63%, dok je stanovnika između 15 i 64 godine 65,85%, a najmanji procenat stanovnika čine stariji od 65 godina i on iznosi 14,53%.

Tabela 4. Starosna struktura stanovnika općine Ilidža

	Ukupno	0-14	15-64	65 i više	nepoznato
1991	67.937	15.874	47.728	3.059	1.276
2009	53.600	10.519	35.296	7.785	
2010	59.271	11.623	39.030	8.609	
2011	60.060 ²	11.787	39.549	8.724	

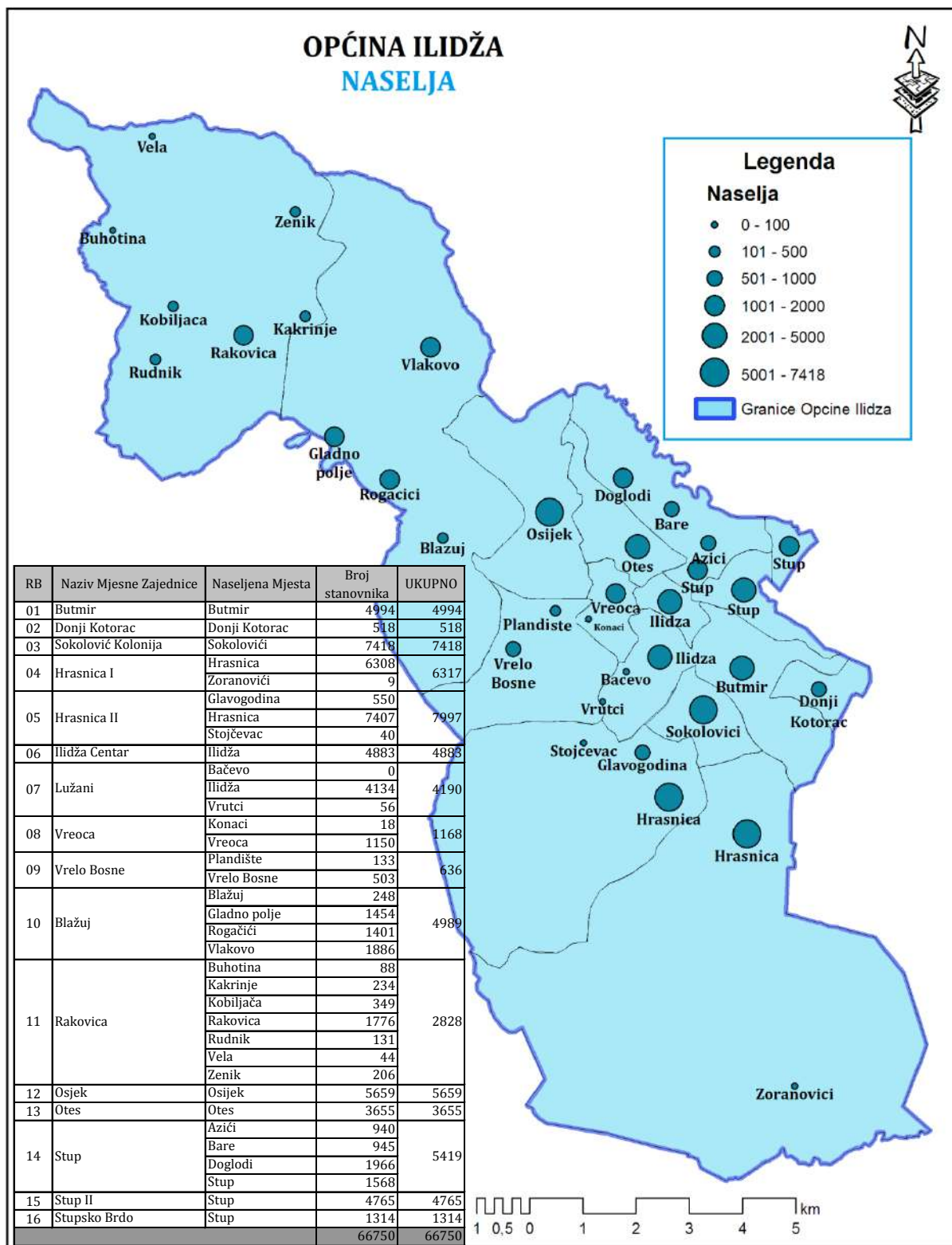
Izvor: Federalni zavod za statistiku

Upoređujući podatke o prirodnom priraštaju stanovništva, vidljiv je značajan pad prirodnog priraštaja u odnosu na prijeratni period. Pad nataliteta uzrokovan je lošom ekonomskom i socijalnom situacijom u odnosu na period prije agresije.

² Prema **zvaničnim** podacima Federalnog zavoda za statistiku, koji su predstavljeni u tabeli, u 2011. godini je u općini Ilidža živjelo 60.060 stanovnika, dok su u prethodnoj tabeli prikazani pokazatelji o broju stanovnika prema procjeni i to na dan 31.10.2012. godine.

2.6. Naselja

Karta 2. Naselja u općini Ilidža

2.7. Infrastruktura

SAOBRAĆAJNA INFRASTRUKTURA

CESTOVNI SAOBRAĆAJ

Općina Ilidža, s obzirom na svoj položaj u Kantonu Sarajevo, ima vrlo značajnu ulogu u razvoju cjelokupnog saobraćajnog sistema Kantona Sarajevo. Sistem mreže saobraćajnica na teritoriji općine je kombinovanog tipa. Saobraćajnu mrežu³ čine autoput dužine 4.800m, brze ceste dužine 1.500m, magistralne ceste dužine 10.140m, regionalne ceste 15.720m, lokalne ceste od interesa za Kanton Sarajevo dužine 39.075m, lokalne ceste od interesa za Općinu Ilidža dužine 51.640 m i nekategorisane ceste dužine 335.390m.

Naselja unutar općine su povezana saobraćajnicama koje su skoro sve asfaltirane. Stanje lokalnih saobraćajnica na području Općine je na zadovoljavajućem nivou. Saobraćajnice koje su imale oštećeni asfaltni zastor, usljed prekomjerne upotrebe ceste, loše saniranih prokopa i drugih radova, u posljednjih nekoliko godina su uređene i sanirane.

Kao nedostatak na lokalnim i nekategorisanim cestama je nedostajuća vertikalna i horizontalna signalizacija, nedovoljna izgrađenost pješačkih staza. Većina asfaltiranih saobraćajnica je standardnog oblika, s tim što postoji određen broj saobraćajnica čija je širina, usljed bespravne gradnje objekata i ograda uz saobraćajnice, nestandardnog oblika što utiče na ometano odvijanje saobraćaja u oba smjera. Zbog velike frekvencije vozila kroz naselja stvara se velika buka i negativno utiče na kvalitet zraka. Postojeći kapacitet saobraćajnica u velikoj mjeri zadovoljava zahtjevima vozila, izuzev saobraćajnica u centralnom području općine, na kojima se, u periodima vršnog sata, stvaraju gužve.

Za potrebe biciklističkog saobraćaja koriste se pješačke staze i saobraćajnice, s obzirom da ne postoje izgrađene biciklističke staze.

Sistem javnog gradskog prijevoza se sastoji od tramvajskog, autobusnog i minibusnog saobraćaja. Na području općine smještena su dva autobusna terminala, koji ujedno predstavljaju i početne terminuse za 14 autobusnih linija i 2 minibusne linije kao i jedan tramvajski terminal sa kojeg polaze tramvaji na relacijama Ilidža-Bašćaršija, Ilidža-Skenderija i Ilidža-Željeznička stanica.

³ Novi zakon cesta Federacije nalaže da se donese nova odluka o kategorizaciji cesta na području općine Ilidža. Shodno tome općina Ilidža je poslala prijedlog cesta koje su od interesa za nju i to u dužini od 173.459m . (u toku)

ŽELJEZNIČKI SAOBRAĆAJ

Preko teritorije općine Ilidža prolazi željeznička pruga u dužini od oko 8km sa dvije stanice, od čega je jedna putnička, koja je locirana u neposrednoj blizini naselja Otes i Pejton, kao i teretna i putna stanica, koja je locirana u naselju Blažuj.

ZRAČNI SAOBRAĆAJ

Na teritoriji općine Ilidža smješten je međunarodni aerodrom Sarajevo. Komplex aerodroma ima površinu od 103,6ha, na kojoj su smješteni: pista ukupne dužine 2.600m, rulnice i izlazi: A, B, C i D platforma sa 6 stajanki, objekat putničkog terminala, objekat kargo terminala, parking, skladište avionskog goriva i ostali objekti. Od poslijeratnog otvaranja, 15.08.1996. godine, pa sve do danas na njemu se odvija međunarodni saobraćaj. Pored prednosti koje donosi aerodrom, u pogledu putničkog i teretnog saobraćaja, postoji i njegov negativan uticaj u pogledu ograničene gradnje u njegovoj neposrednoj blizini (što se direktno odražava na razvoj općine) kao i stvaranje velike buke.

KOMUNALNA INFRASTRUKTURA

VODOVODNI SISTEM

Uglavnom se stanovništvo područja Ilidže snabdijeva pitkom vodom putem centralnog vodovodnog sistema, a dijelom iz vodovoda lokalnog značaja. Određeni broj stanovnika se snabdijeva individualno, putem manjih vrela i bunara.

Snabdijevanje pitkom vodom putem centralnog vodovodnog sistema (primarni i sekundarni cjevovodi različitih profila, priključni cjevovodi, bunari, rezervoari, pumpne stanice, hidrofleks postrojenja) kontrolira i održava kantonalno javno komunalno preduzeće KJKP „Vodovod i Kanalizacija“ doo Sarajevo, a nadležne kantonalne institucije nadziru i prate shodno zakonu o komunalnim djelatnostima. Prema podacima KJKP „VIK“ Sarajevo stanje u oblasti vodosnabdijevanja pod njegovom kontrolom, značajno tretira područje općine Ilidža u Sarajevskom polju (glavna izvorišta, ne sva), odakle se snabdijeva Grad Sarajevo. Vodovodni sistem Sarajeva je kombinacija gravitacionog i pumpnog sistema, a razvoj modernog vodovodnog sistema teče od 1889.g. (mada su prvi vodovodi na ovim prostorima izgrađeni još 1461g.). Danas vodovodni sistem pokriva cca 358.000 stanovnika Sarajeva. Glavni resursi vode su podzemna akumulacija Sarajevsko polje (Bačevo, Sokolovići, Stup) Ilidža sa kojim se obezbjeđuje oko 90% ukupnih količina vode, a koje se kreću od 2338 l/s do 3513 l/s i za sada su dovoljne za normalno snabdijevanje vodom svih potrošača. Vodozaštitni pojas obuhvata oko 320ha zemljišta.

Snabdijevanje pitkom vodom iz vodovoda lokalnog značaja (putem lokalnih vodovoda) kontrolira i održava općina - nadležne službe kroz obezbjeđenje obavljanja

komunalnih djelatnosti u okviru svog samoupravnog djelokruga, a shodno zakonu o komunalnim djelatnostima. Djelomično se vrši kontroliranje i održavanje lokalnih vodovoda od strane općine (od ukupno 36, općina prati 4 veća sistema), a ostale prate građani korisnici - prema Zakonu o vodama (znatan broj bespravnih objekata).

KANALIZACIONI SISTEM

Za područje općine Ilidža, odvođenje otpadnih voda se vrši uglavnom putem **centralnog kanalizacionog sistema, a dijelom kanalizacijom lokalnog značaja, pa i septičkim jamama**. Stanje na terenu ukazuje da izgradnju vodovodne infrastrukture za vodosnabdijevanje vodom za piće ne prati izgradnja odvodnje otpadnih voda – mreže kanalizacije.

O stanju kanalizacionih sistema i septičkih jama, tačnim podacima i planiranim projektima biće više riječi u oblasti „Korištenje, zaštita i upavljanje vodnim resursima“, jer je za potrebe izrade LEAP-a općine Ilidža urađena detaljna analiza i procjena stanja.

GASNA MREŽA

Na području općine Ilidža je u značajnom obimu izgrađena gasna mreža kako za potrebe domaćinstava tako za potrebe male i velike privrede. Gasnu mrežu na Ilidži sačinjavaju čelični gasovod pritiska $p=8(14,5)$ bar u dužini od 41 294m ; polietilenski čelični gasovod $p=3$ (4) bar dužine 19091m i distributivni gasovod pritiska $p=0,1$ (0,2) bar u dužini 157 897m. Za funkcionisanje gasnog sistema izgrađeno je 19 rejonskih regulacionih stanica i 45 prijemno-regulacionih stanica.

Gas koristi aktivno 8297 domaćinstava, pasivnih 1959 što iznosi ukupno 10 256. Mala privreda aktivno koristi gas sa 582 subjekta, pasivno 142 što ukupno iznosi 724. Velika privreda aktivno koristi gas sa 128 subjekata, pasivno 17 što ukupno iznosi 145.

Možemo konstatovati da se u odnosu na stepen izgrađenosti gasne mreže, upotreba gasa kao ekološkog i energetskog goriva nije u dovoljnoj mjeri iskorištena iz razloga što je isti za potrošače skup, pa zbog toga iz naprijed navedenih podataka imamo značajan broj pasivnih kupaca koji se izgardili potrebne instalacije za korištenje gasa i isti ne koriste prelaskom na alternativna goriva.

TOPLIFIKACIJA

Na području općine Ilidža nalazi se pet neovisnih toplifikacionih sistema KJKP Toplane Sarajevo:

1. četiri slobodnostojeće kotlovnice: Lužani, Mlade Bosne, Tome Međe i Mala aleja ukupne instalisane snage 27,22 Mw i
2. jedna krovna kotlovnica Tibra Pacific1 , instalisane snage 2,58 MW

Ukupna instalisana snaga postrojenja na području općine je 29,8 MW što iznosi cca 6% od ukupne instalisane snage svih postrojenja u sistemu KJKP Toplane Sarajevo. Ukupna angažovana snaga je 18,5 MW.

Na području općine zagrijava se 2.327 stanova, što iznosi cca 5% ukupnog broja stanova koji se zagrijavaju u Kantonu Sarajevo i cca 266 poslovnih prostora.

Kotlovnice koriste prirodni gas kao osnovno gorivo, a lako i teško ulje (mazut) kao alternativno gorivo, što u situacijama kada ima problema u snabdijevanju prorodnim gasom doprinosi stabilnosti energetskeg sistema u Općini i Kantonu.

Svi toplifikacioni sistemi: kotlovnice, podstanice i distributivna mreža su potpuno ili djelimično rekonstruisani što omogućava uredno snabdijevanje svih korisnika toplotnom energijom.

SNABDJEVANJE ELEKTRIČNOM ENERGIJOM

Na srednjenaponskoj i niskonaponskoj distributivnoj mreži se prema Pravilniku o održavanju elektroenergetskih objekata u elektrodistributivnoj djelatnosti JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo, redovno izvode radovi na održavanju čime je ista u tehnički ispravnom stanju i putem nje se vrši redovna distribucija električne energije do krajnjih kupaca. U sklopu realizacije investicionih projekata vrši se rekonstrukcija niskonaponske mreže. Prema Planu investicija za period 2012.-2014. godina, vrši se rekonstrukcija i sanacija srednjonaponske i niskonaponske mreže.

Ukupan broj kupaca u poslovnici Ilidža je 30268 kupaca, od čega je 27516 kupaca iz kategorije domaćinstvo (D) i 2752 kupaca iz kategorije ostala potrošnja (OP).

Registrovanih bespravnih priključaka (BP) koji se redovno čitaju je 2975, dok je broj novo utvrđenih bespravnih priključaka koji se isključuju 150.

UKLANJANJE OTPADA

Prikupljanje i odvoz otpada vrši KJKP RAD prema operativnom planu koji se donosi za svaku kalendarsku godinu. U skladu sa tim operativnim planom, čvrsti otpad iz hajfiša se odvozi iz 162 ulice, a ručno iz njih 40. Djelomično je 83 ulice obuhvaćeno odvoženjem otpada, dok njih 12 nije obuhvaćeno odvozom otpada.

Odvoženje otpada u centralnim dijelovima općine Ilidža vrši se svaki dan, a u ostalim dijelovima općine tri puta sedmično odnosno, svaki drugi dan. Na osnovu prikupljenih podataka iz mjesnih zajednica općina raspolaže sa 1190 hajfiša.

3. PROCJENA STANJA OKOLIŠA U OPĆINI ILIDŽA

3.1. Upravljanje kvalitetom zraka

3.1.1. Stanje na području

Kvalitetom zraka potrebno je upravljati i pratiti elemente te pojave, imati metode i jedinice praćenja, a cijeli sistem, uključujući i organizaciju praćenja pojave, se naziva sistemom upravljanja kvalitetom zraka, ili monitoring kvaliteta zraka, koji je osnovni alat za osiguranje potrebnog kvaliteta zraka.

Isti čine zagađenost zraka, potom zagađenost i zagađivači i treći elemenat se odnosi na planiranje i prognoze.

Potrebno je sistemsko praćenje stanja, a dosadašnja praksa je nedovoljna. Imajući u vidu da skoro svi evropski gradovi imaju oformljene mreže za praćenje kvaliteta zraka, a tako isto i na regionalnom nivou, moralo bi se više učiniti na ovome planu.

Mreža monitoringa kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo se sastoji od 5 automatskih i 3 manualne stanice uz napomenu da se manuelno određuju samo koncentracije sumpor dioksida-SO² i čađi, dok automatske stanice omogućavaju i praćenje koncentracije oksida nitrogena (No, NO₂, NO_x), zatim ozona (O₃), ugljen monoksida (CO) i čestica prašine (PM₁₀).

Praćenje kvaliteta zraka organizuje Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša, a poslove monitoringa obavlja Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo.

Od 2011. godine, mobilna stanica na Ilidži je u funkciji, kao i stacionarna i osim gore navedenog mjeri i organske polutante BTX (benzen, tulen, etil benzen i kselin).

Inače, statistika mjerenja postoji na ukupno 5 lokacija i to: Vogošća, Vijećnica, Higijenski zavod, Otoka i Ilidža.

Emisije u zrak

Što se tiče kvaliteta zraka, kako u Sarajevu, tako i na području općine, stanje je varijabilno. Vidljivo je da je sedamdesetih godina prošlog stoljeća bilo jako izraženo prisistvo CO₂ i čađi u zraku. Poslije toga je vidljiv pad vrijednosti gore navedenog, i to u periodu nakon agresije na BiH.

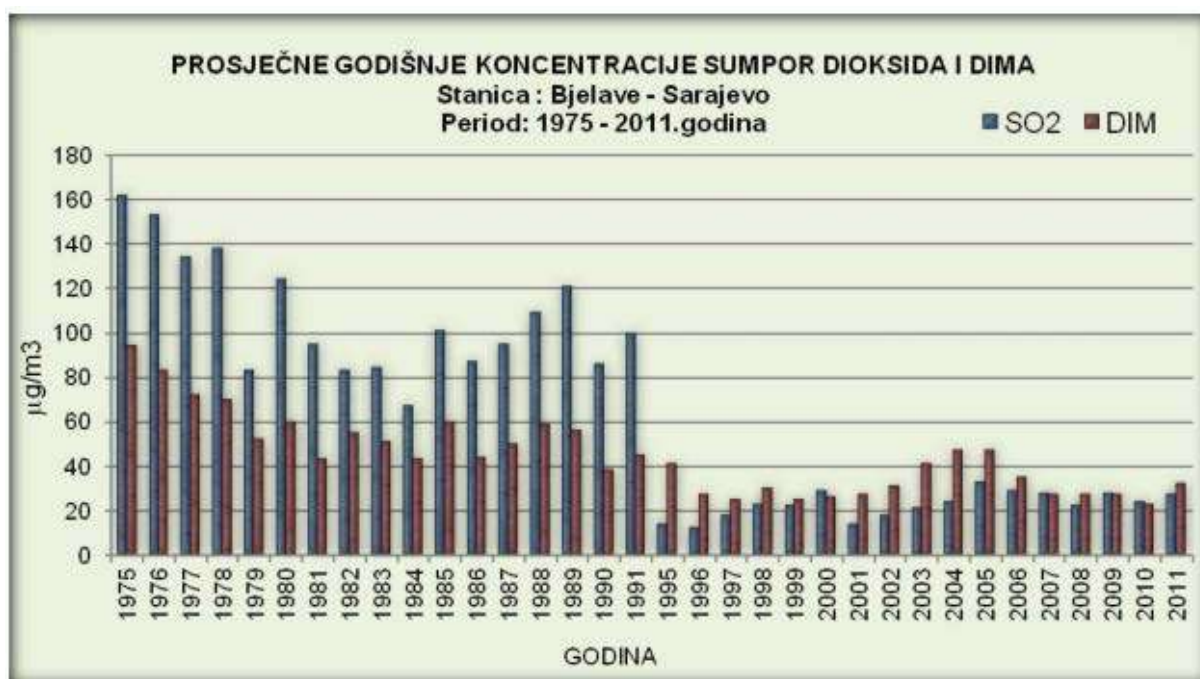
Ovakvo stanje je zasigurno posljedica zatvaranja većih industrijskih postrojenja, kako u gradu, tako i na području općine Ilidža, gdje su egzistirale velike firme poput Famosa, Energoinvesta, Zraka, Standarda (koji radi umanjenim obimom), Fabrike čokolade, Bosanke Blažuj itd. Na nekim lokalitetima je pokrenut drugi vid proizvodnje, koji ne ugrožava kvalitet zraka u tolikoj mjeri kao što je to bilo ranije.

Tabela 5. Srednje godišnje koncentracije SO₂ i čađi (dima) mjerene na osnovu 24-satnih vrijednosti na stanicama Bjelave i Novo Sarajevo i na automatskoj stanici „Alipašina“ na osnovu satnih vrijednosti

Stanica :	Bjelave		Novo Sarajevo		Alipašina
GODINA	SO ₂	Dim	SO ₂	Dim	SO ₂
2001	14	27	13	48	
2002	18	31	19	62	
2003	21	41	17	53	
2004	24	47	18	54	
2005	33	47			
2006	29	35			
2007	28	27	25	53	
2008	22	27			
2009	28	27	27	48	33
2010	24	23	23	47	35
2011	27	32	37	56	41

Izvor: FHMZ Sarajevo, 2012

Grafikon 2. Prosječne godišnje koncentracije SO₂ i dima, mjerene na M.S. Bjelave u periodu 1975.-2011.

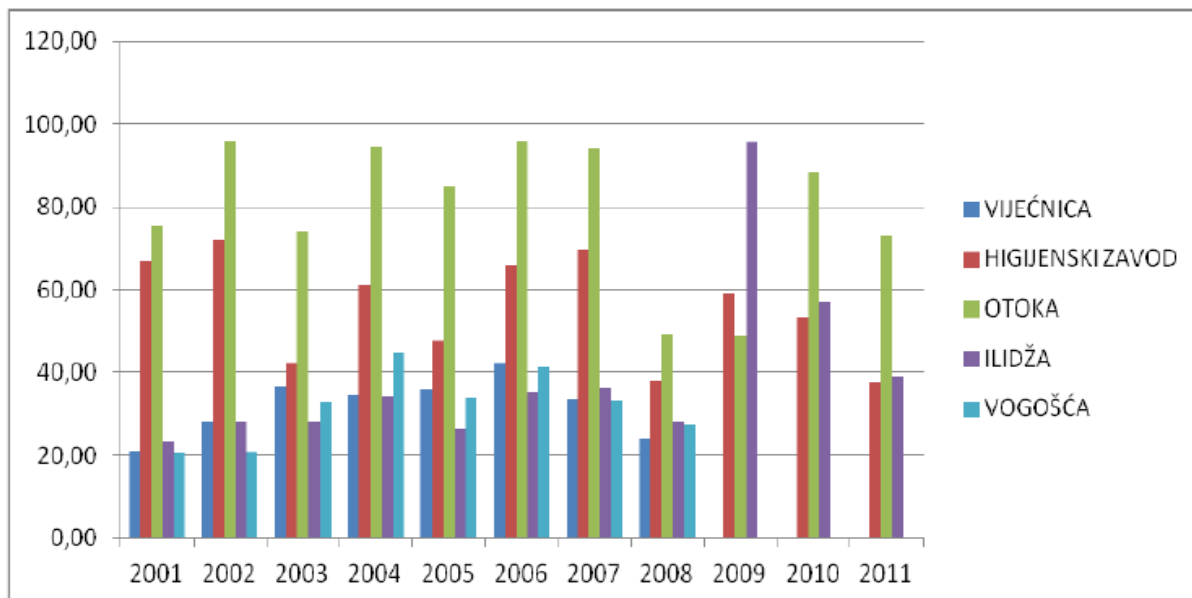

Izvor: Izvještaj o kvalitetu zraka za 2011. godinu, FHMZ, Sarajevo, 2012.

Analizom prisutnosti čađi u zraku, na različitim lokalitetima, u dužem vremenskom periodu, vidljivo je povećanje, pa je tako i na lokalitetu Ilidže. Do 2004.

godine bilježila se povećana koncentracija, da bi se nakon toga, 2005. bilježio pad koncentracije, a zatim i ponovno povećanje 2006. i 2007. godine.

Grafikon 3. Kretanje koncentracije čađi prema godinama i različitim lokacijama, u periodu 2001.-2011.

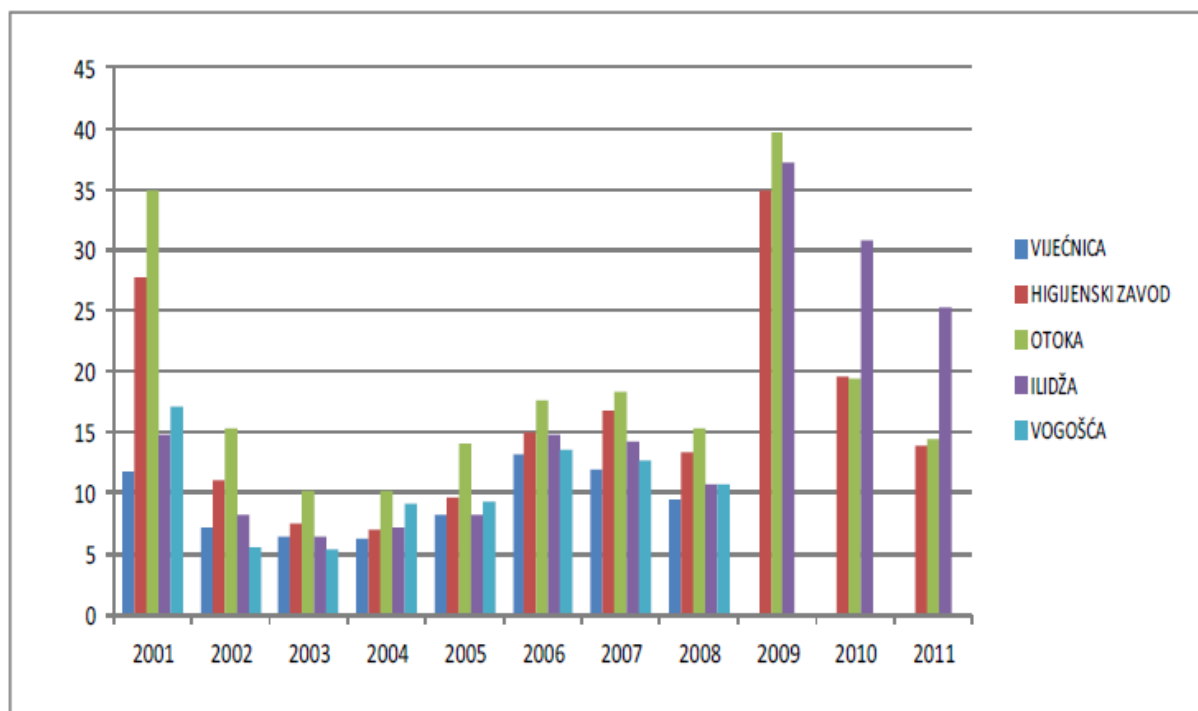
Izvor: Izvještaj o praćenju kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo za 2011. godinu - Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo

Analize pokazuju da su visoke koncentracije crnog dima sezonskog karaktera, bilježe se u zimskim mjesecima, mada ni u ostalim nisu zanemarljive.

Prikazom rezultata mjerenja na manuelnim stanicama, vidljivo je da koncentracije sumpor dioksida bilježe najveći rast na području općine Ilidža, dok je koncentracija čađi najveća na Otoci.

Poređenjem vrijednosti SO₂ u posljednjih 10 godina, dolazi se do zaključka da je od 2009. godine došlo do blagog pada koncentracije na svim drugim lokalitetima, dok je na prostoru Ilidže došlo do porasta koncentracije, što je zabrinjavajuće.

Grafikon 4. Kretanje SO₂ prema godinama i različitim lokacijama, u periodu 2001.-2011.

Izvor: Izvještaj o praćenju kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo za 2011. godinu - Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo

Pored gore navedenog, pretpostavlja se da je velika zagađenost na području općine Ilidža posljedica i emisija iz saobraćaja, jer je poznato da je na ovom prostoru velika frekvencija saobraćaja na svim putnim pravcima i da jako često dolazi do zagušenja. Veliki problem predstavljaju i tehnički neispravna vozila, loš i nekontorlisan kvalitet goriva, a osim zagađenja zraka, stvara se i buka, koja dodatno opterećuje građane i ugrožava njihovo zdravlje.

Pozitivna činjenica je da je općina Ilidža u velikoj mjeri pokrivena snabdijevanjem prirodnim gasom, međutim, mnogi građani se zbog teške ekonomske situacije odlučuje na zagrijavanje pomoću čvrstog goriva, što pogoršava kvalitet zraka u zimskim mjesecima.

Katastar emisija

U Sarajevu je još osamdesetih godina proteklog stoljeća, sačinjen prvi katastar emisija u zrak, ali nikada nije ažuriran, iako je dosta kvalitetan i sveobuhvatan. Zakon o saštiti kvaliteta zraka na Federalnom nivou nalaže svim Kantonima da redovno, svake godine rade inventar emisija u zrak. S tim u vezi je i Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo, počelo prikupljati podatke o emisijama iz postrojenja na području Kantona i formiralo odgovarajuću bazu podataka, koji će biti početni osnov za procjenu ukupnog stanja, kao i to, koje mjere se trebaju poduzimati u cilju poboljšanja kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo.

Treba naglasiti da jako loš monitoring kvaliteta zraka i nepotpuni podaci, te nedostatak analize na području općine Ilidža u mnogome otežava situaciju, te onemogućava poduzimanje ozbiljnijih mjera na smanjenju emisija u zrak, kao i samoj zaštiti kvaliteta zraka.

Postojeće mjere

Kanton Sarajevo, u čijem sastavu je i općina Ilidža je među prvima donio Zakon o zaštiti zraka u poslijeratnom periodu. Nakon toga je isti zamijenjen Odlukom o Mjerama na očuvanju kvaliteta zraka na području Kantona Sarajevo. Isto tako je i usvojio odluku i formirao Štab za djelovanje u ekstremnim slučajevima visoke koncentracije sumpor dioksida i čađi u zraku iznad Kantona Sarajevo. Takođe je formirana i mreža od pet stanica za praćenje koncentracija sumpor dioksida i crnog dima, laboratorijskim metodama u toku 24 sata. Vodi se katastar emisija postrojenja na osnovu rezultata mjerenja na pojedinim lokalitetima, a takođe je uvedena i inspeksijska služba, koja radi na zaštiti okoliša. Treba napomenuti da je usvojena i Odluka o kontroli emisija u zrak, kao i drugim mjerama zaštite okoliša.

3.1.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSljedICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
1.	ZAGAĐENJE ZRAKA IZ SAOBRAĆAJA	- Povećana emisija dimova, čestica i ostalih produkata sagorijevanja fosilnih goriva; - Tehnički neispravna vozila; - Korištenje goriva lošeg kvaliteta; - Mala propusnost saobraćajnica; - Nedostatak kontrole ispusnih gasova iz vozila; - Neprovođenje odluka.	- Prisustvo toksičnih supstanci i gasova koje negativno utiču na zdravlje stanovništva; - Pojava respiratornih bolesti; - Pojava kiselih kiša; - Buka .	- Stimuliranje korištenja i unaprijeđenje ekološkog gradskog i prigradskog prijevoza; - Poboljšati kvalitet saobraćaja uvođenjem zakonske obaveze za ugradnju katalizatora.
2.	ZAGAĐENJE ZRAKA PRODUKTIMA SAGORIJEVANJA ČVRSTIH GORIVA	- Bespravna gradnja objekata; - Grijanje na drva, lož ulja, ugalj; - Spaljivanje različitog otpada; - Nepostojanje monitoringa; - Niska svijest stanovnika.	- Povećan pritisak na atmosferu; - Ispuštanje štetnih materija u atmosferu, posebno u hladnijem dijelu godine.	- Stimulirati potrošnju zemnog gasa i drugih čistijih energenata; - Podići nivo svijesti javnosti o značaju kvaliteta zraka; - Priključiti što veći broj objekata na gasnu mrežu; - Pojačati inspekcijske poslove; - Pribavljanje i izdavanje okolinske dozvole.
3.	LOŠ KVALITET ZRAKA, POSEBNO U HLADNIJEM DIJELU GODINE	- Povećana emisija iz pojedinih industrijskih objekata; - Problemi u odvijanju saobraćaja; - Zagađenje zraka produktima sagorijevanja čvrstih goriva.	- Zadržavanje štetnih materija u atmosferi; - Uticaj zagađenog vazduha na zdravlje ljudi; - Slabljenje kvaliteta života.	- Stimulisati potrošnju gasa i električne energije; - Modernizacija i okrupnjavanje kotlovnica i prelazak kotlovnica na goriva sa manjim sadržajem zagađujućih materija; - Pošumljavanje goleti i pojasa uz saobraćajnice.

4.	ZAGAĐENJE ZRAKA NELEGALNIM SPALJIVANJEM OTPADA, PLASTIKE, GUMA, OTPAD U KONTEJNERIMA	- Niska svijest građana; - Neblagovremeno inspekcijsko djelovanje; - Socijalno-ekonomsko stanje.	- Zagađivanje zraka toksičnim materijama; - Negativan utjecaj na zdravlje.	- Uvesti kaznene mjere protiv zagađivanja; - Jačanje rada inspekcije zaštite okoliša.
5.	LOŠ I NEPOTPUN MONITORING KVALITETA ZRAKA	- Nedovoljan broj mjernih stanica; - Nepotpuni podaci o kvalitetu zraka i nedostatak analize.	- Nemogućnost poduzimanja ozbiljnih mjera za poboljšanje kvaliteta zraka.	- Uspostava kompletnog monitoringa i formiranje kompletne baze podataka; - Smanjiti emisije štetnih tvari u skladu s postojećom legislativom (osobito smanjenje emisije iz prometa).

3.2. Korištenje, zaštita i upravljanje vodnim resursima

3.2.1. Stanje na području

VODNO BOGATSTVO – pitke, mineralne, termalne i termomineralne vode

Područje općine Ilidža raspolaže sa značajnim vodnim bogatstvom, vodotocima, podzemnim vodama, mineralnim vodama, termalnim vodama i termomineralnim vodama. Preko teritorije općine protiču rijeke Bosna, Željeznica, Zujevina, Miljacka, Dobrinja, Tilava, VečERICA, te Bunički potok i Rakovički potok.

Na teritoriju općine Ilidža u prosjeku godišnje padne 800 l/m² padavina, koje su neravnomjerno raspoređene tokom godine. Najobilnije padavine su u toku proljeća i jeseni, sa dužim periodima suše tokom ljetnih mjeseci.

Klimatske karakteristike u značajnom obimu utiču na nivo podzemnih voda koje su bogatstvo ove općine. Podzemne vode su locirane, zbog dobrih hidroloških karakteristika, na potezu Igmana, Bjelašnice i Sarajevskog polja sa velikom količinom planinske pitke vode (izvorište rijeke Bosne sa oko 20 vrela), kao i brojne riječice i potoci. Ležišta pitkih podzemnih voda u dijelu Sarajevskog polja su locirana između Igmana i rijeke Željeznice u rejonima Konaci –BačEvo i Sokolović Koloniji i prihranjuju se infiltracijom vode iz rijeke Bosne, Željeznice i VečERICA. U rejonu Stupa nalazi se ležište podzemnih voda koje se prihranjuju vodom Željeznice i Dobrinje. Uzimajući u obzir naprijed navedene činjenice jasno je da su u periodima ljetnih suša smanjene rezerve pitke vode koje se nalaze unutar pomenutih planinskih masiva što utiče na smanjenu izdašnost izvorišta i umanjen protok vode u navedenim koritima, što sve skupa negativno utiče na prihranjivanje podzemnih voda, a time i otežano snabdijevanje općine i Kantona Sarajevo potrebnom količinom pitke vode.

Pitka voda – Širenjem grada Sarajeva uvećavao se broj stanovnika, a time i potreba za velikom količinom pitke vode. Detaljna istraživanja pitkih voda Sarajevskog polja vrše se od 1951. godine u rejonima BačEvo, Konaci, Sokolović Kolonija, Plandište, Stup. Prvobitna dubina ovih bušotina iznosila su 9 – 13 metara (B-1, BK-1, BK-11, NB-9, BSK-6, SB-1, SB-2a, SB-4). Intenzivnom eksploatacijom nivo podzemnih voda je padoao, pa su naredne bušotine imale dubinu 100 i više matara kao što su (B-12, FS-6a, BS-111a, F-10, F-8, FS-10a i drugi).

U 2002. godini je urađeno filter postrojenje Bosna 1. sa 200 l/s, a poslije i filter postrojenja Bosna 2, kojim je planirano snabdijevanje vodom dijelova Sarajeva kao i šireg prostora Rakovice.

Tabela 6. Trenutno stanje izvorišta na području općine Ilidža

R/B	NAZIV I LOKACIJA IZVORIŠTA	NAČIN EKSPLOATACIJE	PROSJEČNA GODIŠNJA IZDAŠNOST (l/s)
1.	BAČEVO Sarajevsko polje	BUNARI	2400
2.	VRELO BOSNE	IZVOR	10
3.	STUP Sarajevsko polje	BUNARI	120
4.	SOKOLOVIĆI Sarajevsko polje	BUNARI	310
5.	VRELO BOSNE Hrasnica	IZVOR	55

Izvor: Općina Ilidža

Mineralne vode – kao vrsta podzemne vode pojavljuju se na potezu Hadžići-Rakovica. Utvrđeni su izvori u Buhotini kod Rakovice, kao i tri izvora sa lijeve strane Zujevine u naselju Slatina, jedan bez otjecanja sa temperaturom od 15°C i dva izvora Q=0,3 l/s bez vidljivog otjecanja. Istraživanja mineralne vode u Blažuju vršena su 1957. godine bušotinom P-1 dubine 9m, a nešto kasnije bušotinom BSP-2 sa dubinom od 67m koje su zbog nemogućnosti opravdane eksploatacije zatrpane. U toku 1999. godine u Blažuju je urađen bunar B-1 od strane privatne firme, gdje je pronađena subarteška voda temperature 24°C i ista se eksploatiše.

Termalne vode – kao vrsta podzemne vode istraživana su 1987. godine na bušotinama IB-4 Sokolović Kolonija i IB-7 Butmir – Poljoprivredno dobro. Ukupne količine termalnih voda na bušotinama iznose 15-20 l/s. Trenutno se neadekvatno ili vrlo malo koriste.

Termomineralne vode – termomineralne vode korištene su u rimskom periodu, a 1886. godine u vrijeme austrougarskog prisustva na ovim prostorima izvršeni su određeni istažni radovi i urađena prva hemijska analiza termomineralne vode Ilidža, kada su i potvrđena njena značajna ljekovita svojstva. 1984. godine u blizini Ljetne pozornice urađena je bušotina IB-1 dubine 43,7 metara sa samoizljevom Q=75 l/s, T-58°C. 1986. godine, sa desne strane rijeke Željeznice, u neposrednoj blizini pješačkog mosta urađena je bušotina IB-2 kao probno-eksploatacioni zahvat do dubine 246,10 metara. Temperatura vode kretala se od 56 do 58,8°C arteške izdašnosti Q 100 l/s. Bušotina IB-6 Stup rađena je do dubine od 665,5 metara. Ovom bušotinom nisu registrovani prilivi vode. Tokom 2004. godine počeli su radovi na bušotini s desne strane korita rijeke Željeznice u neposrednoj blizini džamije na Ilidži, sa namjerom da se ide do dubine 1500 + 20% metara dubine. Sa postojećom tehnologijom rad na ovoj bušotini je prekinut na dubini od 1100 metara tako da se nije dostigla ciljna dubine, ni ostvarila planirana istaživanja.

I pored toga vode iz ove bušotine su po svom sastavu jedinstvene i veoma rijetke i u odnosu na svojstva mogu biti upotrijebljene kao osnova za izradu raznih sokova, te kao banjsko-terapeutsko i rekreativno sredstvo.

Treba istaći da su resursi mineralne, termalne i termomineralne vode još uvijek nedovoljno istraženi, a za to su potrebna značajna finansijska sredstva. Veliko prirodno bogatstvo ovih voda je nedovoljno iskorišteno i u razvojnom segmenut može dati poticaje za nove privredne djelatnosti u različitim oblastima, a time i razvoju općine i otvaranju novih radnih mjesta. Mineralne, termalne i termomineralne vode mogu se koristiti za liječenje i rehabilitaciju, rekreaciju, u zdravstvenom turizmu i sportu, flaširanje ljekovitih i osvježavajućih mineralnih voda, termoenergetici kao nekonvencionalni obnovljeni energent, ekstrakciju CO₂ iz vode, korištenje niskotemperaturnih termalnih voda za piće, u proizvodnji hrane, zagrijavanju staklenika i sl.

Tabela 7. Vrsta podzemnih voda na području Ilidže

R/B	Vrste podzemnih voda Ilidže (tipovi)	Tip (dosadašnje analize)	Minerali zacija (mg/l)	Temperatura (°C)	Lokaliteti (hidrogeološke jedinice - ležišta)
1.	Termomineralne vode (sumporovite)	HCO ₃ -Ca HCO ₃ -SO ₄ -Ca-Mg HCO ₃ -SO ₄ -Cl-Na-Ca	preko 1000	više od 12	Ilidža (areal Banje), Blažuj (Slana bara, Mratnjvača) (Sarajevsko polje-između rijeke Željeznice i Zujevine)
2.	Mineralne vode (visok sadržaj CO ₂)	HCO ₃ -Ca SO ₄ -Ca-Mg SO ₄ -HCO ₃ -Ca-Mg	preko 1000	niže od 12	Buhotina, Boljkovići, Azapovići (bunar likvidiran) (Hadžići-Rakovica)
3.	Termalne vode	HCO ₃ -Ca-Mg	manje od 1000	više od 12	Butmir, Sokolović Kolonija, Mostarsko raskršće, Šamin Gaj (Sarajevsko polje i rejon Blažuj-Rakovica)
4.	Pitke vode	HCO ₃ -Ca HCO ₃ -Ca-Mg HCO ₃ -SO ₄ -Ca	manje od 1000	niže od 12	Krupac, Sarajevsko polje; Sinklinala Igman, Hadžići-Rakovica, Presjenica-Krupac; Dolina Zujevine i potoka Jasen; (Igman, Sarajevsko polje, Hadžići-Rakovica, Presjenica-Krupac)

Izvor: Skopljak F.: Odnosi podzemnih voda područja Ilidže kod Sarajeva, Federalni zavod za geologiju Sarajevo, Geološki glasnik, posebno izdanje, Sarajevo 2006.g. (str.154)

Rijeka Bosna – ukupna dužina vodotoka rijeke Bosne kroz Ilidžu je 7845 metara. Prosječni proticaj rijeke Bosne na Plandištu iznosi 7 m³/s. Korito nije regulisano. U svom gornjem toku rijeka se ne izliva iz korita, a nizvodno od ušća rijeka Željeznice i Zujevine stvaraju se uslovi da kod obilnih kišnih padavina ugrožava objekte i poljoprivredno zemljište naselja Otes i Osjek. Kvalitet vode rijeke Bosne u gornjem toku je zadovoljavajući. Od ušća rijeke Željeznice, rijeke Zujevine i rijeke Miljacke kvalitet vode se značajno pogoršava, pogotovo u periodima niskog vodostaja.

Rijeka Željeznica – ukupna dužina protoka preko teritorije općine je u dužini od 7285 metara. Prosječni godišnji proticaj na Ilidži iznosi 9,2 m³/s. Rijeka Željeznica izvire na području Trnova (Željezno vrelo i Crvene stijene). Dužina njenog toka je 54 km do ušća u rijeku Bosnu.

Regulacija korita rijeke urađena je od Ratnog mosta do naselja Otes u dužini od 3487 metara. Kod većeg vodostaja i poplava ugrožava naselja na neregulisanom dijelu korita i to dijelove naselja Sokolović Koloniju i Butmir, a nizvodno naselja Otes i Osijek.

Stanje kvaliteta vodotoka u gornjem toku Željeznice je lošeg ekološkog statusa, koji se pogoršava od ušća rijeke Tilave budući da se u Tilavu u gornjem dijelu vodotoka (Istočna Ilidža) ispuštaju fekalije i drugi otpad iz novoformiranih naselja. Uz rijeku Željeznicu u Krupcu (RS) je **deponija smeća** na koju se odlažu različite vrste otpada što predstavlja direktnu prijetnju onečišćenju podzemnih voda u Sarajevskom polju.

Rijeka Zujevina sa pritokom Rakovički potok – preko teritorije općine Ilidža Zujevina protiče u dužini od 4395 metara sa prosječnim godišnjim proticajem od 4,5 m³/S. Rakovički potok ima dužinu 7545 metara. Zujevina izvire na sjeverozapadnim padinama Bjelašnice sa dužinom toka od 20 km. Nastaje od brojnih tokova među kojima su najznačajniji izvori Krupe, Kredenic i Ljubovčići, a u koju nizvodno utiču potoci sa lijeve strane Vihorica i Rakovica, a sa desne strane Krupa i Žunovica. Riječna korita rijeke Zujevine kao i Rakovičkog potoka nisu regulisana izuzev dijela korita na rijeci Zujevini kod novoizgrađenog mosta u Osjeku u dužini od 70 metara (zahvat na produbljivanju i proširenju korita u naselju Blažuj i Osjek i dijelovima naselja Rakovica na Rakovičkom potoku).

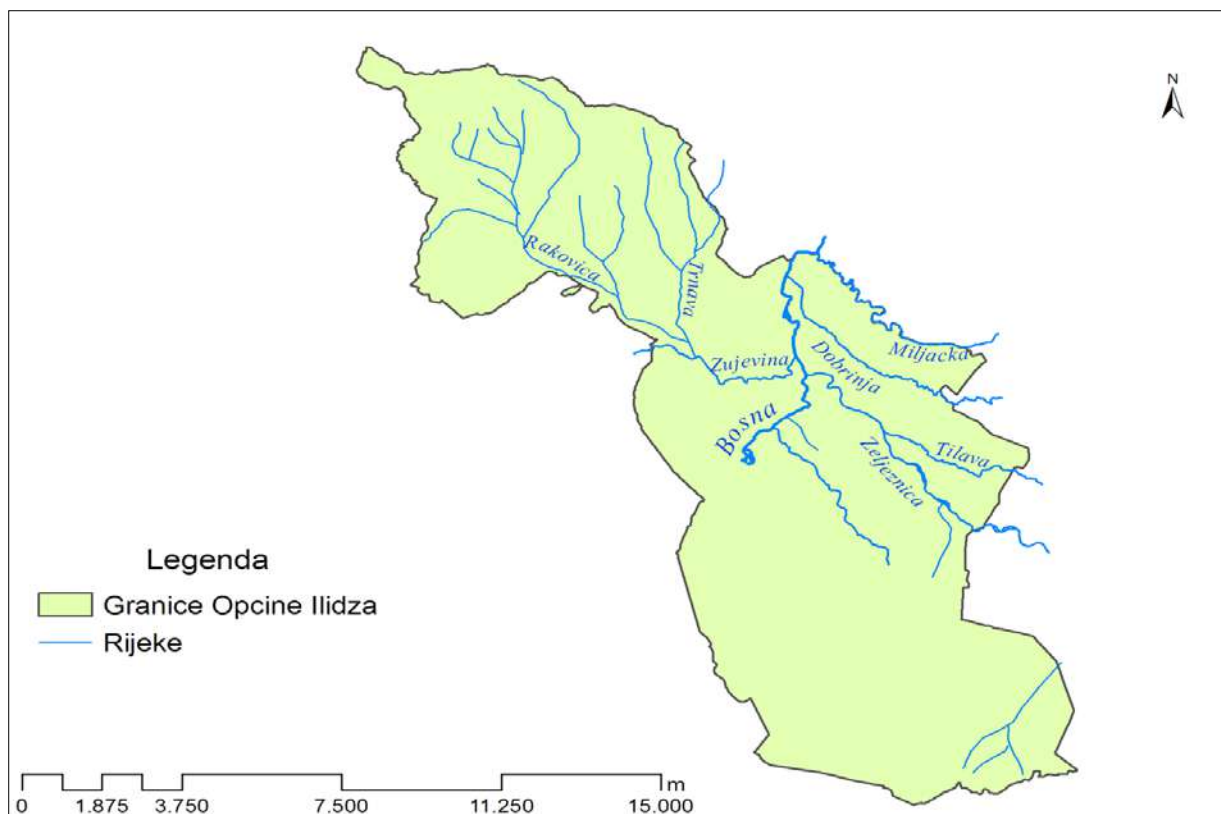
U vrijeme obilnih padavina rijeka Zujevina ugrožava dijelove naselja Blažuj i Osijek, a Rakovički potok pojedine dijelove naselja u Rakovici i Blažuju. Stanje kvaliteta vodotoka Zujevine u gornjem toku (naselje Hadžići) je umjerenog ekološkog statusa, a nizvodno od ušća Rakovičkog potoka lošeg ekološkog statusa čemu doprinosi činjenica da je u navedeni potok doveden značajan broj nelegalno izgrađenih kanalizacionih priključaka.

Rijeka Miljacka – ukupna dužina rijeke Miljacke preko teritorije Ilidže iznosi 6405 metara sa 3200 metara uređenog korita zemljanim nasipom, a manjim dijelom uređene su obale sa adekvatnim betonskim i kamenim oblogama. Prosječan godišnji protok je 6,0 m³/s. U periodu obilnih padavina zemljani nasipi ne pružaju sigurnu zaštitu od poplava za stambene i druge objekte sa lijeve strane korita. Kvalitet vode u gornjem dijelu Miljacke je umjerenog ekološkog statusa. Protokom kroz Sarajevo dolazi do dodatnog zagađivanja fekalijama i drugim otpadom tako da je na ušću u Bosnu kvalitet vode veoma lošeg fizičko-hemijskog i biološkog kvaliteta.

Rijeka Dobrinja – ukupna dužina vodotoka rijeke Dobrinje preko teritorije općine iznosi 6323 metra. Najveći dio korita od mosta kod Energoinvesta, pa uzvodno do Interexa je regulisan u dužini od 688 metara. Od naprijed navedenog mosta, pa nizvodno do ušća u rijeku Bosnu nije izvršena regulacija vodotoka. Proteklih godina u više navrata je vršeno pročišćavanje, proširenje korita kao i izrada zemljanog nasipa kao privremenog rješenja zaštite od poplava. Kod obilnijih kišnih padavina poplave ugrožavaju dijelove naselja Stup i Otes. Kvalitet vodotoka u gornjem dijelu (istočno Novo Sarajevo) je lošeg ekološkog statusa, koji se kao takav zadržava svojim protokom kroz Novi Grad, Ilidžu, pa sve do svog ušća u Bosnu.

Rijeka Tilava koja se u gornjem toku naziva Kasindolski potok protiče preko teritorije općine u dužini od 3957 metara. U gornjem toku protiče kroz naselje Kasindol (RS), a u donjem toku kroz naselja Donji Kotorac i Butmir, pa do ušća u rijeku Željeznicu. Korito Tilave regulisano je svojim tokom kroz naselja Donji Kotorac i Butmir u dužini od 2500 metara. Kod obilnih padavina ugrožava dijelove Poljoprivrednog dobra Butmir gdje nije izvršena regulacija korita. Dio vode iz Tilave odvaja se u Donjem Kotorcu. Mala Tilava odvaja se od korita i otiče posebnim koritom kroz naselje Donji Kotorac i dio Butmira i ponovo se spaja i utiče u matično korito rijeke Tilave u centralnom dijelu naselja Butmir. Mala Tilava regulisana je najvećim dijelom svog korita i ista ne ugrožava dijelove naselje kroz koje protiče. Zagađenost vodotoka u gornjem dijelu vodotoka je umjerenog ekološkog statusa, potom lošeg (Istočna Ilidža) iz razloga koji je ranije prezentiran.

Rijeka VečERICA zajedno sa svojom pritokom Buničkim potokom – od izvorišta u Hrasnici do ulijevanja u rijeku Željeznicu ima vodotok dužine 5770 metara. Korita Buničkog potoka i rijeke Večerice su svojim najvećim dijelom protoka kroz hrasnička naselja regulisana. Bunički potok je u cjelosti, a VečERICA najvećim dijelom, regulisan u ukupnoj dužini od 4489 metara. Prije tridesetak godina, u cilju zaštita ležišta podzemnih voda, tok Večerice je preusmjeren iz starog korita (koji je zatrpan) izgradnjom novog korita u pravcu Sokolović Kolonije, kako bi svojim tokom i infiltracijom prihranjivao podzemne vode na tom području. Obalni dio tog dijela korita je uređen zemljanim nasipom.

Karta 3. Riječna mreža u općini Ilidža

Kako bi se u budućnosti popravilo ekološko stanje vodotoka na području Kantona Sarajevo i šire, Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA je 2009. godine pokrenula izradu Studije „Čista rijeka Miljacka“. Studija je završena početkom 2012. godine. Obuhvatila je detaljnu analizu i uzimanje uzoraka iz vodotoka na zadatim tačkama za svaki vodotok zasebno, utvrdila kvalitet voda i predložila mjere i aktivnosti za ublažavanje i popravljavanje ekoloških karakteristika kroz pojedinačne prijedloge projekata. Za realizaciju ovih projekata potrebna su izuzetno velika finansijska sredstva, dugoročnog su karaktera i obavezuju lokalne zajednice Kanton i Grad Sarajevo, kao i lokalne zajednice u RS na ujednačen pristup u rješavanju ovih pitanja.

Na osnovu naprijed prezentiranog stanja vodotoka kao i na osnovu procjene ugroženosti teritorije općine od poplava, koja je urađena od strane općinskog i kantonalnog Štaba civilne zaštite, utvrđeno je da općina Ilidža spada u najugroženije dijelove Kantona Sarajevo pa i šire. Poplave, koje najvećim dijelom nastaju u proljeće kod naglog otapanja snijega i obilnih kišnih padavina, prouzrokuju velike materijalne šteta na individualnim stambenim i drugim objektima kao i na poljoprivrednom zemljištu.

Na osnovu utvrđenog pregleda stanja, od ukupno 49.525 metara vodotoka koji protiču preko teritorije općine, do sada je izvršena regulacija 11.234 metra korita, što

iznosi tek 22,7% što je nedovoljno i zahtjeva intenziviranje aktivnosti u ovoj oblasti kao i veću finansijsku podršku viših organa vlasti.

ZAŠTITA IZVORIŠTA VODE ZA PIĆE (VODOZAŠTITNA ZONA)

Općina Ilidža je prije rata bila u sastavu grada Sarajeva kao jedna od deset gradskih općina. Nosioc aktivnost u zaštiti izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju bio je grad Sarajevo i gradska Skupština koja je 1975. godine donijela Odluku o zaštiti vode za piće u Sarajevskom polju, a 1987. godine i Program zaštite izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju. U tom periodu realizovan je dio programskih zadataka u očuvanju vodozaštitnih zona od otpada i drugih sadržaja koji mogu negativno uticati na zagađivanje podzemnih voda.

Budući da ranije donešeni zakoni koji su definisali oblast voda nisu bili dovoljno precizni, a takođe ni pravilnici koji su donešeni u skladu sa istim, 2006. godine donešen je federalni Zakon o vodama („Službene novine Federacije BiH“, broj 70/06), kojim se uređuje način upravljanja vodama unutar teritorije Federacije BiH, a sve u cilju zaštite voda, korištenja voda, zaštite od štetnog djelovanja voda, te uređenje vodotoka i drugih voda.

U skladu sa navedenim Zakonom donešen je novi Pravilnik o načinu utvrđivanja uslova za određivanje zona sanitarne zaštite, zaštitnih mjera za izvorišta vode za javno vodosnabdijevanje stanovništva („Službene novine Federacije BiH“, broj 88/12).

Prema odredbama ovog Pravilnika za zaštitu izvorišta vode utvrđuju se četiri zaštitne zone i to:

- a) I zaštitna zona sa najstrožim zabranama i ograničenjima;
- b) II zaštitna zona kao zona sa strogim zabranama i ograničenjima;
- c) III zaštitna zona kao zona sa umjerenim zabranama i ograničenjima;
- d) IV zaštitna zona kao zona sa preventivnim zabranama i ograničenjima.

Broj zaštitnih zona može biti i manji što zavisi od stvarnog stanja na terenu kao i od toga da li su u pitanju:

- a) izvorišta podzemne vode u akviferima intergranularne poroznosti;
- b) izvorišta podzemne vode u kraškim akviferima;
- c) izvorišta vode iz površinskih vodotoka;
- d) izvorišta vode iz akumulacije/jezera.

Pravilnikom se propisuje način zaštite izvorišta, način određivanja granica zaštitnih zona, postavljanje nadzora, obaveze zagađivača da otpadne vode iz zaštitne zone vodonepropusnom kanalizacionom mrežom prikuplja i prečišćava minimalno

sekundarnim tretmanom prečišćavanja čime bi se spriječila infiltracija otpadnih voda u podzemlje, obaveza operatera vodovodnog sistema da ograde i zaštitnu zonu izvorišta kao i rješavanju niza drugih pitanja u zaštiti izvorišta.

U prilogu ovog Pravilnika naveden je popis i nivo ograničenja njihove primjene po pojedinim zaštitnim zonama. S tim u vezi nabrojane su sve aktivnosti (urbanizacija i građevinski radovi, komunalne aktivnosti, industrijske aktivnosti, transport i saobraćaj, stočarstvo, poljoprivreda i šumarstvo, turizam i rekreacija) koje su zabranjene, dopuštene uz standardne mjere zaštite ili dopuštene uz standardne mjere zaštite plus dodatne mjere zaštite.

Pravilnikom su precizno definisane obaveze nadležnog općinskog organa u zaštiti izvorišta, načina izrade elaborata zaštite izvorišta, njegove revizije i druga pitanja, kao i izrada Odluke o zaštiti izvorišta koju usvaja Općinsko vijeće Ilidža, ukoliko se izvorišta nalaze na teritoriji općine Ilidža. Ukoliko se elaboratom utvrdi da izvorišta čije se zone sanitarne zaštite prostiru na dvije ili više općine istog kantona, odluku o zaštiti izvorišta donosi nadležni organ Kantona Sarajevo. Ukoliko se zone nekog izvorišta prostiru na dva ili više kantona, Vlada Federacije na prijedlog nadležnog ministarstva donosi odluku o zaštiti izvorišta. Ukoliko se zone sanitarne zaštite izvorišta prostiru na području Federacije BiH ili Republike Srpske, tada sporazumno vlade Federacije BiH i Republike Srpske donose Odluku o zaštiti izvorišta.

Način donošenja naprijed navedenih odluka regulisano je članom 68. stav 2.-5. Zakona o vodama Federacije (Službene novine Federacije BiH 70/06).

VODOVODI LOKALNOG ZNAČAJA

U proteklom periodu značajan broj domaćinstava pretežno ruralnog karaktera u naseljima na graničnim dijelovima općine nisu koristili pitku vodu iz gradske vodovodne mreže, jer ista nije ni postojala. Izgradnja vodovodne mreže do tih naselja dugoročno je zahtijevala velika finansijska sredstva, a u mnogim slučajevima i dodatna tehnička rješenja.

Imajući u vidu naprijed navedene činjenice, građani su unazad četrdesetak godina samoinicijativno u dogovoru sa komšijama ili dijelom naselja organizovali i realizovali vlastitim sredstvima (na prostoru gdje je postojao izvor) izgradnju betonskih, a u nekim slučajevima i zidanih rezervoara ili kaptaža za vodu, odakle su vodu u to vrijeme raspoloživim vodovodnim cijevima razvodili po domaćinstvima. Značajan broj građana, prije svega u ravničarskom dijelu, je pitanje snabdijevanja pitkom vodom rješavao kopanjem i izradom vlastitih bunara.

Na osnovu prikupljenih podataka sa terena na prostoru općine ima 36 lokalnih vodovoda sa kojih se vodom snabdijeva 2500 stanovnika u mjesnim zajednicama, Rakovica 26, Blažuj 8, Osijek 2 i Hrasnica 1.

Tabela 8. Prikaz lokalnih vodovoda na području Ilidže

R/B	Naziv MZ-e	Naziv lokalnog vodovoda	Broj stambenih jedinica	Broj korisnika	Napomena
1.	RAKOVICA	Duboki do	18	63	Kobiljača
2.	"	Stanjevac	200	600	
3.	"	Rudnik	12	50	
4.	"	Rudnik - Zelena M.	5	13	
5.	"	Babina voda	15	50	Zenički potok
6.	"	Jurkovac - G.mahala	17	65	
7.	"	Ahmine njive	11	40	
8.	"	Jamaković vrelo	15	50	Česma
9.	"	Lasića gaj - G.mahala	17	50	
10.	"	Osoj - K.put	16	55	
11.	"	Krčevine - K.put	8	20	
12.	"	Jokanovići - K.put	56	120	
13.	"	Curina voda - Z.potok	22	55	
14.	"	Plane - B.put	15	50	
15.	"	Miletića vrelo - Zenik	16	40	
16.	"	Pečar - Zenik	11	35	
17.	"	Ostojin gaj - Zenik	15	60	
18.	"	Buč - Zenik	15	40	
19.	"	Jezero - Buhotina	14	36	
20.	"	Potok - Buhotina	15	35	
21.	"	Kujaćin gaj - Zenik	20	65	
22.	"	Kešelji - Vrela	25	85	
23.	"	Jurkovac - G.mahala	15	50	
24.	"	Rukodo	420	1500	
25.	"	Kobiljača	400	1300	
26.	"	Vrela - B. put	75	220	
27.	"	Pečar	3	14	
28.	"	Osoj - dola	3	15	
29.	"	Jurkovac 2	2	10	
30.	"	Česma II	1	5	
31.	"	Osoj iznad Benta	2	6	
32.	"	Benta	1	2	
33.	"	Česma - Jamaković	2	5	
34.	"	Vrelo Bistrički put	20		vikendice
35.	"	Ometaljka - Kobiljača	26	80	
36.	"	Čičine njive - B. put	20	70	
37.	"	G. mahala - Grož	8	30	
38.	BLAŽUJ	Puhovik	65	260	
39.	"	Kamenolom I	50	221	
40.	"	Kamenolom II	56	234	
41.	"	Sedra - Gornje Vlakovo	126	500	
42.	"	Lovačka kuća - G.Vlakovo	249	1000	
43.	"	Vlakovo selo (Bjeloši)	12	36	
44.	"	Popovići - Igman	30	122	
45.	HRASNICA I	Šerifići	23		vikendice
46.	"	Jasen	35		vikendice
	Ukupno:		2202	7357	

Izvor: Općina Ilidža

Lokalni vodovodi rađeni su u organizaciji građana bez građevinske i upotrebne dozvole i izrade podzemnog katastra i veoma često bez kvalitetnog nadzora, što je imalo

za posljedicu da su određeni lokalni vodovodi urađeni mimo standarda koji su predviđeni za objekte ove kategorije.

Prema Zakonu o vodama Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 18/10) objekti za vodosnabdijevanje koji su izgrađeni sredstvima korisnika (građana), a služe za snabdijevanje vodom za piće više od 500, a manje od 3000 stanovnika nazivaju se grupnim objektima. Korisnici grupnih objekata imaju obavezu po zakonu, a u interesu zaštite očuvanja života i zdravlja korisnika da upravljanje grupnim vodovodom povjere pravnom licu koje je registrovano i specijalizovano za obavljanje tih poslova.

Sagledavajući stanje na terenu evidentno je da najveći broj kaptiranih objekata nema uspostavljen higijenski nadzor i najčešće nemaju određeno lice koje bi se brinulo o vodnom objektu. Nadležne općinske službe vrše povremeno hlorisanje četiri gravitaciona lokalna vodovoda. Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo vrši po ugovoru o djelu analizu kvaliteta vode 3 lokalna vodovoda: Rukodol, Vrela i Kobiljača ispitujući mikrobiološko i fizičko-hemijsko stanje vode

VODOSNABDIJEVANJE-VODOVODNI SISTEM

Vodovodni sistem Kantona Sarajevo, a time i Općine Ilidža, koristi u najvećem dijelu vodne resurse podzemnih akumulacija koje su locirane na području općine Ilidža u vodozaštitnim zonama Bačevo, Sokolovići i Stup. Iz ovih podzemnih akumulacija obezbjeđuje se oko 90% ukupnih količina vode, za potrebe vodovodnog sistema a koje se kreću u omjeru od 2.338 – 3.513 l/s.

Gradski vodovodni sistem za područje općine Ilidža urađen je od cijevi različitog materijala i profila i to: vodovodno-azbestne cijevi /VAC/ profila od 80 do 500 mm u dužini od 70.814 m, vodovodno-čeličnih cijevi /VC/ profila 100-1000 mm u dužini od 28.508 m, vodovodnih-daktil cijevi /VD/, profila od 80 – 600 mm u dužini od 26.607 m, vodovodno-lijevane cijevi /VL/, profila od 40-700 mm u dužini od 112.937 m, vodovodno-plastične cijevi /VPL/ profila 80-700 mm u dužini 7.204 m i kao cijevi od nepoznatog profila u dužini od 855 m, što čini ukupnu dužinu vodovodnog sistema različitog profila u dužini od 244.922,544 m.

Na osnovu podataka dobivenih od KJKP „Vodovod i kanalizacija“, na prostoru općine Ilidža je do sada uređeno 244.922,544 m vodovodne mreže. U toku su aktivnosti na izgradnji primarne vodovodne mreže u MZ Rakovica, okončanje ovih poslova se očekuje u narednoj godini (2013.) do kada će biti izgrađeno 45.700 m primarne vodovodne mreže.

Ono što je bitno istaći jeste da su građani MZ Rakovica u velikom broju zainteresovani za izgradnju ovog vodovoda i u vezi s tim održano je više zborova građana gdje su isti dali podršku ovome projektu, kao i saglasnost da će sufinansirati izgradnju sekundarne mreže sa priključkom. Volja građana je realizovana Ugovorom sa

organima mjesne zajednice u kome je naglašeno između ostalog da će se uplatom od 800 KM krenuti poslovi sa realizacijom priključaka na vodovodnu mrežu. Da bi se realizovali ovi poslovi odabran je izvođač radova i isti se provode na terenu, tako da na kraju možemo konstatovati da se istovremeno obavljaju radovi na primarnoj mreži kao i radovi priključka na tu mrežu što vremenski skraćuje aktivnosti za puštanje vodovoda u funkciju.

Da bi se pristupilo realizaciji naprijed navedenih aktivnosti općina Ilidža je u saradnji sa nadležnim kantonalnim ministarstvom, Zavodom za izgradnju KS kao i sa KJKP „Vodovod i kanalizacija“ u prethodnim godinama pristupila projektovanju i izgradnji potisnog cjevovoda Ø 600 lokalnih rezervoara: Blažuj, Vidovci, Stubline, Kakrinje i Božići sa potrebnim pumpnim stanicama.

Treba istaći da je ranije izrađeno filtersko postrojenje „Bosna 2“ kojim je planirano snabdijevanje vodom šireg područja Rakovice i susjednih MZ-a. Konačnim završetkom projekta vodosnabdijevanja Rakovice, građani će imati tehnički ispravnu vodu čime će prestati potreba za korištenjem vode iz više lokalnih vodovoda sa tog područja.

Prema podacima KJKP „Vodovod i kanalizacija“ značajan dio vodovodne mreže koji je rađen prije rata je dotrajavao i rađen je prema standardima tog vremena, što su najvećim dijelom i glavni razlozi da su gubici iz mreže oko 70%. Vodovodne cijevi koje se ugrađuju u posljednjih desetak godina su rađene po novim standardima i vodonepropusne su.

OTPADNE VODE – KANALIZACIONI SISTEMI, LOKALNA KANALIZACIJA I SEPTIČKE JAME

Kanalizacioni sistem

Područje općine Ilidža je dobrim dijelom pokriveno kanalizacionom mrežom i to cijevima različitih profila, što zavisi od toga da li su cijevi priključne, koje su u principu manjeg profila, ili glavne cijevi koje su većeg profila (u koje se priključuju fekalne otpadne vode i odvode se iza naseljenih mjesta, putem tranzitnih i sabirnih kolektora i dalje prema glavnom gradskom prečistaču (Butile koji nije u funkciji).

Od KJKP „Vodovod i kanalizacija“ dobili smo podatke o kanalizacionoj mreži za područje općine Ilidža i to samo onog dijela koji je registrovan u katastarskim podlogama i iznosi 195.500 m. Iste su rađena profilima DN 200, DN 300, DN 400, DN 500... DN 1800, tako da na području općine Ilidža imamo:

1. kišna kanalizacija – dužine cca 59.000 m;
2. fekalna kanalizacija – dužine cca 114.500 m;
3. mješovita kanalizacija – dužine cca 22.000 m;

4. priključni kanali manji profil od DN 200 – dužine cca 27.000 m.

Kanalizaciona mreža u prijeratnom periodu uglavnom je rađena od betonskih, AAC, keramičkih cijevi kod kojih su sve češći kvarovi zbog godina njihove eksploatacije (popuštanje na spojevima, habanje unutrašnje zaštite, lomovi, oštećenje usred nelegalnih priključaka itd.). U posljednje vrijeme se kanalizaciona mreža izrađuje od Ductile Iron materijala, centrifugiranog poliestera koje je vodonepropusan.

Prema podacima iz mjesnih zajednica do sada je urađeno ukupno 207.981 m kanalizacione mreže. Podaci iz mjesnih zajednica su u odnosu na podatke KJKP „Vodovod i kanalizacija“ tačniji i ova razlika proizilazi iz činjenica da „Vodovod i kanalizacija“ nije prikazala onu kanalizaciju koja je rađena samodoprinosima građana i za koju istovremeno nije urađena katastarska podloga. Istovremeno su snimljeni podaci o nedostajućoj kanalizacionoj mreži po mjesnim zajednicama.

U MZ Butmir nedostaje cca 600 m, u MZ Donji Kotorac, Sokolović Koloniji i Hrasnici II u cjelosti je urađena i MZ Hrasnica I nedostaje cca 1720 m; u MZ Centar nedostaje cca 150 m; u MZ Lužani nedostaje cca 890 m; u MZ Vreoca nedostaje cca 7,40 m; u MZ Vrelo Bosne nedostaje cca 250 m; u MZ Blažuj nedostaje oko cca 58.478 m; u MZ Rakovica nedostaje cca 33.702 m; u MZ Osjek nedostaje cca 13.240 m; u MZ Otes nedostaje cca 295 m; u MZ Stup nedostaje cca 12.048 m i MZ Stup II cca 200 m.

U narednom periodu potrebno je uraditi ukupno 122.281 m nedostajuće kanalizacije.

Lokalna kanalizacija

U dijelovima općine gdje nije izrađena primarna kanalizaciona mreža, određeni broj građana je udruživanjem rada i sredstava za dijelove naselja i pojedine ulice uradio bespravnu lokalnu kanalizaciju. Najveći broj bespravno izgrađenih kanalizacija urađen je u onim naseljima koja su locirana uz vodotoke, koji su korišteni da se u njih priključe primarne kanalizacione cijevi i direktno bez prečišćavanja upuštaju fekalne otpadne vode.

U značajnom broju slučajeva u tim naseljima su urađene i septičke jame, a prelivima iz istih spojene su na lokalne kanalizacije i odvode se u korita vodotoka. Ovako izgrađena bespravna lokalna kanalizacija urađena je na svim vodotocima koji protiču kroz općinu Ilidža i to uglavnom u onim dijelovima gdje nije izgrađena kanalizaciona mreža, a u manjem obimu i u svojim uzvodnim tokovima koji se nalaze van područja općine Ilidža. Kada je u pitanju općina Ilidža treba istaći da ovih lokalnih kanalizacija najviše ima u MZ Rakovica, Blažuj, Osjek i Stup, kao i u ostalim naseljima koji gravitiraju uz vodotoke u manjem obimu.

Septičke jame

Na prostorima općine Ilidža gdje nije bila izgrađena kanalizaciona mreža građani su odvodnju fekalija rješavali izgradnjom septičkih jama. U značajnom broju izgradnja septičkih jama je rađena bez poštivanja standarda kod izgradnje istih, tako da su kod većine fekalije odlazile u zemljište ili u neke odvodne kanale u blizini objekata čime se ugrožava okoliš, ali i zdravlje samih ljudi. Ne postoje tačne evidencije o tome kako su poštovani građevinski normativi oko izgradnje ovih objekata kao ni broja istih.

Na osnovu saznanja od strane organa mjesnih zajednica evidentno je da u mjesnim zajednicama Donji Kotorac, Sokolović Kolonija, Hrasnica II i Stupsko brdo ne postoje septičke jame.

Septičke jame se nalaze u mjesnim zajednicama Butmir 8, Hrasnica I 37, Ilidža Centar 11, Lužani 26, Vreoca 20, Vrelo Bosne 18, Blažuj 1714, Rakovica 1825, Osjek 684, Otes 15, Stup 430 i Stup II 13 što znači da ukupan broj septičkih jama iznosi 4852.

3.2.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

R B	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSljedICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
VODOSNABDIJEVANJE				
1.	NEDOVOLJNO SNABDIJEVANJE PITKOM VODOM (DIJELOVI NASELJA BLAŽUJ, RAKOVICA, OSIJEK I OTES)	- Neizgrađenost centralnog vodovodnog sistema; - Bespravna izgradnja; - Gubici vode u sistemu; - Nije uspostavljen (niti poznat) sistem snabdijevanja cisternama, niti lokalnim vodovodima cijelom dužinom.	- Ugrožena osnovna ljudska prava, - Nezadovoljstvo građana; - Opasnost od epidemije; - Lokalni vodovodi nisu legalizovani i koriste se bez sm-a upravljanja vodnim resursima.	- IZGRADNJA CENTRALNOG VODOVODNOG SISTEMA I USPOSTAVA SISTEMA LEGALNO-PRAVNOG UREĐENOG SNABDIJEVANJA PITKOM VODOM IZ ALTERNATIVNIH IZVORA - Projekat mgmt sistema izgradnje centralnog vodovodnog sistema područja sa kanizacionim sistemom područja; - Suzbijanje bespravne gradnje objekata i neadekvatne infrastrukture RP-a i imovinsko-pravnim rješavanjima Javnih površina za infrastrukturu; - Sistem redovnog monitoringa vodosnabdijevanja (čuvari); - Operativni plan sistema sanitarne kontrole alternativnih izvora pitke vode.
2.	RAZLIČITO UPRAVLJANJE VODOVODNIM SISTEMIMA – GRADSKI I LOKALNI I NJIHOVO ODRŽAVANJE	- Nepokrivenost cijelog područja centralnim vodovodnim sistemom; - Veliki broj lokalnih sistema i neusaglašeno upravljanje lokalnim sistemima; - Niska svijest građana o vodi; - Neuređeno vlasništvo.	- Lokalni sistemi van funkcije tokom ljetne sezone; - Visok rizik po zdravlje ljudi; - Veliki broj nelegalnih i dvojnih priključaka; - Mogućnost zagađenja i presušnja (posebno Rakovica i Blažuj).	- USAGLAŠENO NADLEŽNO UPRAVLJANJE (SA ODRŽAVANJEM) I LEGALIZIRANJE - PRAVNO UREĐIVANJE KORIŠTENJA VODOVODNIH SISTEMA - Dokumentovana baza za upravljanje – legalno usaglašavanje katastra svih vodovodnih sistema i imovinsko-pravno rješavanje vod.sm-a i trasa cjevovoda; - Projekat mgmt sistema upravljanja vodovodnim sistemima; - Sistem redovnog monitoringa i održavanje vodov.sm-a (čuvari); - Operativni plan upravljanja.
3.	NEUREĐENOST BAZE PODATAKA VODOZAŠTITNIH PODRUČJA	- Nedefinisane granice svih zona izvorišta; - Veliki broj neregistrovanih izvorišta; - Neusklađena legislativa.	- Sporo djelovanje na terenu zbog nepostojanja baze podataka; - Nemogućnost sagledavanja cjelokupne situacije.	- UREĐENJE BAZE VODOZAŠTITNIH PODRUČJA I REGULIRANJE ZONA SANITARNE ZAŠTITE SVIH REGISTRIRANIH IZVORIŠTA - Definisanje granica svih zona izvorišta i označavanje na

				terenu; - Registracija svih izvorišta; - Usklađivanje nadležnosti; - Objedinjavanje elaborata i studija o zonama izvorišta na cijelom području.
4.	NEADEKVATNA ZAŠTITA ZONE IZVORIŠTA	- Bespravno izgrađeni i ruševni objekti u zoni spomenika prirode Vrelo Bosne; - Bespravna gradnja na prostoru Igmana i Bjelašnice i neriješeno i nekontrolisano odvođenje kanalizacije i otpadnih voda; - Nekompatibilna sječa šuma; - Ugroženost izvorišta od saobraćajnice; - Odlaganje smeća u zoni izvorišta; - Neplansko eksploataisanje šljunka na rijeci Željeznici.	- Moguće zagađenje podzemnih voda; - Smanjenje izvorišnih kapaciteta; - Zagađenje vodozahvata pitke vode; - Uticaj na kvalitet i kvantitet vode; - Uticaj na zdravlje ljudi.	- ADEKVATNA ZAŠTITA ZONE IZVORIŠTA - Suzbijanje bespravne gradnje RP-a i Planovima upravljanja zaštićenim područjima; - Plan menadžment sistema zaštite izvorišta; - Operativni plan aktivnosti koordiniranih nadležnosti; - Uspostava redovnog monitoringa (čuvari).
5.	NERACIONALNO KORIŠTENJE VODA	- Upotreba vode u tehnološke svrhe; - Niska ekološka svijest građana; - Nepostojanje vodomjera (brojnih lokalnih vodovoda); - Veliki broj bespravnih priključaka; - Zastarjelost mreže.	- Velike količine vode koje se bespotrebno troše; - Nekompatibilno korištenje vode za piće; - Gubitak vode u sistemu i nedostatak vode kod udaljenijih korisnika; - Nestašica vode u ljetnom periodu; - Uticaj na zdravlje stanovništva.	- RACIONALNO KORIŠTENJE VODE - Projekat mgmt sm-a ugradnje vodomjera – mjerenja utroška vode registriranih LV-a; - Plan koordiniranih aktivnosti na Projektima sanacije (zamjene) zastarjele mreže centralnog vodovodnog sistema na području, skupa sa KS i KJKP VIK; - Podizanje svijesti građana; - Koordinacija i saradnja sa nadležnim.
VODOTOCI				
6.	POPLAVE – IZLIJEVANJE RIJEKA IZ KORITA I PLAVLJENJE OBALNIH POVRŠINA, OBJEKATA I NASELJA	- Neregulisani vodotoci i obalna područja; - Postojeće regulacije bez plavnog pojasa; - Zaštitni pojasevi vodotoka napadnuti bespravnom gradnjom; - Za vodotoke II kategorije ne postoji operativni plan odbrane od	- Velike materijalne štete; - Opasnost po živote i zdravlje ljudi; - Uništavanje poljoprivrednih površina i usijeva; - Mogućnost prenošenja zaraze; - Plavno područje Otes-naselje Sastavci i Krnjin; - Plavno područje	- KOORDINIRANO UPRAVLJANJE ODBRANOM OD POPLAVA - Suzbijanje bespravne gradnje Regulacionim planovima; - Propisna regulacija vodotoka sa plavnim zelenim pojasom; - Projekti temeljitog čišćenja vodotoka i obalnih područja; - Redovan minitoring nadzorom vodotoka (čuvari); - Za vodotoke II kategorije

		poplava; - Neuređena i plitka korita rijeka; - Odlaganje velikih količina otpada u korita rijeka; - Sužavanje korita; - Velike količine padavina i otapanje snijega; - Nedovoljna svijest stanovnika.	Osijek – naselje Tukovi i Hendekuša; - Plavno područje Stup – naselje Doglodi i poljoprivredno dobro.	Operativni plan odbrane od poplava.
7.	ZAGAĐENJE VODOTOKA OTPADNIM VODAMA	- Neizgrađenost sistema za prikupljanje i prečišćavanje otpadnih voda; - Nepokrivenost prostora općine separatnom kanalizacionom mrežom; - Ispuštanje otpadnih voda iz domaćinstava i proizvodnih subjekata direktno u vodotoke; - Nepostojanje kanalizacionog sistema u pojedinim dijelovima općine; - Loš kvalitet postojećeg kanalizacionog sistema.	- Zagađenost vodotoka; - Zagađivanje i uništavanje vodenih ekosistema; - Uticaj na zdravlje ljudi; - Uticaj na floru i faunu.	- UKLANJANJE I SUZBIJANJE ZAGAĐENJA VODOTOKA OTPADNIM VODAMA - Suzbijanje zagađenja vodotoka Programom izgradnje sistema za prikupljanje otpadnih voda; - Propisna izgradnja separatne kanalizacione mreže; - Projekat prečišćavanja i tretmana otpadnih voda na cijelom području; - Redovan monitoring i nadzor onečišćenja vodotoka (čuvari); - Operativni plan revizije i legalizacije izgrađenog lokalnog kanalizacionog sistema (koji direktno ispušta otpadne vode u vodotok) i priključenje na zatvorene, centralne, kanalizacione sisteme (fekalne i oborinske).
8.	OTPAD U VODOTOCIMA	- Odlaganje građevinskog i drugog otpada u korita rijeka; - Nedovoljna razvijena svijest građana.	- Smanjen protok i brže izlivanje vode iz korita; - Rizik po zdravlje, narušen ambijent i kvalitet života.	- PROJEKTI ČIŠĆENJA VODOTOKA - Suzbijanje bespravne gradnje Regulacionim planovima; - Propisno uklanjanje i odlaganje građevinskog i drugog otpada; - Projekat čišćenja vodotoka od otpada; - Redovan monitoring i nadzor odlaganja otpada (čuvari); - Operativni plan podizanja svijesti građana.
KANALIZACIONI SISTEM				
9.	NEIZGRAĐENA KANALIZACIONA MREŽA U POJEDINIM DIJELOVIMA	- Npropisna izgradnja lokalnih kanalizacionih sistema od strane građana; - Nepostojanje jedinstvenog sistema	- Zagađenje podzemnih voda i vodotoka; - Izljevanje fekalnih voda na površinu; - Moguće epidemije; - Slabljenje životnog standarda;	- HITNA IZGRADNJA KANALIZACIONE MREŽE U POJEDINIM DIJELOVIMA OPĆINE - USAGLAŠENO SA VODOVODNOM MREŽOM; - Suzbijanje bespravne gradnje Regulacionim planovima i

		kanalizacionih mreža; - Izgradnja vodovodnih sistema ne prati i izgradnja mreže kanalizacije; - Brži rast bespravnih naselja od gradnje infrastrukture i bez urbanističkog plana saobraćaja.	- Neugodni mirisi; - Naselja bez kanalizacione mreže: Rakovice, Blažuj, Vlakovo, Hrasnica (Lasica, Kovači), Osijek, Stup itd.	imovinsko-pravno rješavanje saobraćaja; - Projekat mgmt sistema izgradnje kanalizacione mreže područja i dovršetak priključenja na jedinstveni zatvoreni sistem kanalizacione mreže (kolektore područja); - Redovan monitoring i nadzor cesta reguliran (čuvari); - Operativni plan sistema održavanja nekategorisanih cesta – kao realnih javnih površina.
10.	VELIKI BROJ BESPRAVNO IZGRAĐENIH I NEPROPISNO UREĐENIH SEPTIČKIH JAMA (posebno u BLAŽUJU, VLAKOVU I RAKOVICI)	- Bespravna gradnja; - Neizgrađenost kanalizacione mreže; - Loša socijalna situacija stanovnika; - Sept. jame se koriste bez kontrole ispravnosti od KJKP „VIK“.	- Izgradnja septičkih jama neprihvatljivih tehničkih karakteristika; - Zagađenje podzemnih voda; - Posebna opasnost od zagađenja termalnih, termomineralnih i mineralnih voda; - Izljevanje fekalnih sadržaja i nekontrolisano oticanje; - Moguće epidemije; - Neugodni mirisi; - Mogućnost pojave klizanja tla.	1. USPOSTAVA STIMULATIVNOG SISTEMA OBAVEZNE UGRADNJE TIPSKIH EKO-SEPTIČKIH JAMA NA PODRUČJU ILIDŽE – POTENCIJALNO ZAŠTIĆENOM PODRUČJU SA VODNIM BOGATSTVOM PODZEMNIH VODA (rezervi) I SPECIFIČNE PROPUSNE GEOLOŠKE GRAĐE; 2. USPOSTAVA STIMULATIVNOG SISTEMA USLUGA REDOVNOG CRPLJENJA, ODVOZA, ZBRINJAVANJA FEKALIJA IZ NEPROPUSNIH TIPSKIH EKO-SEPTIČKIH JAMA; - Suzbijanje bespravne gradnje Regulacionim Planovima; - Kontrola ispravnosti POSTOJEĆIH septičkih jama od KJKP „VIK“; - Pojačana kontrola IZGRADNJE PROPISNIH sept. jama putem dozvola od Sl. za prostorno uređenje općine i putem tehničkih prijema objekata prije UPOTREBNE DOZVOLE; - Projekat tipske ekološke septičke jame za prosječno domaćinstvo (prihvatljive za ekološki zaštićeno područje); - Operativni plan općine za dopunu sistema KJKP „VIK“ (specijalizovanog preduzeća sa dozvolom) za crpljenje, odvoz i zbrinjavanje fekalija iz septičkih jama (prihvatljivija cijena za redovnije crpljenje – više od 2 x godišnje po sadašnjem Ugovoru KJKP VIK).

3.3. Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem

3.3.1. Stanje na području

S obzirom na aktivnosti koje se svakodnevno odvijaju na prostoru općine Ilidža, zemljište je veoma podložno promjenama, u smislu namjene i korištenja, ali i degradacije i mnogih štetnih utjecaja. Zbog toga se svakodnevno mjenjaju omjeri vrsta zemljišta, najčešće na štetu kvalitetnih šumskih i poljoprivrednih, a u korist građevinskog zemljišta. Zahvaljujući ostalim prirodnim determinantama (klimatskim, hidrografskim, geološkim, geomorfološkim) ovog i šireg prostora, Ilidža je bogata kvalitetnim tlom, a iz toga proizilazi obaveza kontinuirane zaštite i očuvanja.

Od ukupne površine općine Ilidža, koja iznosi 142,88 km², najveći udio čine šume, odnosno šumsko zemljište, ukupno 54%, dok je procentualno učešće poljoprivrednog zemljišta 23,89%. Slijedi građevinsko zemljište sa 21,07%. Na šljunkovita i kamenita zemljišta zajedno otpada manje od 1% ukupne površine općine.

Tabela 9. Kategorije korištenja zemljišta u općini Ilidža

Namjena zemljišta	Površina u ha	Procenti %
Poljoprivredno	3267,31	23,89
Šumsko	7402,97	54,12
Izgrađeno	2881,94	21,07
Kamenjar	35,94	0,26
Šljunak	90,08	0,66
Ukupno:	13678,24	100,00

Izvor: Federalni zavod za agropedologiju

Poljoprivredno zemljište je razvrstano u 8 bonitetnih kategorija. Prve 4 kategorije čine najkvalitetnija zemljišta, koja su pogodna za poljoprivrednu proizvodnju i zauzimaju ukupno 38,16 % poljoprivrednog zemljišta. Sa aspekta zemljišnih potencijala ova zona se smatra kao najvrijednije područje općine ali i kantona. Zastupljena je u nizijском području, odnosno riječnim dolinama sa mogućnostima potpunog uređenja poljoprivrednog zemljišta.

Tabela 10. Zone proizvodne sposobnosti i način korištenja zemljišta

Agrozona i način korištenja	Površina (ha)	Procentualni udio (%)
Prva agrozona	2615,26	19,12
Druga agrozona	782,33	5,72
Treća agrozona	39,4	0,29
Šumsko zemljište	7233,28	52,88
Izgrađeno	2881,94	21,07
Neplođno	126,02	0,92
Ukupno	13678,23	100,00

Izvor: Federalni zavod za agropedologiju

Zemljišta V i VI bonitetne kategorije zauzimaju 5,31%, dok zemljišta VII i VIII bonitetne kategorije, koja su najslabijeg kvaliteta zauzimaju nešto više od 1% ukupnog poljoprivrednog zemljišta. Na osnovu navedenih povoljnih karakteristika, općina Ilidža, sa svojim poljoprivrednim resursima zauzima značajno mjesto u sektoru poljoprivrede u Kantonu Sarajevo.

Tabela 11. Bonitetne kategorije poljoprivrednog i šumskog zemljišta u općini Ilidža

Bonitetna kategorija	Površina u ha	Procenti %
Bonitetne kategorije poljoprivrednog zemljišta		
I	897,72	6,56
II	1680,06	12,28
III	705,12	5,16
IVa	480,22	3,51
IVb	1456,18	10,65
V	539,36	3,94
VI	188,06	1,37
VII	39,4	0,29
VIII	126,02	0,92
Ukupno poljoprivredno	6112,15	44,69
bonitetne kategorije šumskog zemljišta		
III n	33,93	0,25
IV dk	146,7	1,07
IV ds	47,55	0,35
IV n	1090,26	7,97
IV nd	16,08	0,12
IV ne	5,41	0,04
IV nk	46,25	0,34
V dk	2415,91	17,66
V ds	72,92	0,53
VI dk	727,01	5,32
VI e	72,18	0,53
VI ek	7,05	0,05
VII dk	278,62	2,04
VIII k	53,1	0,39
VII n	27,36	0,2
VII nk	173,16	1,27
VI k	22,62	0,17
VI n	727,47	5,32
VI ne	4,93	0,04
VI nk	452,31	3,31
VI s	4,73	0,03
V n	891,49	6,52
V ne	15,47	0,11
V nk	189,94	1,39
V ns	43,64	0,32
Ukupno šumsko	7566,09	55,34
UKUPNO	13678,24	100

Izvor: Federalni zavod za agropedologiju

Na prostoru općine Ilidža zastupljena su tla različitih tipova, koja su nastala pod utjecajem različitih prirodno geografskih faktora, a najčešće zastupljena tla su: semiglej, fluvisol, aluvijalna tla, eugleji, pseudogleji, kambisoli itd.

Tabela 12. Tipovi zemljišta u općini Ilidža

Tipovi zemljišta	Površina u ha	Procenti %
Dystric Kambisol	575,97	4,21
Eugley	113,07	0,83
Euritic Kambisol	2542,34	18,59
Euritic Kambisol + Dystric Kambisol	640,53	4,68
Euritic Kambisol + Luvisol	910,82	6,66
Fluvisol	1320,94	9,66
Humofluvisol	1490,21	10,90
Kalkomelanosol + Kalkokambisol	3183,06	23,27
Kalkomelanosol + Kalkokambisol + Regosol	2466,61	18,03
Pseudogley	372,81	2,73
Rendzina + Euritic Kambisol	13,76	0,10
Rijeka	47,37	0,35
ukupno	13678,24	100,00

Izvor: Federalni zavod za agropedologiju

Degradacija zemljišta

Neracionalno korištenje zemljišta

Osnovni problem u oblasti zemljišta je nepostojanje preciznih podataka o stvarnim zemljišnim površinama. Stoga se svi ovi podaci moraju uzeti s rezervom, obzirom da je na području Ilidže u periodu od kraja rata do danas došlo do velikih migracija stanovništva iz susjednih općina kao i kantona što je dovelo i do velike ekspanzije bespravne gradnje. Bespravna gradnja povlači sa sobom niz problema i štetnih utjecaja na okoliš, a kad je u pitanju zemljište, oni se očituju u širenju građevinskog zemljišta, usitnjavanju parcela, a samim time i promjenom bonitetne klase (npr. poljoprivredno u građevinsko), što će u značajnoj mjeri uticati na smanjenje poljoprivrednih površina.

Otpad

Zagađenost tla otpadom je konstantno prisutna, na određenim lokacijama, kao posljedica odlaganja otpadnog materijala raznih vrsta, posebno komunalnog otpada («divlje deponije»), kao i tehnološkog otpada, odnosno otpadnih materijala, pri čemu se razgradnjom otpada onečišćavaju tlo i voda. Intenzitet zagađenosti zemljišta, na području općine Ilidža, na određenim površinama kao što su zaostali industrijski kapaciteti „Famosa“ u Hrasnici, gdje se odlagao komunalni, tehnološki i drugi otpadni materijal, utvrđena je prisutnost nekih teških toksičnih metala zaostalih iz prethodnog perioda, dok na drugim područjima je u granicama normale. Potrebno je napomenuti da je 2000.-2001. godine u saradnji sa Ministarstvom za zaštitu okoliša Kantona Sarajevo bezbjedno zbrinut i izvezen zaostali otpad koji je sadržavao cijanide i ulja i befenile koji su bili uskladišteni u krugu „Famosa“ u Hrasnici. Može se reći da je kontaminacija

zemljišta na lokacijama «divljih» deponija gdje se nedozvoljeno odlaže komunalni i drugi čvrsti otpadni materijal, trajna. Povremeno se vrši uklanjanje «divljih» deponija, koje se, nažalost, ponovo formiraju.

Kontaminacija

Na osnovu istraživanja koje su vršile nadležne institucije Kantona Sarajevo došlo se do saznanja da je zemljište na prostoru Kantona, a time i općine Ilidža, kontaminirano teškim metalima, sumporom, pesticidima i kadmijumom. Koncentracija navedenih elemenata prelazi tolerantne nivoe. Najveća koncentracija zagađenosti izražena je u blizini saobraćajnica, koja nastaje prevashodno od izduvnih gasova automobila. Zemljište kao značajan resurs u proizvodnji hrane zahtjeva poseban tretman zaštite, a on se realizuje u sklopu aktivnosti na zaštiti zraka, vode, brige o otpadu i sl.

Minska polja

U proteklim godinama općina Ilidža je u saradnji s višim organima vlasti i MAK-om (Centar za uklanjanje mina) preko nadležnih firmi intenzivno radila na poslovima uklanjanja i zaštite od mina, posebno na prostorima užeg gradskog jezgra gdje je značajan dio prostora očišćen od MES-a /minskoeksplozivnih sredstava/.

Elaboratom BH MAC-a /Centar za uklanjanje mina/ na području općine Ilidža utvršeno je da ima oko 17.000.000 m² rizične površine od minskih polja. Od toga je deminirano 2.279.681,81 m² što ostaje kao značajan problem za stanovništvo tih područja, kako zbog bezbjedonosnih razloga, tako i zbog činjenice da se ne mogu koristiti u svrhe za koje su korištene ranije.

3.3.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSljedICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
1.	NERACIONALNO KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA	- Neplanska izgradnja; - Nekontrolisano pretvaranje poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinsko; - Neusklađena poljoprivredna proizvodnja; - Nepostojanje agrarne politike.	- Smanjenje poljoprivrednih i šumskih površina; - Zagađenje tla; - Nedostatak zemljišta za obezbjeđenje hrane, kao i za život ljudi.	- Omogućavanje planske gradnje; - Uzgoj kultura prilagoditi kvalitetu zemljišta uz potrebnu edukaciju; - Smanjiti eksploataciju zemljišta, a povećati kultivaciju.
2.	SMANJENJE RASPOLOŽIVOG POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA	- Urbanizacija i izgradnja naselja, industrijskih kapaciteta i infrastrukture; - Nedovoljna primjena zakona o poljoprivrednom zemljištu; - Nedostatak mehanizacije; - Nizak stepen obrazovanja.	- Smanjenje proizvodnje hrane i prihoda od poljoprivredne djelatnosti; - Uzgoj kultura koje nisu prilagođene određenom tipu tla; - Pretvaranje poljoprivrednih površina u druge namjene (građevinske zone, pašnjake, prostor sa niskim rastinjem).	- Intezivirati racionalno korištenje poljoprivrednog zemljišta kroz edukaciju stanovništva; - Proizvodnja zdrave hrane – plastenici, staklenici; - Uvođenje plodoreda i gnojidbe organskom materijom.
3.	POJAVA KLIZIŠTA	- Nekontrolisana sječa šuma; - Izgradnja građevinskih objekata na potencijalno nestabilnim padinama; - Neadekvatna regulacija odvođenja oborinskih i otpadnih voda.	- Ugroženost stambenih objekata i infrastrukture; - Materijalne štete; - Uništavanje plodnog tla i vegetacije; - Vizuelna degradacija terena; - Materijalne štete.	- Utvrđivanje stanja potencijalne i aktivne erozije tla i klizišta; - Sanacija klizišta; - Obezbeđenje materijalnih sredstava .

4.	MINSKA POLJA	- Ratna dejstva	- Direktna opasnost po život ljudi i životinja; - Nemogućnost korištenja zemljišta u svrhe za koje se koristilo prije ratnih dejstava; - Ljudske žrtve.	- Deminiranje zemljišta; - Revitalizacija deminiranih područja.
5.	ZAGAĐENOST TLA OTPADOM	- Nekontrolirano odlaganje otpada; - Divlje deponije.	- Degradacija zemljišta; - Onečišćenje tla; - Opasnost po zdravlje ljudi zbog prisutnosti nekih toksičnih metala zaostalih iz prethodnog perioda.	- Saniranje divljih deponija.
6.	PRIMJENA PESTICIDA	- Nekontrolisana primjena pesticida u poljoprivrednoj proizvodnji; - Nestručnost u primjeni.	- Zagađenje zemljišta; - Opasnost za zdravlje živih bića.	- Smanjiti upotrebu hemikalija, a unaprijediti mehaničku i biološku borbu protiv parazita na kulturama biljaka
7.	EKSPLOATACIJA MINERALNIH SIROVINA	- Rad kamenoloma.	- Trajni gubitak zemljišta.	- Primjena propisa i zakona za navedene potrebe.

3.4. Korištenje, zaštita i upravljanje šumama i šumskim zemljištem

3.4.1. Stanje na području

Šumski ekosistem

Šume i šumska zemljišta, kao dobro od općeg interesa, uživaju posebnu brigu i zaštitu, kao osnovni prirodni resurs, čije se vrijednosti manifestuju kroz ekološke, socijalne i proizvodne funkcije. Ekološke funkcije šuma manifestuju se kroz biodiverzitet-zaštitu staništa, zaštitu zemljišta, zaštitu voda, klimatske-uključujući ulogu šuma kod vezivanja ugljika iz zraka. Socijalne funkcije su rekreacija, turizam, obrazovanje, istraživanje, odbrana, zaštita objekata i infrastrukture. Ekonomske funkcije šuma su prihod od proizvodnje drveta i sekundarnih šumskih proizvoda. Sve pobrojane funkcije ukazuju na to da bez šuma nema života na zemlji.

Način gazdovanja

Od 2006. godine poslove gazdovanja šumama u privatnom vlasništvu nastavlja obavljati Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo putem Kantonalne uprave za šumarstvo, a državnim šumama gazduje "Sarajevo-šume" d.o.o. Sarajevo. Prema teritorijalnom uređenju općina Ilidža sastavljena je od dvije gospodarske jedinice i to: „Igmansko“ i „Gornjebosansko“.

U tabeli br. 1. dat je prikaz državnih šuma po kategorijama. Površine šuma izražene su u hektarima. U tabeli br. 2. je dat prikaz površina privatnih šuma po kategorijama. Površine su izražene u hektarima.

Tabela 13. Površine državnih šuma po kategorijama šuma

Kategorija šuma	Minirano	ŠGP"Igmansko"	ŠGP"Gornjebosansko"	UKUPNO
		(ha)	(ha)	
Visoke šume sa prirodnom obnovom	Ne	2.973,60	17	2.990,60
	Da	42,7		42,7
	ukupno	3.016,30	17	3.033,30
Šumski zasadi	Ne	426,4		426,4
	Da	19,1		19,1
	ukupno	445,5		445,5
Izdanačke šume	Ne	1.080,90	92,5	1.173,40
	Da	70,9		70,9
	ukupno	1.151,80	92,5	1.244,30
Goleti ispod gornje granice privredne šume	Ne	48,3		48,3
	Da			0
	ukupno	48,3		48,3

Neproduktivne površine u šumarskom pogledu	Ne	110,4		110,4
	Da			0
	ukupno	110,4		110,4
UKUPNO ŠUMSKO ZEMLJIŠTE	Ne	4.639,60	109,5	4.749,10
	Da	132,7		132,7
	ukupno	4.772,30	109,5	4.881,80
Uzurpacije	Ne	10	0,1	10,1
	Da			0
	ukupno	10	0,1	10,1

Izvor: Općina Ilidža

Tabela 14. Površine privatnih šuma po kategorijama šuma

Kategorija šuma	Površina
Visoke šume sa prirodnom obnovom	372,8
Šumski zasadi	6,5
Izdanačke šume	1.157,60
Goleti ispod gornje granice šume	23,8
Neproduktivne površine u šumarskom pogledu	284,9
Minirano	20,8
UKUPNO ŠUMSKO ZEMLJIŠTE	1.866,40

Izvor: Općina Ilidža

Ugroženost šumskih ekosistema na području općine Ilidža

Šume na području općine Ilidža čine cjelovit ekološki kompleks. Veoma su važan prirodni resurs koji u korelaciji sa ostalim resursima omogućava normalno funkcionisanje biosistema. Posebno je značajan korelacioni odnos sa vodama jer su šumski ekosistemi regulatori režima podzemnih voda. U tom kontekstu šume omogućavaju pitku vodu za sva živa bića.

U eri globalne industrijalizacije i šumski ekosistemi su značajno ugroženi. Ugroženost se ogleda u negativnom uticaju biotskih i abiotskih faktora na šumske resurse. Uticaj ovih faktora je permanentan uz različite intenzitete djelovanja.

Obzirom na klimatske i edafske faktore kao i na strukturu sastojina značajno je izražena ugroženost šuma od požara.

Na pojedinim dijelovima općine Ilidža gdje preovladavaju čiste četinarske sastojine, osim od požara, šume su značajno ugrožene od šumskih štetnih insekata koji mogu imati veoma negativan uticaj na opće zdravstveno stanje šuma posebno u fazama prenamnoženja (gradacije, kalamiteta).

Također šumski kompleksi ovog područja su potencijalna staništa raznih biljnih bolesti koje mogu prouzrokovati velike štete.

Posebno je značajno djelovanje antropogenog faktora tj. čovjeka. Negativni efekt čovjeka je najzastupljeniji u bespravnim sječama i pustošenju šuma. Eventualni procesi deforestizacije ili nestanka šuma na obroncima Igmana mogu imati katastrofalne posljedice po kapacitete pitke vode ne samo za općinu Ilidža već za teritoriju cijelog Kantona Sarajevo, pa i šireg regiona.

Šume su, nažalost, ugrožene i od minskoeksplozivnih sredstava. Minirana područja osim nepristupačnosti mogu biti izvor ulančavanja raznih biljnih bolesti i štetočina koje se mogu proširiti i na zdrave dijelove sastojina.

Šume na području općine Ilidža imaju značajnu vrijednost koja se manifestuje kroz ekološke, socijalne i privredne aspekte. Šume općine Ilidža imaju visok stepen biodiverziteta koji zahtjeva permanentnu zaštitu.

Shodno navedenom, neophodna je realizacija svih preventivnih i represivnih aktivnosti u cilju stalne zaštite ovih krucijalnih resursa općine Ilidža.

Šumsko uzgojni radovi i zaštita šuma

Gazdovanje šumama i šumskim zemljištem čini skup međusobno povezanih i uslovljenih radnih aktivnosti usmjerenih ka zajedničkom cilju, potpunom korištenju i održavanju prirodnih potencijala šumskih zemljišta. Na osnovu navedenih principa, gazdovanje šumama i šumskim zemljištem bi se prvenstveno sastajalo u sljedećem:

- sječe u visokim šumama;
- mjere njege u visokim šumama i šumskim kulturama;
- sječe u izdanačkim šumama;
- pošumljavanje neproaktivnih površina u visokim šumama, te površina u izdanačkim šumama;
- čuvanje i zaštita šuma.

Sječa u visokim šumama - Struktura visokih šuma na ovom području je uglavnom preborna i skupinasto preborna, te adekvatno toj strukturi u sastojinama treba provoditi i sječe kojima je cilj formiranje skupinasto prebornih sastojina, a na strmim i nestabilnim terenima provoditi sječe manjeg intenziteta vodeći računa o prirodnom podmlađivanju. Pomenute osnovne principe provođenja budućih sječa potrebno je primjenjivati u različitim modifikacijama koje će u određenim uslovima najbolje odgovarati postavljenim ciljevima gospodarenja. S obzirom da se radi o površinski malim česticama nije moguće striktno provoditi savremene metode gazdovanja, ali pažljivim i stručnim radom shodno mogućnostima može se znatno unaprijediti stanje visokih šuma na ovom području.

Mjere njege u visokim šumskim kulturama - U stadijumu mladika i gustika provode se sječe s ciljem približavanja određenom tehničkom cilju tj. formiranju sastojina od vrijednosnih vrsta (hrast i dr.), i njegovom kvalitetnom poboljšanju. U stadijumu letvenjaka provode se prorjede kojima je cilj pomoći kvalitetno najboljim stablima u njihovom daljnjem razvoju, a to sve vodi ka povećanju prirasta i prinosa iz tih sastojina.

Sječe u izdanačkim šumama - U izdanačkim šumama zastupljena su i stabla sjemenskog porijekla, te se ova okolnost može pozitivno iskoristiti jer se ove sastojine postepeno mogu prevoditi u visoke šume bez većih šumsko-uzgojnih radova. Putem sječa treba osloboditi vrijednije vrste drveta (hrast) od manje vrijednijih i nekvalitetnih stabala. Tako će se omogućiti, ne samo bolji prirast odabranih nosilaca buduće sastojine, nego će se ovim putem sastojina pripremiti za prirodno podmlađivanje iz sjemena. U ovim sastojinama prevladavaju ostali lišćari i to najčešće grab, topola, bagrem, joha i dr. Osnovni uzgojni radovi sastoje se u čišćenju i prorjedama sa ciljem poboljšanja kvalitetnog stanja i povećanja prinosa u ovim šumama.

Pošumljavanje neproduktivnih površina u visokim šumama, te površina u izdanačkim šumama. Pošumljavanja se planiraju na površinama gdje su vršene sječe (planske i bespravne), a koje nisu prirodno podmlađene u visokim šumama, te u izdanačkim šumama, gdje će se preći na meliorativno pošumljavanje sjetvom i sadnjom.

Čuvanje i zaštita šuma - planirane aktivnosti na zaštiti šuma su:

- Zaštita šuma od biljnih bolesti i štetočina;
- Zaštita šuma i šumskih zemljišta od bespravnih sječa, otuđivanja gotovih šumskih proizvoda i uzurpiranja šumskih zemljišta,
- Zaštita šuma od požara;
- Zaštita šuma od zagađivanja.

Zaštiti šuma od biljnih bolesti i štetočina mora se posvetiti puna pažnja. Od preventivnih radnji na sprečavanju i suzbijanju bolesti najznačajnija mjera je pravilno uspostavljanje šumskog reda koje se sastoji u slijedećem:

- Kod mlađih šuma i panjača potrebno je posjećeni materijal izvesti iz šume.
- U slučaju pojave potkornjaka, stabla se moraju tretirati insekticidima. Lišćarske šume treba naročito zaštititi od gubara. Za suzbijanje i uništavanje gubara najuspješnija metoda je prskanje zaraženog područja insekticidima.

O eventualnim pojavama napada štetočina potrebno je voditi stalnu evidenciju kako bi se putem preventivnih mjera mogle primjenjivati potrebne mjere zaštite. Zabranjuje se slaganje prostornog drveta uz živa dubeća stabla.

Kod zaštite šuma i šumskih zemljišta od bespravnih sječa, otuđivanja gotovih šumskih proizvoda i uzurpiranja šumskih zemljišta djeluje se preventivno, a nadležni organi su preventivno poduzimali zakonske sankcije, odnosno podnešene su prekršajne i krivične prijave protiv učinioaca bespravnih sječa, otuđivanja gotovih šumskih proizvoda i uzurpiranja šumskih zemljišta, za što je vođena Zakonom propisana evidencija.

U saradnji sa preduzećem "Sarajevo šume" doo Sarajevo, koje gazduje državnim šumama na području Kantona Sarajevo, u kritičnim periodima se organizuje pojačana kontrola za osmatranje izbijanja šumskih požara, te u slučaju njihovog eventualnog

izbijanja radi se na suzbijanju požara uz pomoć nadležnih organizacija za gašenje požara i vlasnika šuma.

Upotreba hemijskih sredstava u šumi je zabranjena sa izuzetkom testiranih hemijskih sredstava koja mogu biti korištena u šumama za zaštitu sadnica od divljači i od korovskih vrsta, za smanjenje prekomjerne populacije insekata čiji broj ne može biti smanjen ni na koji drugi način i za gašenje požara, ako njihova upotreba ne ugrožava biološku ravnotežu, a sve po Zakonom propisanoj proceduri. Zabranjuje se odlaganje otpada, smeća ili zagađujućih tvari u šumi ili šumskom zemljištu. Kantonalna šumsko-privredna društva i vlasnici šuma obavezni su iz šume ukloniti otpad i smeće i imaju pravo naknade za nastale troškove od pojedinaca ili pravnog lica koji su otpad ili smeće deponovali u šumi.

Zaštićena prirodna područja općine Ilidža

Od prirodnih dobara Ilidža raspolaže Spomenikom prirode Vrelo Bosne sa širim obuhvatom (Velika Aleja, Stojčevac, Plandište), područjem planine Igman sa specifičnom vegetacijom, faunom i geomorfološkim vrijednostima. Očuvanju ovih područja treba se posvetiti posebna pažnja iz više razloga i to:

- Veliku aleju potrebno je zaštititi iz razloga što je nastala krajem XIX stoljeća, gdje je posađeno 3000 stabala kestena i platana, na dužini od 3500 m.
- Na Stojčevcu se nalazi mnoštvo autohtonih vrsta drveća.
- Parkovski prostor Vrelo Bosne potrebno je zaštititi zbog pitke vode.
- Most u Plandištu (Rimski most) zajedno sa svojom prirodnom okolinom čini kulturni pejzaž. Djelujući u interakciji s prirodom stvara se izvanredan primjer pejzažne arhitekture visoke vrijednosti.

Miniranost područja

Na osnovu podataka Federalnog centra za uklanjanje mina i neeksploziviranih ubojnih sredstava („Elaborat sistematskog izviđanja za Općinu Ilidža“), ukupna minirana površina na području općine Ilidža je iznosila 17 414 100 m² odnosno 12,1% ukupne teritorije općine.

Do sada je „očišćeno“ 4 000 000 m², proglašeno bez rizika 8 000 000 m², ostalo za deminiranje 5 400 000 m². Površine koje su ostale za deminiranje su na prostoru šuma i šumskog zemljišta, lokalitet Rakovice i lokalitet planine Igman.

3.4.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
1.	UGROŽENOST ŠUMA OD POŽARA	- Nedovoljno razvijena svijest građana; - Nepoštivanje zakonskih propisa; - Loženje vatre u šumama; - Prirodne okolnosti, visoke temperature.	- Narušavanje šumskih ekosistema; - Materijalne štete; - Direktna opasnost po ljudsko zdravlje i imovinu.	- Efkasnije sprovođenje zakonskih propisa o zaštiti šuma od požara; - Pojačan rad inspeksijskih službi u vrijeme najveće ugroženosti šuma od požara.
2.	NEKONTROLISANA SJEČA ŠUMA	- Poslijeratna obnova i izgradnja; - Velika nezaposlenost stanovništva; - Loš odnos stanovništva i nedovoljno razvijena svijest; - Nedovoljan rad šumara, inspektora.	- Ugrožavanje podzemnih voda i izvorišta i opasnost gubitka vode u cijelom Kantonu Sarajevo; - Materijalne štete; - Stvaranje goleti; - Pojava izdanačkih šuma; - Erozija.	- Pojačan nadzor čuvara šuma, policije i inspekcije - Oštrije sankcije za počinioce bespravnih sječa i krčenja šuma; - Povećanje opšte svijesti o zaštiti šuma kao prirodnog bogatstva.
3.	NEDOVOLJNO POŠUMLJAVANJE	- Nezainteresiranost za pošumljavanje kad su u pitanju privatne šume.	- Narušavanje šumskih ekosistema; - Stvaranje goleti; - Ugrožavanje izvorišta; - Erozija.	- Intenzivirati plansko pošumljavanje u privatnim i državnim šumama.
4.	MINIRANOST ŠUMSKIH PODRUČJA	- Ratna dejstva.	- Nemogućnost pristupa i gospodarenja šumama; - Štetne posljedice i na okolne šume i prostore.	- Intenzivirati deminiranje i sanaciju šuma i šumskih zemljišta.
5.	POJAVA BILJNIH BOLESTI I INSEKATA	- Neupućenost stanovništva za djelovanje u slučaju pojave biljnih bolesti i insekata, uvođenje neispitanog sadnog materijala.	- Ugrožavanje šumskih ekosistema.	- Preventivne mjere: sanitarne sječe i uspostavljanje šumskog reda; - Stalni nadzor na terenu i brzo djelovanje u otkrivanju i uništavanju uzročnika biljnih bolesti i insekata.

3.5. Upravljanje otpadom

3.5.1. Stanje na području

Upravljanje otpadom obuhvata aktivnosti i mjere koje osiguravaju tretman i odlaganje otpada sa ciljem zaštite zdravlja, ljudi, prirode i svih ostalih resursa koji povratno negativno mogu uticati na zaštitu životne sredine u cjelini. Upravljanje otpadom iz nadležnosti Federacije vrši Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša, a naročito u slučajevima prekograničnog prometa otpada i postrojenjima za tretman otpada koje obuhvata područja dva ili više Kantona.

Federalnim zakonom o upavljanju otpadom, najveća nadležnost u ovoj oblasti data je kantonima. Kantoni su svojim propisima uredili da odgovarajuća komunalna preduzeća u okviru svojih djelatnosti vrše komunalne usluge, što je i regulisano Zakonom o komunalnoj čistoći Kantona Sarajevo. U oblasti upravljanja otpadom općina ima ograničene nadležnosti, a koja se odnose na izdavanje odobrenja za lociranje posuda za otpad na javnim površinama što se čini u saradnji sa organima MZ-a.

Način odvoza otpada sa područja općine Ilidža sa tabelarnim pregledom izgrađenih niša za hajfiše

Općina kao lokalna zajednica je preduzela potrebne aktivnosti i uložila značajna finansijska sredstva za izgradnju niša za hajfiše u kojima su smještene posude za odlaganje smeća, kao prihvatljivo rješenje za građane u smislu dugoročnog rješavanja ovoga pitanja.

Iz priložene tabele je vidljivo da je područje općine Ilidža u značajnoj mjeri pokriveno određenim brojem izgrađenih niša za hajfiše. U narednom periodu potrebno je iznaći adekvatne lokacije za izgradnju nedostajućih niša sa tendencijom da se izgrade niše i na područjima padinskih dijelova općine, čime bi se zaokružile aktivnosti vezane za ova pitanja i omogućilo da se na prostoru čitave općine na organizovan način vrši prikupljanje otpada.

Specifičnost pojedinih dijelova općine, što je prikazano u tabeli, jeste da je jedan broj ulica preuzak da bi se uopće mogle izgraditi niše za hajfiše. Najbolje rješenje za odvoz smeća u ovim ulicama jeste da se isti vrši ručnim odvozom (kese, kante i sl.) pri čemu bi se u utvrđenim danima smeće iznosilo ispred svojih stambenih objekata kako bi KJKP „RAD“ svojim vozilima pokupili i odvukli smeće na deponiju. Naprijed navedene aktivnosti treba realizovati u onim ulicama koje su djelimično ili nisu uopće obuhvaćene odvozom smeća što je dato u tabeli.

Tabela 15. Način odvoza otpada sa područja Općine Ilidža

R/B	MZ-a	BROJ ULICA	UKLANJANJE OTPADA IZ ULICA				UKUPAN BROJ HAJFIŠA	NIŠE ZA HAJFIŠE		
			HAJFIŠIMA	RUČNI ODVOZ	DJELIM. OBUHVAĆ. ODVOZ	NIJE OBUHVAĆ. ODVOZ		NATKR.	OTVOREN.	UKUPAN BROJ
1	BUTMIR	18	9 50 %	-	9 50 %	-	88	13	10	23
2	DONJI KOTORAC	4	4 100 %	-	-	-	15	3	2	5
3	SOKOLOVIĆ KOLONIJA	40	26 65 %	-	14 35 %	-	135	25	2	27
4	HRASNICA I	24	8 33 %	10 42 %	4 17 %	2 8 %	58	21	0	21
5	HRASNICA II	30	11 37 %	6 20 %	13 43 %	-	80	15	0	15
6	ILIDŽA CENTAR	23	20 87 %	-	3 13 %	-	139	41	0	41
7	LUŽANI	16	12 75 %	-	4 25 %	-	67	21	2	23
8	VREOCA	5	4 80 %	-	1 20 %	-	15	5	4	9
9	VRELO BOSNE	5	2 40 %	-	3 60 %	-	24	10	0	10
10	BLAŽUJ	20	10 50 %	2 10 %	4 20 %	4 20 %	119	5	8	13
11	RAKOVICA	16	3 19 %	5 31 %	2 12,5 %	6 37 %	38	6	2	8
12	OSJEK	14	6 43 %	4 28,5 %	4 28,5 %	-		15	2	17
13	OTES	18	15 83 %	-	3 17 %	-		27	6	33
14	STUP	31	18 58 %	-	13 42 %	-		29	19	48
15	STUP II	22	12 55 %	4 18 %	6 27 %	-		11	1	12
16	STUPSKO BRDO	11	2 18 %	9 82 % -	-	28		-	0	0
UKUPNO:		297	162 55 %	40 13 %	83 28 %	12 4 %	1190	277	58	335

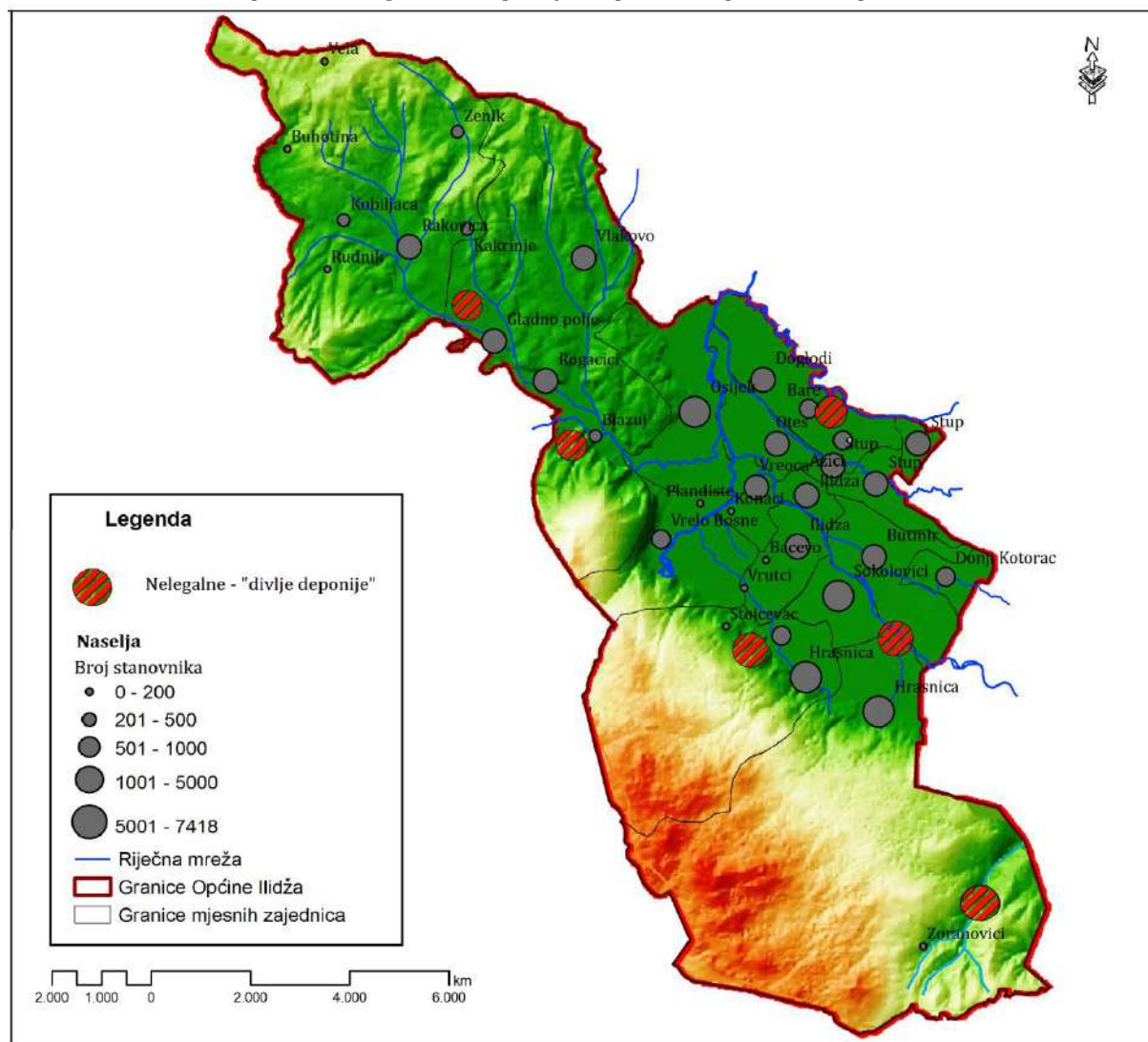
Izvor: Općina Ilidža

Nelegalne deponije

Jedan broj građana općine Ilidža ima neodgovoran odnos prema otpadu što kao krajnji rezultat ima stvaranje nelegalnih deponija koje utiču na zagađenje prirode, urbanih sredina, vode, zemljišta i zraka.

Nelegalne deponije se u najvećem dijelu formiraju na zemljištu koje je državno vlasništvo kao i u predjelima šumskih pojasa (Rakovica, Hrasnica, Blažuj i Osjek). Pitanje odvoza ovoga otpada nije na adekvatan način regulisano te je u tom smislu potrebna bolja saradnja KJKP „RAD“ i općine u osiguranju adekvatnih finansijskih sredstava za realizaciju dogovorenih zadataka .

Karta 4. Raspored nelegalnih deponija otpada na prostoru općine Ilidža

Jedan od problema nelegalnih deponija na području općine je postojanje nekadašnjih proizvodnih i drugih objekata koji su u ruševnom stanju, čiji su vlasnici nepoznati, a čiji prostor jedan broj građana koristi za odlaganja otpada. KJKP „RAD“ u skladu sa važećim propisima bez saglasnosti vlasnika ne može pristupiti odvoženju otpada sa tih površina.

Otpad u vodotocima

U poslijeratnom periodu došlo je do velike migracije stanovništva na području općine Ilidža, a time i do izgradnje velikog broja stambenih i drugih objekata. U vezi s tim bila je prisutna prije u većoj mjeri, a sada u manjem obimu, praksa da se građevinski otpad odlaže u vodotoke ili uz obalni dio. Ovakva praksa prouzrokovala je nagomilavanje građevinskog i drugog otpada u vodotocima, a time i smanjenu protočnost, što za posljedicu ima brže izlijevanje vode iz korita u vrijeme obilnih padavina, a time i nanošenje štete stambenim, poljoprivrednim i drugim površinama.

Kao posljedicu takvog stanja imamo veoma ružan prizor na svim vodotocima da na obalnom dijelu obraslom drvećem vise plastične kese, najloni, komadi platna i sl. Sve ovo navodi na zaključak da je potrebno u narednom periodu u kontinuitetu izvršiti edukaciju građana da odlažu otpad na predviđena mjesta kao i da se u skladu sa materijalnim mogućnostima pročišćavaju riječna korita i vrši čišćenje riječnih obala. Ovom problemu treba dodati činjenicu da se na pojedinim područjima kanalizacioni sistemi direktno uključuju u vodotoke, a to je i slučaj sa dijelom industrijskog otpada.

Ostale vrste otpada

Postoji niz različitih vrsta otpada koji mogu negativno uticati na zaštitu okoline, kao što su materijali koji su: eksplozivni, oksidirajući, nadražujući, veoma zapaljivi, toksični, kancerogeni, korozioni i sl.

Može se reći da veliki dio štetnog otpada čine rabljena ulja kao što su: motorna ulja, trafo ulja, hidraulična ulja, ulja za kompresore, ulja za obradu metala i sl. Takođe, veoma opasan otpad je i medicinski otpad različitog sadržaja. Zakonodavac je predvidio mjere i postupke za uništavanje određenih vrsta otpada, njihov transport, reciklažu kao i korištenje za drugu namjenu.

Da bi se postiglo razvijanje ekološke svijesti kod svih subjekata o adekvatnom odlaganju i upravljanju otpadom, potrebno je da sve institucije vlasti: federalna, kantonalna i lokalna, svako u okvirima zakonom date nadležnosti u cijelosti realizuju svoje obaveze.

Potrebna je još čvršća komunikacija Kantona i općine, kako na izvršenju dosljednog provođenja zaštite okoliša, tako i na nadogradnji postojećih propisa kako bi se napravio cjelovit presjek stanja na čitavom Kantonu, kao i dogradnja novih propisa koji će poboljšati efikasnost rada na terenu i primjenu kaznenih odredbi za kršenje zakona u datoj oblasti. Potrebno je putem publikacija, brošura, obavjesti i sl. u kontinuitetu upoznavati građane o nužnosti provođenja ekoloških mjera u smislu pravilnog odlaganja otpada, što kao krajnji rezultat ima zdraviju životnu okolinu kako za sebe tako i za generacije koje dolaze.

3.5.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
1.	NEKONTROLISANO ODLAGANJE OTPADA	- Odlaganje otpada na lokacijama kao što su državna zemljišta i šume; - Odlaganje otpada u ruševine; - Odlaganje kabastog otpada mimo utvrđenih termina i lokacija gdje se odlaže otpad; - Odlaganje građevinskog otpada; - Niska ekološka svijest stanovništva; - Nefikasnost inspekcijskih struktura.	- Zagađenje okoliša; - Formiranje divljih deponija; - Mogućnost pojave epidemija; - Opasnost po ljudsko zdravlje.	- Uspostava baze podataka o broju domaćinstava, broju i rasporedu planskih lokacija za prikupljanje otpada; - Kontinuirano educirati stanovništvo, posebno djecu i omladinu na temu otpada.
2.	DIVLJE DEPONIJE (posebno Rakovica, Hrasnica, Blažuj i Osjek)	- Odlaganje otpada na različitim posjedima; - Sistemski neriješeno odvoženje otpada na čitavoj teritoriji općine; - Veliki vremenski razmaci u odvoženju otpada; - Nefikasnost inspekcijskih struktura.	- Ugroženost zdravlja ljudi i životinja; - Mogućnost širenja epidemija; - Zagađenje tla, vode, zraka; - Vizuelna degaradacija terena; - Smanjen kvalitet življenja; - Zatrpana riječna korita; - Neugodni mirisi.	- Identificirati divlje deponije i (u saradnji sa mjesnim zajednicama i KJKP Rad); - Sanacija divljih deponija; - Uspostaviti sistem redovnog prikupljanja i odvoza čvrstog otpada; - Uspostaviti sistem kontrole i inspekcijski nadzor; - Organizovati čišćenje korita svih vodotoka; - Educirati stanovništvo iz oblasti upravljanja otpadom.

	OPASNI OTPAD	- Odlaganje različitih vrsta opasnog otpada u okoliš (eksplozivni, oksidirajući, nadražujući, veoma zapaljivi, toksični, kancerogeni, korozioni); - Nepoštivanje zakonske legislative pri odlaganju, transportu i reciklaži opasnog otpada - Npropisno odlaganje različitih vrsta ulja; - Nefikasnost inspekcijskih struktura.	- Opasnost po zdravlje ljudi; - Opasnost po biljne i životinjske vrste; - Moguć katastrofalan utjecaj na biodiverzitet.	- Uspostaviti sistem kontrole i inspekcijski nadzor; - Pooštriti kaznene mjere.
3.	NESELEKTIVNO PRIKUPLJANJE OTPADA	- Nepokrivenost prostora dovoljnim brojem kanti za selektivno prikupljanje otpada; - Nepostojanje sistema reciklaže; - Nizak nivo svijesti stanovništva o odvojenom prikupljanju otpada.	- Trošenje prirodnih resursa; - Bespotrebno povećanje količina čvrstog otpada na deponiji.	- Uspostaviti sistem odvojenog prikupljanja otpada i reciklaže; - Edukacija stanovništva o odvojenom prikupljanju otpada i značaju reciklaže.

3.6. Upravljanje prostorom

3.6.1. Stanje na području

Ilidža se naširoko smatra zasebnim gradom, ali ona u isto vrijeme ipak čini potpuno inkorporirano zapadno predgrađe Sarajeva, glavnog grada Bosne i Hercegovine. Iako je Ilidža dio urbane cjeline Sarajeva, ona ipak ima naglašenu morfološku i urbanu izražajnost. Prirodni resursi koji se drastično razlikuju od kotline Miljacke u kojoj se nalazi Sarajevo određuju tu njenu prepoznatljivu izražajnost.

Ilidža je smještena u podnožju planine Igman u zelenom pejzažu koji je bogat i vodom i šumom. Reljef područja Ilidže je raznolikog oblika – kreće se od tipičnog ravničarskog do brežuljkastog i krškog u području planine Igman koja prirodno ograničava područje Ilidže s jugozapadne strane, s najvišim vrhom (Crni vrh 1.499 m).

Općina Ilidža je jedna od devet općina koje se nalaze u sastavu Kantona Sarajevo. Ona ima iznimnu prometnu važnost za taj cijeli dio Bosne i Hercegovine. Ilidža je smještena na središnjem dijelu važnog magistralnog pravca koji prolazi dolinom rijeka Neretve i Bosne, u isto vrijeme povezujući Bosnu i Hercegovinu sa srednjom Europom na sjeveru i Jadranskim morem na jugu. Kroz Ilidžu također prolaze važne saobraćajnice prema Jadranskom moru i Srednjoj Bosni te željeznička pruga Sarajevo-Ploče što iznimno utječe na razvoj grada.

Ilidža je jedno od najstarije naseljenih područja u Bosni i Hercegovini. Još od početaka arheoloških istraživanja 19. stoljeća pronađeni su brojni arheološki nalazi koji datiraju još od neolitika, te su pronađeni i značajni ostatci Rimske civilizacije, kao što su mozaici, keramika, novčići, nakiti te ostaci građevina.

Prije rata općina Ilidža bila je jedna od pet najrazvijenijih regija u Bosni i Hercegovini, zahvaljujući prije svega velikim privrednim subjektima kao što su bili: „Famos“, „Energoinvest“, „Unis“, „Ćilimara“, Tvornica šperploča „Bosanka“ Blažuj, UPI, Tvornica kandita „Zora“ koja je preimenovana u „Sarabon“, Tvornica namještaja „Standard“, „Simes“, „Pak Centar“, PD Butmir, „Šumaprodukt“, GP „Igman“, „Oslobođenje“, Tvornica bicikala „Unis Lasta“, „Sigma“ „Hidrogrdnja“, Hoteli Ilidža. Ilidža je bila i vrlo bitan dio sarajevske turističke regije, osobito prepoznatljiva po banjsko-rekreativnim sadržajima. Značaj Ilidže kao lječilišnog naselja zasnovan je prije svega na eksploataciji termalnih voda.

Rat je imao razarajući učinak na ekonomiju općine. Posljedice razaranja, te velikih migracija stanovništva, dovele su do ekspanzije bespravne gradnje na području općine, kako u urbanom, tako i u ruralnim dijelovima. Prilog tome je i podatak o ukupnom broju zaprimljenih zahtjeva za legalizaciju bespravno izgrađenih objekata na području općine Ilidže koji je dosegao cifru od 8.864. Veliki broj stambenih objekata je izgrađen u suprotnosti sa važećim provedbeno-planskim aktima, u zonama zaštitnih

područja I i II zaštitne zone izvorišta vode za piće, na aktivnim klizištima, te u dolinama vodotoka (redovne pojave poplava u naseljima Hendekuša, Osijek i Doglodi zbog nereguliranih riječnih korita). Rezultat toga su neadekvatna saobraćajna rješenja, nepokrivenost komunalnom infrastrukturom, što u konačnosti smanjuje kvalitet življenja.

Odnos prema bespravno izgrađenim objektima regulisan je pravnim propisima:

- Zakon o prostornom uređenju,
- Odluka o legalizaciji građevina izgrađenih bez odobrenja za građenje i građevina privremenog karaktera,
- Zakon o građevinskom zemljištu,
- Odluka o zaštiti izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju,
- Urbanistički plan grada Sarajeva za urbano područje Sarajeva,
- Prostorni plan Kantona Sarajevo za period 2003. do 2023. godine,
- Regulacioni planovi i druga planska dokumentacija.

Planska dokumentacija

Imajući u vidu karakteristike reljefa općine, koju čine 28% ravničarskog dijela, a 72% otpada na brdsko-planinski dio, to je i pokrivenost općine provedbeno planskom dokumentacijom malog obima.

U donošenju provedbeno-planske dokumentacija korištena su određena načela koja se ogledaju u slijedećem:

- Dominantna uloga u razvoju Ilidže ima regionalna razvojna osovina na pravcu Istok-Zapad na kojoj se razvija i Grad Sarajevo i na kojoj se nalaze centri od Bašćaršije do centra Ilidže.
- Pored ove razvojne osovine radi se na razvoju Ilidže u pravcu Sjever-Jug kako bi se aktivirali vrlo značajni prostorni resursi na pravcu Ilidža-Butmir-Sokolović kolonija-Hrasnica i Ilidža-Otes-Riverina-Kamenjače-Vlakovo-Rakovica.
- Na pravcu osovine razvoja prema Istoku, odnosno gradskim centrima treba da se razviju poslovne djelatnosti, biro, agencije, trgovačke djelatnosti i uslužne djelatnosti.
- Razvojni pravac prema Zapadu razvija se pretežno kao poslovno-stambena zona sa značajnim poslovnim zonama na području Kamenjače, Blažuj, Vlakovo i Gladno polje.
- Na pravcu Sjevera razvijaju se pretežno stambene zone, ali sa djelatnostima privrede vezanim za turizam, nove tehnologije i slično.
- Južni i Jugozapadni pravac ima tri osnovna smjera i to prema Butmiru i Vojkovićima na kojem se ostvaruju funkcije turizma, biznisa, sporta i rekreacije, ali i stanovanja. Na ovom pravcu su Terme Ilidža, veslačke staze, kupališne zone, zone sporta i rekreacije, hipodrom, sportski aerodrom i slično.

Provedbeni planovi za Općinu Ilidža

REGULACIONI PLANOVI

„Sl. Novine Grada Sarajeva“ i Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana naselja «Hrasnica»	(«Sl.novine Grada Sarajeva» br. 22/87) i («Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 14/04)
„Sl. Novine Grada Sarajeva“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana naselja «Kovači»	(«Sl.novine Grada Sarajeva», br. 22/87)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju Regulacionog plana «Sokolović kolonija»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 34/09)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Lužani»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 11/04)
„Sl. Novine Grada Sarajeva“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Blažuj»	(«Sl.novine Grada Sarajeva», br. 22/84)
„Sl. Novine Grada Sarajeva“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Vlakovo» (groblje)	(«Sl.novine Grada Sarajeva», br. 18/90)
„Sl. Novine Grada Sarajeva“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Rogačići I faza»	(«Sl.novine Grada Sarajeva», br. 18/86)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana naselja «Otes»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 18/81)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Poslovna zona Stup»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 24/02)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Terme Ilidža»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 3/04)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Osijek»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 14/04)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Kamenjače»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 14/04)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Riverina Sastavci»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 25/02)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Banjsko rekreativni Centar Ilidža»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 33/05)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju Regulacionog plana «Butmir»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 30/09)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Urbanističkog projekta «Mala aleja»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 29/01)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Stup Nukleus»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 24/02)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju i provođenju Regulacionog plana «Centar Ilidža»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 33/05)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju izmjena i dopuna Regulacionog plana «Dobrinja»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 35/06)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju izmjena i dopuna Regulacionog plana «Stup I»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 29/06)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju Regulacionog plana «Azići I»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 30/11)
„Sl. Novine Kantona Sarajevo“	Odluka o usvajanju izmjena i dopuna Regulacionog plana «Stari Stup»	(«Sl.novine Kantona Sarajevo», br. 29/06)
	Odluka o usvajanju Regulacionog plana Privredna zona Hrasnica	Broj 01-02-141/12-4 19. januara 2012. godine

Donesene odluke o pristupanju izradi provedbenih planskih dokumenata u 2011.godini	
1	RP „BLAŽUJ“
2	IZMJENE I DOPUNE „STUP NUKLEUS“
Regulacioni planovi koji su u fazi izrade i donošenja:	
1	RP „OTES“
2	RP „AZIĆI“
3	RP „DONJI KOTORAC“
4	RP „PRIVREDNA ZONA HRASNICA“
5	RP „CENTAR ILIDŽA“
6	RP „BLAŽUJ“
7	IZMJENE I DOPUNE „STUP NUKLEUS“
Urbanistički projekti: koji su u fazi izrade i donošenja	
8	UP „DETONO KAMENJAČE“

Urbano zelenilo

Zelene površine na području općine Ilidža su jedan od znakova prepoznatljivosti područja. Treba istaći Vrelo Bosne, koje je proglašeno Spomenikom prirode i prostire se na površini od 603 hektara, bogato visokim i niskim rastinjem. U cilju zaštite lokaliteta Vrelo Bosne formirano je i preduzeće Spomenik prirode „Vrelo Bosne“, čiji je osnovni zadatak zaštita okoliša.

Prva stabla u Velikoj aleji na Ilidži zasađena su davne 1888. godine i danas ih ima nekoliko stotina. Aleja je jedinstvena po izgledu, lokaciji i sadržaju, pa stoga ne čudi što je omiljeno izletišta Sarajlija. U Aleji je i petnaest vila koje su izgrađene oko 1900. godine, u austrougarskom periodu. Građene su kao ladanjske vile u alpsko-tirolskom stilu i kao takve imaju kulturno-historijsku, ambijentalnu i arhitektonsku vrijednost, što potvrđuje i njihova registracija u Zavodu za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, čime su one i pravno zaštićene. U jednom dokumentu ovog zavoda piše da Aleja "ima veliki ambijentalno-pejzažni značaj", te da "Ilidžansku aleju treba kontinuirano održavati primjenjujući najsavremenije metode i sanitarno-higijenske zahtjeve".

Veličinu i lokaciju urbanih zelenih površina, u općini Ilidža, značajno uslovljavaju posjećivanje zelenih površina, mogućnost smještanja različitih dodatnih sadržaja, njihovo održavanje, odupiranje nepovoljnim ekološkim i antropogenim činiocima, kao i samu održivost zelenih površina što se odražava na opštu funkcionalnost urbanih zelenih površina. Urbane zelene površine općine rasporedom u prostoru zadovoljavaju, čemu je prilog i podatak da je općina Ilidža, prema podacima ukupnog zelenila koje se održava u 2004. godini, na vrhu ljestvice sa 645.316m² ukupne površine zelenila. Za poboljšanje funkcionalnosti zelenih površina neophodno bi bilo njihovo povezivanje u

efikasniji sistem zelenila, kao i povezivanje sa prirodnim šumskim ekosistemima u okolini.

**LOKACIJE, ODNOSNO ULICE –JAVNE ZELENE POVRŠINE KOJE SE REDOVNO
ODRŽAVAJU NA PODRUČJU OPĆINE ILIDŽA**

Tabela 16: Lokacije, odnosno ulice - javne zelene površine koje se redovno održavaju

R/B	LOKACIJE
1.	Aleja - Butmirska cesta
2.	Aleja - ul. Jasike
3.	Aleja - Večerica, Stojčevac
4.	Aleja lipa, ul. Put famosa sa zelenim pojasom
5.	Blažujaska petlja
6.	Banjski park sa izložbom cvijeća
7.	Blažujski drum, ul. Emira Bogunića Čarlija
8.	Drvored-Hrasnička cesta
9.	Kružni tok-Ilidža
10.	Naselje Mala aleja
11.	Naselje Pejton, istok između ul. Željeznička i Muzičke škole
12.	Naselje Pejton, zapad između ul. Željeznička i škarpe rijeke Željeznice
13.	Naselje Otes, ul. I Oteškog bataljona, ul. Barska
14.	Naselje Lužani, ul. Hamze Čelenke, ul. IV Viteške brigade, ul. Karima Zaimovića, ul. Jahijela Fincija, ul. Samira Čatića Kobre
15.	Naselje Hrasnica - trg
16.	Naselje Hrasnic - Autobuska stanica i Benzinska pumpa
17.	Naselje Hrasnica - zelene površine između IV O.Š. i obdaništa u Hrasnici
18.	Naselje Hrasnica - zelene površine između ul. 6 april, Izeta Musića i Generala Nanića
19.	Naselje Hrasnica - zelene površine između II OŠ i ul. Ahmeda Bošnjaka
20.	Naselje Hrasnica - zelene površine između ul. Izeta Musića i Put famosa
21.	Naselje Hrasnica - zapadno od ul. Ahmeda Bošnjaka i Trg-a
22.	Novi objekat - Općina Ilidža i Dom zdravlja
23.	Mostarsko raskršće-kružni tok
24.	Hrasnica-trg/ žardinjere
25.	Park kod Policijske uprave i Rimskih iskopina
26.	Skver ispred Pošte i Cvjećare „Iris“
27.	Vrelo Bosne
28.	Velika aleja
29.	Ul. Karla Malija
30.	Ul. Rustempašina, Emira Bogunića Čarlija, (Centar Ilidže)
31.	Tramvajska okretica i Sportski centar
32.	Trake-Stup, (prema Energoinvest-u) / granica općine Novi Grad
33.	Potputnjak-Ilidža/ ulaz u Ilidžu
34.	Žardinjere-centar Ilidže

Izvor: KJKP „Park“ d.o.o.

2. PREGLED SADRŽAJA KOJI SU OBUHVAĆENI PROGRAMOM ODRŽAVANJA JAVNIH ZELENIH POVRŠINA ZA 2013 SA KOLIČINOM (m¹, m², kom.) I FAZAMA RADA

Tabela 17. Program održavanja javnih zelenih površina za 2013 godinu

R/B	Sadržaj/ faze rada sa grupama poslova	Jedinica mjere	Ukupna količina
1.	Travnjak, čišćenje otpadaka (redovna higijena); proljetno izgrabljivanje, košnja ručna i mašinska sa izrabljivanjem, utovarom i odvozom, odsijecanje ruba travnjaka uz staze, platoe; izgrabljivanje lista; valjanje; zaljevanje po potrebi;	m ²	618.030
2.	Ukrasno grmlje, proljetno čišćenje sa utovarom i odvozom; orezivanje i formiranje; duboko okopavanje; plitko okopavanje; jesensko izgrabljivanje lista; biljna zaštita;	m ²	22.703
3.	Živa ograda, proljetno čišćenje žive ograde sa utovarom i odvozom; okopavanje; plijevljenje korova; orezivanje-formiranje; redovna higijena; biljna zaštita;	m ¹	5.819
4.	Ruže, orezivanje-formiranje; duboko okopavanje; plitko okopavanje; orezivanje ocvati u toku vegetacije; prihranjivanje; rekonstrukcija; uzimljavanje;	m ²	915
5.	Trajnice, proljetno čišćenje; okopavanje sa izradom ruba; plijevljenje; plitko okopavanje; srezivanje nadzemnih dijelova; orezivanje ocvati; dopuna perenskih gredica;	m ²	128
6.	Sezonsko cvijeće, sezonska izmjena cvijeća; plijevljenje i okopavanje; zaljevanje; prihranjivanje; nadosađivanje cvijetnih gredica;	m ²	1.263
7.	Ulične žardinjere, sezonska izmjena cvijeća; plijevljenje i okopavanje; zaljevanje; prihranjivanje; dopuna cvijeća;	kom.	204
8.	Cvijetna korita, sezonska izmjena cvijeća; plijevljenje i okopavanje; zaljevanje; prihranjivanje; dopuna cvijeća;	m ¹	134
9.	Mlado alejno drveće, okopavanje i šajbiranje drveća; zaljevanje; ljetno formiranje i pinciranje vodopija; postavljanje zaštitnih kolaca i vezova; izmjena istruhljivih vezova;	kom.	1.171
10.	Drveće parkovsko,	kom.	8.261

	orezivanje do 5m visine; orezivanje do 9m; liječenje rana na stablima;		
11.	Staze i platoi, čišćenje, metenje i odvoz; pranje asfalta i platoa;	m ²	31.292
12.	Vodotoci, čišćenje otpadaka iz vodotoka; košnja vodene trave;	m ²	33.480
13.	Fontane, pranje-ribanje fontana;	m ²	201
MOBILIJAR			
14.	Klupe, izmjena štafli, farbanje, zamjena;	kom.	407
	Korpe, zamjena uložaka, farbanje korpi;	kom.	78
	Ljuljačke, zamjena pokidanih lanaca, zamjena sjedišta, farbanje;	kom.	9
	Tobogani, zamjena plastike, farbanje tobogana, zamjena podloge;	kom.	6
	Klackalice, zamjena postolja, farbanje rekvizita, popravka sjedišta;	kom.	19
	Pješčanici, zamjena pijeska, popravka okvira;	kom.	11
	Vrteška, zamjena kućišta, sjedišta, farbanje;	kom.	8
	Penjalica, farbanje;	kom.	7
	Hladnjak, zamjenih drvenih elemenata, farbanje;	m ²	15

Izvor: KJKP „Park“ d.o.o.

Jedan aspekt ekonomske vrijednosti urbanih zelenih površina može biti i održavanje raznih festivala, kao što je poznati Ilidžanski festival, zatim izložbi ili nekih drugih manifestacija u gradskim parkovima što doprinosi privlačenju posjetilaca i turista. Tako bi se zaradila dodatna novčana sredstva koja bi se mogla iskoristiti za potrebno održavanje zelenih površina što se, opet, odražava na povećanje funkcionalne vrijednosti zelene površine.

Odnos prema novoj gradnji sa aspekta zaštite okoliša

Urbanističko planiranje – zasniva se na apstrahovanim, preciznim tehničkim pokazateljima obavezujućeg karaktera za sve građane, koji treba da budu provjereni kroz sagledavanje buduće fizičke strukture područja i njenih posljedica na kulturnom, socijalnom, ekonomskom i ekološkom planu.

Učesnici u planiranju i građenju dužni su se pridržavati posebnih federalnih i kantonalnih propisa iz oblasti zaštite okoliša (mjere zaštite tla, šuma, voda, vazduha, zdravlja, prirodnog i graditeljskog nasljeđa, zaštita od buke i sl.).

Prilikom izrade planskih dokumenata vodi se računa i o zaštiti okoliša, čiji segmenti su sastavni dio svakog plana. Ukoliko se radi Regulacioni plan za industrijska područja, obavezna je i strategijska procjena okoliša. Jedan od primjera na području općine Ilidža je i Regulacioni plan „Privredna zona Hrasnica“ za koji je izrađena i strategijska procjena okoliša, koju je usvojila Reviziona komisija, čiji segmenti će biti ugrađeni u aktima Regulacionog plana.

Aspekt zaštite okoliša mora biti zadovoljen i prilikom izrade urbanističke saglasnosti za izgradnju proizvodnih objekata manjih kapaciteta za koje, prema Pravilniku o pogonima i postrojenjima za koje je obavezna procjena uticaja na okoliš, nije potrebna izrada okolinske dozvole.

Procjena utjecaja na okoliš predstavlja analizu vjerojatnih utjecaja koje projekt može imati na ekosustave, ljudsko zdravlje i promjene prirode. Glavni utjecaji koje treba analizirati su: utjecaji onečišćenja tla, utjecaji onečišćenja zraka, učinci buke na zdravlje, ekološki utjecaji uključujući procjenu ugroženih vrsta, procjena geoloških opasnosti te utjecaji onečišćenja vode.

3.6.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

R. br.	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSljedICE PROBLEMA	CILJEVI
1.	BESPRAVNA, NEPLANSKA IZGRADNJA	- Velika migratorna kretanja; - Bespravna izgradnja objekata; - Izgradnja objekata u rizičnim područjima (u okviru I i II vodozaštitne zone, na aktivnim klizištima, te u dolinama vodotoka); - Socijalni problemi; - Nepostojanje Odluke o legalizaciji; - Nepostojanje monitoringa;	- Nepokrivenost komunalnom i saobraćajnom infrastrukturom; - Smanjen kvalitet življenja; - Nova velika naselja izgrađena bez planske dokumentacije; - Narušen estetski izgled naselja općine Ilidža; - Pogoršanje stabilnosti terena i pojava klizišta; - Neracionalno korištenje zemljišta. - Ugrožena atraktivnost prostora općine Ilidža.	- Izvršiti snimanje i evidenciju bespravno izgrađenih objekata; - Ispitati mogućnosti saniranja bespravne i neregulirane izgradnje i utvrđivanja mjera za njeno sprječavanje; - Provođenje zakonske regulative; - Efikasno provođenje inspekcijske kontrole.
2.	NERACIONALNO KORIŠTENJE PROSTORA	- Bespravna izgradnja; - Nekonrolisane izmjene u prostoru; - Nepoštivanje zakonskih odredbi; - Nedovoljna svijest građana; - Nepostojanje monitoringa.	- Pretvaranje poljoprivrednih i šumskih površina u građevinske; - Neusklađenost privrednog razvoja; - Korištenje javnih površina u privatne svrhe; - Vizuelna degradacija prostora.	- Bilansiranje podobnih prostornih kapaciteta za urbani i ruralni razvoj; - Uskladiti privredni razvoj sa prirodnim potencijalima; - Zaustaviti uništavanje kvalitetnog tla; - Smanjiti štetne uticaje na prirodnu sredinu; - Edukacija stanovnika o zaštiti okoliša; - Proširiti postojeće zelene površine i kreirati nove. - Sanacija i uređenje infrastrukture.

3.	NEAŽURIRANA PLANSKA DOKUMENTACIJA	- Zastarjelost/ nedostatak planske dokumentacije za područje cijele općine; - Nedovoljan broj institucija za prostorno planiranje; - Sporost u donošenju planova; - Nedovoljna edukacija i informiranost građana; - Vrlo mala zainteresovanost građana za javne rasprave.	- Bespravna izgradnja; - Neracionalno korištenje prostora i stihijska izgradnja; - Neprovođenje planova; - Utjecaj građana na izmjene prostora uslijed neinformisanosti.	- Korištenje GIS-a za izradu planova i za informisanje građana o izmjenama u planskoj dokumentaciji; - Analiza postojeće prostorno-planske dokumentacije; - Koordinacija u donošenju odluka u službama i institucijama na svim nivoima vlasti.
4.	NEDOVOLJNO RAZVIJEN PROSTORNI INFORMACIONI SISTEM	- Nepostojanje jedinstvene baze podataka; - Neuvezanost sa drugim korisnicima GIS baze podataka.	- Nemogućnost monitoringa stanja u prostoru.	- Postojeći geografski informacijski sistem – GIS unaprijediti i dograđivati; - Tehničko opremanje i međusobno povezivanje (hardverski i softverski) svih službi u upravnim organima koji učestvuju u procesima planiranja i izdavanja dozvola; - Uspostavljanje partnerskih odnosa sa svim eksternim institucijama i komunalnim organizacijama uključenim u procese izdavanja dozvola; - Uvođenje GIS-a kao osnove centralizacije baze podataka

				relevantne za planiranje i izdavanje dozvola; - Izrada prostorno-planske dokumentacije sa regulatornim elementima zonia u GIS formatu; - Kreiranje novih procedura zasnovanih na boljoj koordinaciji i lakšem pristupu informacijama i digitalne baze podataka.
--	--	--	--	---

3.7. Zaštita biodiverziteta, prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa

3.7.1. Stanje na području

Prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe općine Ilidža predstavlja izuzetno bogatstvo, ne samo općine, već i šireg prostora. Te vrijednosti su dale pečat i samom izgledu Ilidže, a predstavljaju i osnovu za razvoj turizma, te se uvrštavaju u bogatu turističku ponudu. Također, bogatstvo vrstama, očuvane prirodne pejzažne vrijednosti i kulturno-historijski lokaliteti su od izuzetnog značaja za naučno-istraživački rad.

U svrhu izrade Lokalnog akcionog ekološkog plana općine Ilidža urađena je detaljna procjena stanja sa evidentiranim lokalitetima prirodnog bogatstva i kulturno-historijskog naslijeđa, koja se nalazi u prilogu dokumenta, dok će se u ovom dijelu procjene stanja dati samo osnovne karakteristike iz ove oblasti.

Flora

Na širem području Vrela Bosne konstatovana su staništa: šumske vegetacije, livadske zajednice, parkovske zajednice i kultivirane ili obradive površine.

Na samom prostoru poseban značaj, po evropskim direktivama o zaštiti staništa, dat je habitatima crne johe (tri zajednice) koje direktno uslovljavaju i kontrolišu vodni režim kopna na prostoru Vrela Bosne. Ove sastojine daju pečat i autentičnost samom izgledu, a s druge strane omogućavaju egzistenciju ostalih predstavnika živog svijeta.

U okviru pregleda flore, na ovom području je konstatovano 26 različitih sastojina koje uključuju:

- šume johe;
- šume hrasta i graba;
- šume vrbe;
- vlažne (higrofilne i mezofilne) livade;
- nitrificirane livade (zagađene);
- barsku vegetaciju;
- vegetaciju vodenjara (vodotok Bosne);
- vegetaciju izvora (izvor Stojčevac i izvorište Bosne do Rimskog Mosta);
- obradive površine;
- napuštena i ugažena staništa;
- parkovske vrste;
- voćke.

Poseban aspekt predstavlja Velika aleja sa zasađenim vrstama divljeg kestena i platana u austro-ugarskom razdoblju koji predstavljaju hortikulturnu značajnost.

Procjenjuje se da na prostoru područja „Igman-Bjelašnica“ (najveći dio planine Igman nalazi se na području općine Ilidža 13.678,2 ha) egzistira oko 2/3 bilnog svijeta Bosne i Hercegovine (oko 3000 taksona) koji su organizovani u oko 200 ekoloških sistema nivoa asocijacija, 88 nivoa vegetacijske sveze i podsveze, 50 vegetacijskih redova i 27 sistema nivoa vegetacijske klase. U vegetacijskom pogledu, ovo područje pripada oblasti sa najvišim stupnjem vegetacijske i ekološke raznolikosti.

Čitavo područje Ilidže veoma je bogato medicinskom florom. Ovdje raste nekoliko stotina ljekovitih, jestivih, aromatičnih i vitaminskih biljaka. Medicinska flora svojom raznolikošću fiziološko-farmakološkim djelovanjem, te kvantitetom zdrave sirovine pruža izuzetne mogućnosti u razvoju zdravstvenog turizma, a naročito u pokretanju proizvodnje najšireg spektra fitofarmaka. Dosadašnja istraživanja medicinske flore na ilidžanskom prostoru utvrdila su blizu 600 ljekovitih, jestivih, vitaminskih i aromatičnih samoniklih biljaka.

Na čitavom ilidžanskom prostoru veoma je zastupljeno različito medonosno bilje. Svijet gljiva izuzetno je raznovrstan i bogat. Od ranog proljeća, pa do kasne jeseni, po šumama i livadama rastu mnoge vrste makromiceta među kojima su većinom jestive i ljekovite gljive. Racionalna upotreba gljiva iz prirode može biti osnova ekološkog turizma, proizvodnja specijalnih delikatesa, proizvodnja svježije hrane kao i lijekova. Prirodne mogućnosti gljiva na ovom području su izuzetno i istinski veoma visoke.

Fauna

Na području Vrela Bosne je registrovano ukupno 19 vrsta sisara iz četiri reda i 11 porodica, te 64 vrste ptica iz dvanaest redova i 26 porodica. Većina registrovanih vrsta ptica su staničnice, dok se manji broj (20 vrsta) zadržava tokom sezonskih migracija.

U sastavu svijeta sisara na širem prostoru od ruba Igmana do Ilidže (uz izvorišni dio do hotela na Ilidži) mogu se sreći vrste: kuna, bjelica, zec, vjeverica, lasica, a u vodnim ekosistemima (rijeka Bosna do Rimskog Mosta) registrovana je vidra koja je zaštićena i veoma rijetka vrsta.

U sastavu ptica, na području Stojčevca i Vrela Bosne registrovane su vrste staničnice, ali i migratornih ptica kojima ovi dijelovi predstavljaju samo dijelove koridora. U sastavu ptica susreće se sedam vrsta, šljuka livadarka i šljuka šumska, siva čaplja, bijela roda, mala bijela čaplja, razne vrste golubova, kukavice, razne vrste ptica pjevačica, djetlić itd. Pretpostavka je da se u ovom području nalazi još oko 10 vrsta ptica i jedna vrsta sisara (stalno ili povremeno), ali koje u toku dosadašnjih istraživanja nisu opažane. Neposredna blizina Igmana i šumskih sastojina, kao i činjenica da je region Sarajevskog polja poznat kao stalno ili povremeno odmorilište ptica selica utjecali su na ovako izražen diverzitet.

Na prostoru Igmana prisutne su desetine sisara, oko 70 vrsta ptica iz 28 porodica, nekoliko vrsta gmizavaca i vodozemaca, 130 vrsta leptira iz 32 porodice, 30 vrsta skakavaca i zlikavaca, oko 40 vrsta ollembola, te mnogi drugi manje poznati organizmi.

Čitava regija oduvijek je bila poznata po bogatstvu lovne faune: medvjedi, srne, divokoze, tetrijebi, lisice, jerebice, zečevi i sl.

Vodeni ekosistem

Glavni vodeni ekosistem čini rijeka Bosna sa svojim izvorištem, te pritokama Željeznicom, Zujevinom, Dobrinjom i nizom manjih vodotoka. Rijeka Bosna stanište je potočnoj pastrmci - *Salmo trutta m. fario*, a nizvodno od Rimskog mosta susreće se lipljen - *Thymallus thymallus*, mladica - *Hucho hucho*, peš - *Cottus gobio*, gatica - *Phoxinus phoxinus*, škobalj - *Chondrostoma nasus* i klijen - *Leuciscus cephalus cephalus*.

Od faune vodozemaca neophodno je naglasiti veće bogatstvo populacije žaba u širem području Male Bosne na lokalitetu Plandište. Tu su i pojedine vrste endemičnih insekata.

Slivovi rijeka Ilidže imaju veoma bogatu faunu vodozemaca. Staništa endemičnih vrsta životinja vezana su za izvorske dijelove rijeke Bosne i ona daju poseban i autentičan izgled prostoru.

Vodene ekosisteme prostora Vrela Bosne naseljavaju endemične vrste beskičmenjaka i veliki broj vrsta algi (naročito dijatomeja), koje su ograničene u svojoj rasprostranjenosti na vode visokog stepena kvaliteta (izvorišta).

Prostor Vrela Bosne sa svojim vodnim resursima se duže vrijeme koristi za edukaciju studenata iz oblasti sistematike mikrofiti i invertebrata, a sa svojim specifičnim ekološkim uslovima pogodan je i za naučna istraživanja.

U današnjim prilikama veliki je broj ugroženih vrsta biljaka, životinja, gljiva, te čitavih biljnih zajednica i ekosistema, što nameće potrebu njihove efikasne i dugoročne zaštite. Potrebno je napomenuti i ugroženost vodenih ekosistema uslijed zagađenosti voda.

PRIRODNO NASLIJEĐE

Prirodni resursi Ilidže određuju njenu prepoznatljivu sliku. Po evidenciji Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, prirodno naslijeđe općine Ilidža čini:

1. [Bjelašnica-Igman](#)
2. [Područje Vrela Bosne](#)
3. [Područje Stojčevac](#)
4. Pećina u Zmijskoj stijeni
5. Zmijske stijene
6. Pećina Vranjača (Igman)
7. Pećina Hrid (Igman)
8. Vrelo Bosne
9. Vrelo Kovačica (Igman)
10. Vrela na Hrasničkom stanu (Igman)
11. Vrela na Obešenjaku (Igman)
12. Zoranjske vode (Igman)
13. Sumporna vrela
14. Vrelo Lasica
15. Vrelo Hrasnica
16. Vrelo Bunica
17. Vrelo Stojčevac
18. Vrelo Vrtaće (Igman)
19. Vrelo Kapučica (Igman)
20. Vrelo Val (Igman)
21. [Velika aleja](#)
22. [Banjski park Ilidža.](#)

U najznačajnija dobra prirodne baštine Općine Ilidža spadaju: područje **Vrela Bosne, Stojčevac** (koji su ujedno i prostori sa visokom stopom biodiverziteta), **Velika aleja i parkovi Banje Ilidža**. Posebnu vrijednost predstavlja područje **planine Igman** koje se posmatra kao prostorna cjelina Bjelašnica-Igman.

Područje Vrela Bosne karakterišu značajne prirodne i ekološke vrijednosti. To je prostor na kojem se nalazi Bačevo - glavno izvorište pitke vode za Sarajevo.

Područje Stojčevac povezano je sa Vrelom Bosne alejom koju sačinjavaju platani, hrast lužnjak i lipe. Na samom prostoru nalaze se parkovi sa 49 vrsta drveća, a u sastavu grmlja nalaze se različite vrste divljih ruža, malina i kupina. Vodni ekosistemi su predstavljeni potokom Stojčevac koji nizvodno u centru formira stajajući ekosistem u vidu bare ili jezera.

Velika aleja je atraktivno šetalište od banjско - turističkog naselja Ilidža do Vrela Bosne, zasađeno stablima platana i kestena u dužini od 3,5 km i predstavlja najljepši drvodred u Bosni i Hercegovini. Aleju sačinjavaju 726 stabla javorolisnog platana, sađenih u dva reda 1892. godine, te desetine stabala divljeg kestena, koji su sađeni 1888. godine. Ovaj zeleni "tunel" oduvijek je predstavljao pravu turističku atrakciju.

Parkovski prostor oko Banje Ilidža sadrži bogatu i uređenu biljnu zajednicu vrijednih autohtonih i alohtonih deudro vrsta sa kružno-križnom formom cvjetnjaka između hotela sa simetričnom šemom staza i cvjetnih polja. Cvjetne površine, uređeni travnjaci sa niskim i visokim rastinjem zajedno sa kompleksom hotela predstavljaju jedinstvenu cjelinu prirodnog i izgrađenog ambijenta.

Šire područje Vrela Bosne (Vrelo Bosne, Stojčevac, Velika aleja i Banjski park) je pravno zaštićeno. Zaštićeno područje je proglašeno **III kategorijom – spomenik prirode** i obuhvata površinu od 603 ha. Spomenikom prirode „Vrelo Bosne“ upravlja Javna ustanova za zaštićena prirodna područja Kantona Sarajevo.

Za šire područje Vrela Bosne može se konstatovati da je stanje zadovoljavajuće, mada postoji još neriješenih pitanja kao što su: pitanje zagađenosti vode na Vrelu Bosne, budućnost Velike aleje, status Roma na prostoru oko bivše Šumarske škole, degradacija prostora Stojčevca i dr. Lokalitet Stojčevca je prije rata spadao u jedan od ljepših i uređenijih prostora u gradu, te je bio značajan turističko-rekreativni i izletnički centar. U današnje vrijeme kada je većina objekata devastirana došlo je do izrastanja samoniklih korovskih biljaka koje su dodatno degradirale prostor. Pripremom i donošenjem Zakona je otpočeo vrlo zahtjevan posao na sistemskom rješavanju pomenutih problema i unapređenju stanja na području Vrelu Bosne.

Područje Igmana (najveći dio planine Igman nalazi se na području općine Ilidža 13.678,24 ha) je karakteristično po ekološkim, odnosno klimatskim uslovima i ima specifičnu vegetaciju, faunu kao i geomorfološke vrijednosti. Uz vertikalni profil Igmana na pojas hrastovo-grabovih šuma, na smeđim krečnjačkim i dolomitnim tlima na 600 m nadmorske visine, vezuju se brdske bukove šume. Geološku podlogu na staništima bukovih šuma čine krečnjaci, dolomiti, a na pojedinim mjestima i različite silikatne stijene. Posebnu vrijednost čine u ovom pogledu i morenski nanosi u zoni Velikog i Malog polja koji su nastali u vrijeme stapanja planinskih ledenjaka. U gorskom pojasu, iznad 1200 m nadmorske visine, prirodno su razvijene šume bukve i jele sa smrčom. Ovo je jedan od

najočuvanijih i najproduktivnijih ekosistema u ovom pojasu koji ima najveću privrednu važnost. Ove šume su glavni resurs korisne drvene mase, ljekovitih, jestivih, vitaminskih i aromatičnih vrsta biljaka, gljiva, kao i lovne divljači. Svojim ekoklimatom, visokim koncentracijama ozona i kisika ekosistemi Igmanškog područja, predstavljaju prave prirodne sanatorijume i sa rekreacijskog aspekta su sa najvećim vrijednostima.

Parlament Federacije Bosne i Hercegovine donio je Odluku o utvrđivanja Igmana, Bjelašnice, Treskavice i kanjona Rakitnice (Visočice) područjem posebnih obilježja od značaja za Federaciju Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 8/05 i 66/08). Općini Ilidža pripada 3.895,93 ha ovog područja.

Nažalost, za prostornu cjelinu Igman-Bjelašnica ne može se reći da je stanje zadovoljavajuće. Kako nije proveden postupak pravne zaštite na ovom prostoru došlo je do niza aktivnosti koje se nepovoljno odražavaju na ovaj izuzetno vrijedan objekat prirodnog naslijeđa.

Na području općine Ilidža nalazi se i veliki broj pojedinačnih objekata prirodnog naslijeđa: hidroloških (vrela: Hrasnica, Lasica, Bunica, Stojčevac, Kapučica, Val itd.), geološko-geomorfoloških (jedan od najznačajnijih geoloških spomenika Kantona Sarajevo-Zmijanske stijene u potpunosti je uništen), dendroloških (drvored platana u Butmirskoj cesti, drvored kestena, nekoliko platana u Hrasnici itd.) i dr.

KULTURNO-HISTORIJSKO NASLIJEĐE

Prvi podaci o Ilidži potiču još iz neolita, a prema stupnju naseljenosti ona predstavlja najstarije naselje u središnjem dijelu Bosne.

Prahistorijski period

Najznačajnija prahistorijska nalazišta na prostoru današnje Ilidže su neolitsko naselje Butmir (3500 – 2500 g.p.n.e.), najznačajnije naselje butmirske kulture u čijoj blizini je, na desnoj obali Željeznice, otkriveno još jedno nalazište butmirske kulture – Bare. Na ovoj površini nađeni su ostaci mlađeželjeznodobnog naselja. U naselju Gradac u Donjem Kotorcu pronađen je arheološki materijal iz eneolita (2500 – 1800. g.p.n.e.) iz perioda kasnog brončanog i starijeg željeznog doba (1200 – 400 g.p.n.e.). U brončano i željezno doba mogu se uvrstiti neistražena naselja Gradina u Blažuju, Gradina u Hrasnici, Lasica, Gradina Gubavac, Rogoš u Blažuju i Velika Gradina u Zeniku.

Na lokalitetu Butmira otkopana je najveća površina naselja butmirske kulture. Ovdje je otkriveno 96 zemunica i veliki broj ognjišta izgrađenih od debljeg premaza ilovače.

Rimski period

U prvoj polovini I stoljeća Sarajevsko područje postaje dijelom Rimskog carstva. Rimljani su zatekli Desitijate, snažno i brojno pleme koje je svoju kulturu temeljilo na korištenju metala. Jače razvijena naselja Rimljani su nazvali oppidum, a u blizini Ilidže bilo

je više takvih oppida (Gradac u Gornjem Kotorcu, Gradina u Zeniku, Naklo u Vojkovićima i Gradac kod Hadžića). Danas se predpostavlja da su upravo stanovnici desitijatskih naselja posjećivali sumporno vrelo na području današnje Ilidže, da su uočili njegovu vrijednost – te da su zapravo oni razvili ovo kultno mjesto. Termalna naselja su u rimskom društvu imala značajnu ulogu u svakodnevnom životu, imala su ugled i bila su stjecišta susreta uglednih ličnosti.

Godine 1936. pronađen je čuveni rimski natpis koji donosi nepotpuno ime ovog naselja u formi Aquae S... Natpis je sačuvan na kamenoj bazi u konstrukciji mosta podignutog na rijeci Željeznici (otkrivenog u vrijeme osmanske vlasti), a što svjedoči o Ilidži kao rimskom gradu. Ostaci rimske arhitekture – objekata različitog karaktera, te različiti sitni nalazi pronađeni su u Blažuju, Osjeku, Hrasnici. Rimsko naselje razvilo se kao naseobina termalno – banjskog tipa. Razvilo se oko jednog, od mnogobrojnih termalnih voda – banja koja su postojala na području BiH u rimsko doba. Na osnovu arheoloških istraživanja može se zaključiti da je naselje uz termalno vrelo bilo razvijeno već krajem I. stoljeća, a da je značajan razvoj doživjelo u II, III i IV stoljeću. Termalni kompleks na Ilidži u svojoj razvijenog formi izgrađen je u II i III stoljeću.

Pronađeni arhitektonski objekti:

- objekat zapadno od hotela „Bosna“ - gradska vila
- objekat za koji nisu završena istraživanja
- objekat hospitalium – objekat termalnog karaktera

U VII i VIII stoljeću teritorij općine Ilidža je bio sastavni dio oblasti Vrhbosne.

Osmanski period

Osmanski period (XIV – XIX. st.) je konačno dao ime ovom prostoru. Riječ "iladž" je stara turska riječ koja znači, lijek, ono što čovjeku daje zdravlje. Iz osmanskog perioda nema dovoljno podataka, niti materijalnih ostataka o nekoj značajnijoj izgradnji.

Iz ovog perioda najznačajnije nasljeđe je:

- banjska zgrada sa dva bazena,
- dva hana za stanovanje,
- most preko rijeke Bosne na Pladištu sagrađen 1530-1550. god. – "Rimski most",
- ishodne kuće – ljetnikovci.

Posebno važan oblik kulturnog i historijskog nasljeđa Ilidže i njenog šireg područja iz osmanskog razdoblja predstavljaju muslimanski spomenici nišani ili bašluci.

Austro-ugarski period

Sadašnju fizionomiju i izgled područje Ilidže zajedno sa Vrelom Bosne dobiva u vrijeme Austro-ugarske vladavine. Preokret u razvoju banje Ilidža i ostalog prostora dešava se 1885. godine kada Zemaljska vlada preuzima ingerenciju nad banjom, doprinoseći

razvoju banjskog kompleksa i šire okoline Ilidže zajedno sa Vrelom Bosne. U ovo doba izgrađeni su hoteli „Hungaria“, „Austria“ i „Bosna“ koju je projektovao Franc Blažek kao nejrepresentativniji hotel u BiH, veliki broj vila u Velikoj Aleji (vila bosanskohercegovačkog državnog erara, vila Jozefa Z. Danona i dr.), kao i sama aleja. Uređen je i Banjski park sa mnogobrojnim stazama, cvijetnim alejama, vještačkim jezerom, ribnjakom i zvjerinjakom, izgrađeni sportski tereni, hipodrom i drugi objekti za zabavu.

Do 1894. god. zasađena je Velika aleja, koju sačinjava 726 stabala platana i veći broj stabala divljeg kestena. Velikom alejom je banjski kompleks povezan sa Vrelom Bosne, na kome su ozidane obale, napravljeni mostići i mnogobrojne staze za šetnju. Banjsko – lječilišni centar Ilidža postao je čuven po sumpornom vrelu i njegovoj ljekovitosti, ali i po ljepoti prirodnog i izgrađenog ambijenta.

U periodu od 1878 do 1918. godine izgrađeni su: Željeznička stanica (Sarajevo – Mostar) koju je projektovao Carl Panek, Narodna osnovna škola (današnja Srednja tehnička škola grafičkih tehnologija, dizajna i multimedija), Poljoprivredna stanica Butmir, Srpska pravoslavna crkva Sv. Sava u Blažuju (projektant August Botscha), Katolička župna crkva Uznesenja Marijina na Stupu (projektant Josip Vancas), te uređen i modernizovan centralni park sa zelenim rastinjem i travnjacima.

Po evidenciji Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, kulturno-historijsko naslijeđe općine Ilidža čine:

<i>R.br.</i>	<i>ARHEOLOŠKI LOKALITETI</i>
1.	Butmir – neolitsko naselje
2.	Crkvina Donji Kotorac
3.	Stupsko brdo - Stup
4.	Zmijske stijene - Ilidža
5.	Antičko naselje na Ilidži
6.	Lokalitet Butila, ostaci antičkog porijekla
7.	Lokalitet Plandište
8.	Lokalitet „Crkvina“ u Blažuju (antički i srednjovjekovni)
9.	Predromanička crkva i srednjovjekovna nekropola u selu Vrutci
10.	Crkvina u Rogačićima – ostaci crkve i nekropole
11.	Crkvina u Rogačićima – ostaci crkve i nekropole
12.	Prahistorijska gradina Gubavac, Blažuj
<i>NEKROPOLE I STARA GROBLJA</i>	
1.	Nekropola stećaka Crnač polje, selo Kotorac
2.	Nekropola stećaka Crkvina, selo Kotorac
3.	Nekropola stećaka Vruci, Vrelo Bosne
4.	Nekropola stećaka Šamin gaj, Rakovica
5.	Stećci ispred hotela „Austrija“
6.	Nekropola stećaka u selu Lasica, Hrasnica
7.	Nekropole stećaka, Blažuj
8.	Stećak u selu Azići
9.	Stećak u selu Rogačići
10.	Stećak u selu Glavogodina
11.	Rimsko kaursko groblje, selo Kovači
12.	Gornji Kotorac, nekropole nišana
13.	Nekropola nišana Stup

14.	Pravoslavno groblje, Stup
15.	Katoličko groblje, Stup
16.	Vrelo Bosne, pravoslavno groblje
17.	Blažuj, pravoslavno groblje
18.	Nekropola nišana, Glavogodina
19.	Nekropola nišana, Kovači
20.	Nekropola nišana, Hrasnica
21.	Nekropole nišana, Doglodi
22.	Nekropola nišana, Zoranovići
23.	Nekropola nišana, Rakovica
24.	Pravoslavno groblje, Rakovica
25.	Butmir, muslimanska groblja
26.	Bojnik, muslimanska groblja
27.	Vlakovo, pravoslavno groblje
GRADITELJSKO NASLIJEĐE	
I	Turski period
1.	Most na Plandištu
2.	Ishodna kuća Čomora u Butmiru
3.	Ishodna kuća Ablakovića u Butmiru
4.	Ishodna kuća Kasumagića u Butmiru
5.	Ishodna kuća Hrasnica
6.	Ishodna kuća Hadžiosmanovića u Hrasnici
7.	Ishodna kuća Rustembegovića u Kovačima
8.	Ishodna kuća Hasanbegovića u Hrasnici
9.	Ishodna kuća Nakaša u Blažuju
10.	Ishodna kuća Semiza u Glavogodini
11.	Ishodna kuća Čatića u Blažuju
II	Austrougarski period
1.	Stara željeznička stanica
2.	Cjelina centralnog parka na Ilidži sa svim objektima iz austrougarskog perioda
3.	Niz objekata iz austrougarskog perioda lociranih uz Aleju prema Vrelu Bosne
4.	Objekat u blizini tramvajske stanice na Ilidži
5.	Objekti Poljoprivredne stanice u Butmiru
6.	Zgrada Općine Ilidža
7.	Zgrada bivše Narodne osnovne škole
8.	Pravoslavna crkva u Blažuju
9.	Crkva Uznesenja Marijina na Stupu
RURALNE CJELINE	
1.	Ambijentalna ruralna cjelina Zoranovići
MEMORIJALNI KOMPLEKSI I POJEDINAČNI SPOMENICI	
I	Spomen-obilježja NOB-a
1.	Spomen-kosturnica na Ilidži
2.	Spomenik na Vrelu Bosne
3.	Rodna kuća narodnog heroja Ognjena Price
II.	Spomen obilježja za period 92-95
1.	Tunel D-B
2.	Spomenik ubijenoj djeci Hrasnica
III	Ostali spomenici

1. | Spomenik „Orao“ na Otesu, pripada austro-ugarskom periodu

U godinama rata i periodu od 1996. do 2012. godine desile su se značajne destrukcije objekata graditeljskog naslijeđa koje su u konačnici završavale demolacijama koje su pričinjene ljudskom nebrigom (objekti u Velikoj aleji, objekt Stare željezničke stanice, objekti Poljoprivrednog dobra Butmir, ishodne kuće i dr.), te je stoga preostale objekte kulturno-historijskog naslijeđa potrebno zaštititi u svakom pogledu.

Tunel spasa Dobrinja-Butmir je izgrađen 1993. godine ispod aerodromske piste, dugačak je 720 m, visina u tunelu je od 1,5-2 m, a širina 1,2 m. Zbog posebnog značaja za BiH i Kanton Sarajevo, Skupština Kantona Sarajevo na sjednici održanoj 20. aprila 2000. godine donijela je Odluku o stavljanju dobra baštine pod zaštitu („Službene novine KS“, broj 7/00). **Spomenički kompleks Tunel D-B proglašen je zaštićenim dobrom baštine II kategorije.**

Odlukom Vlade KS od 25. aprila 2012. godine objekat „Tunel D-B“ je dodijeljen Fondu memorijala Kantona Sarajevo na staranje i upravljanje.

Na području općine Ilidža nalazi se značajan broj spomen obilježja posvećenih šehidima i poginulim borcima u periodu od 1992. do 1996. godine, kao i nekoliko spomen obilježja posvećenih poginulim borcima u periodu od 1942. do 1945. godine.

Generalno stanje spomen obilježja je relativno dobro, uz napomenu da je pri izradi korišten nedovoljno kvalitetan materijal (mesingane ploče) i da nije definisano čišćenje okolišta spomen obilježja.

Značajno je spomenuti i Spomen sobu 104. VMTBR i Prve samostalne brigade odbrambeno-oslobodilačkog rata '92-95 Općine Ilidža u čijoj djelatnosti je sistematsko istraživanje, prikupljanje, čuvanje, zaštita i prezentiranje materijala vezanih za brigade koje su djelovale na području Općine Ilidža u periodu od 1992-1996. godine, a koja se nalazi u Multimedijalnom centru Ilidža.

U centru Ilidže ispred zgrade Općine u toku je gradnja Centralnog spomen obilježja žrtvama oslobodilačkog rata 1992-1995. u Općini Ilidža. Na mermernim stubovima bit će ispisana imena skoro 800 šehida i poginulih boraca i 300 civilnih žrtava, građana koji su živjeli na području Ilidže do aprila 1992. godine. Sredstva za realizaciju ovog projekta su obezbijedili Općina Ilidža, Ministarstvo za boračka pitanja KS i Fond Kantona Sarajevo za zaštitu i održavanje grobalja šehida i poginulih boraca

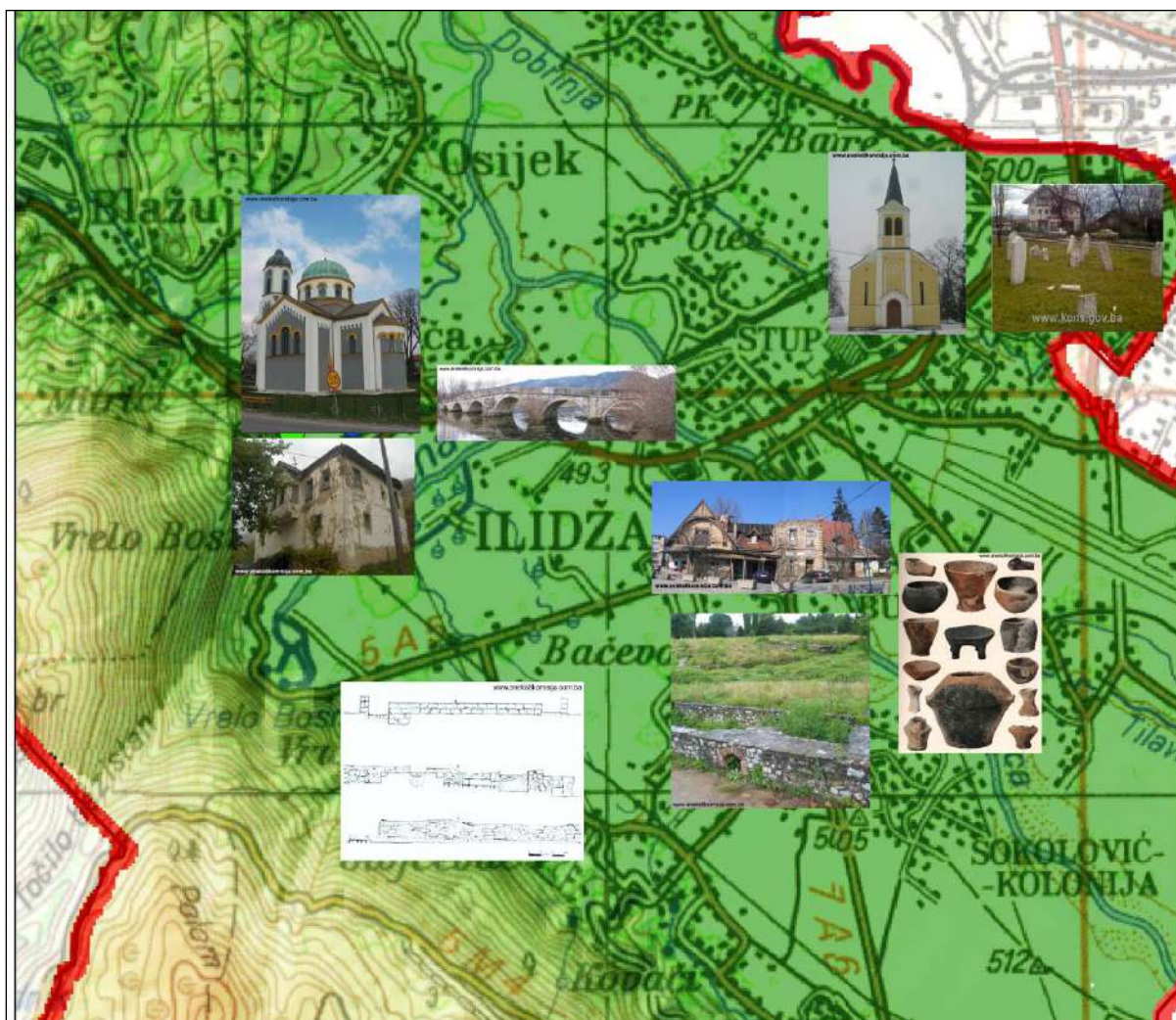
Nacionalni spomenici na području općine Ilidža

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4 Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39 stav 1 Poslovnika o radu

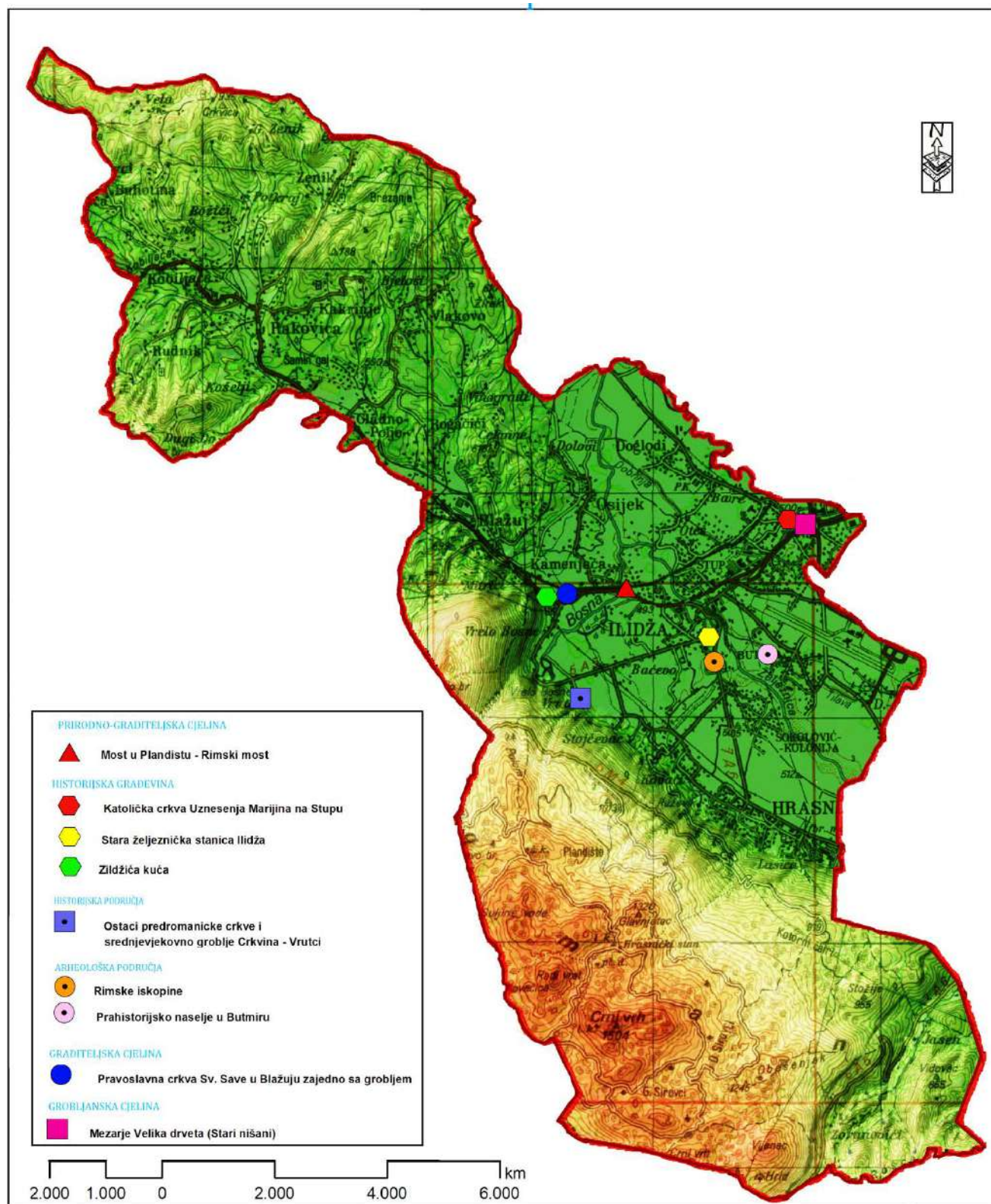
Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je odluke o proglašenju nacionalnim spomenicima Bosne i Hercegovine sljedećih dobara sa područja općine Ilidža:

1. Historijsko područje – ostaci predromaničke crkve i srednjevjekovno groblje Crkvina kod sela Vrutci („Službeni glasnik BiH“, broj 14/05)
2. Arheološko područje – Rimske iskopine na Ilidži kod Sarajeva („Službeni glasnik BiH“, broj 36/05)
3. Prirodno-graditeljska cjelina – Most u Plandištu (Rimski most, Most preko rijeke Bosne u Plandištu) („Službeni glasnik BiH“, broj 18/06). Most na Plandištu predstavlja jedini sačuvani primjerak kamenog mosta izgrađenog preko rijeke Bosne na čitavom njenom toku. Kao što je Kozja ćuprija, u simboličkom smislu, istočna kapija grada Sarajeva, Rimski most je njegova zapadna kapija.
4. Historijska građevina – Katolička crkva Uznesenja Marijina na Stupu („Službeni glasnik BiH“, broj 90/06)
5. Graditeljska cjelina – pravoslavna crkva Sv. Save u Blažuju zajedno sa grobljem („Službeni glasnik BiH“, broj 99/06)
6. Arheološko područje – prahistorijsko naselje u Butmiru („Službeni glasnik BiH“, broj 82/07)
7. Historijska građevina – Stara željeznička stanica Ilidža („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07)
8. Historijska građevina poznata kao Zildžića kuća („Službeni glasnik BiH“, broj 43/08). Zildžića kuća spada u red rijetkih očuvanih primjera ishodnih kuća u okolini Sarajeva.
9. Mezarje Velika drveta (Stari nišani) na Stupu, grobljanska cjelina.

Slika 1. Nacionalni spomenici u općini Ilidža

Karta 5. Rasprostranjenost nacionalnih spomenika na prostoru općine Ilidža

Prema Aneksu 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini („Službene novine Federacije BiH”, br. 2/02 i 10/02, „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 9/02 i „Službeni glasnik Brčko Distrikta”, broj 2/02) nacionalni spomenici uživaju najviši stepen zaštite. Za implementaciju odluka Komisije nadležni su federalni organi vlasti, a prije svega Vlada Federacije BiH i Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša.

Komisija je na području općine Ilidža izvršila postavljanje informacionih tabli na šest lokaliteta, a na osnovu potpisanog Sporazuma sa Ministarstvom kulture i sporta Kantona Sarajevo. Informacione table sa podacima o spomeniku i odlukom o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom na području općine Ilidža postavljene su na lokalitetima: Historijsko područje-ostaci predromaničke crkve i srednjovjekovno groblje Crkvina kod sela Vrutci, Grobljanska cjelina-mezarje Velika drveta na Stupu, Arheološko područje-Rimske iskopine na Ilidži, Historijska građevina-Stara željeznička stanica Ilidža, Historijska građevina poznata kao Zildžića kuća i Arheološko područje-prahistorijsko naselje u Butmiru.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika na 54. sjednici održanoj od 04. do 06. juna 2012. godine donijela je zaključak o uvrštavanju historijske građevine – Stare željezničke stanice na Ilidži na Listu ugroženih spomenika Bosne i Hercegovine.

3.7.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

R/ B	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA/ MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
1.	UGROŽENOST BILJNIH I ŽIVOTINJSKIH VRSTA, GLJIVA TE DRUGIH ŠUMSKIH PROIZVODA	- Nerazumno i nekontrolisano branje pojedinih biljnih vrsta i gljiva; - Socijalni problemi; - Velika nezaposlenost; - Krivolov.	- Smanjenje broja ili nestajanje pojedinih biljnih i životinjskih vrsta; - Narušavanje fonda.	- Zaštita i očuvanje ugroženih vrsta i biocenoza na određenim prostorima; - Poštivanje i striktna primjena postojeće zakonske regulative; - Edukacija o važnosti vrsta, ugroženosti i mjerama zaštite; - Kontinuirano inspekcijsko praćenje stanja na terenu.
2.	SMANJENJE RAZNOLIKOSTI VRSTA I EKOSISTEMA	- Nedovoljna zaštićenost vrsta; - Nedovoljno	- Narušavanje biološke ravnoteže; - Smanjivanje ili trajni nestanak pojedinih	- Saradnja sa NVO sektorom i podrška projektima koji imaju za cilj podizanje

		razvijena svijest građana; - Zagađenost životne sredine; - Slaba kontrola.	rijetkih i zaštićenih vrsta; - Poremećaj prirodnog ambijenta i kompletne biološke ravnoteže.	ekološke svijesti građana; - Kontinuirano inspekcijsko praćenje stanja na terenu.
3.	DEGRADACIJA PRIRODNIH CJELINA	- Ruševni objekti na prostoru Stojčevca; - Izrastanje samoniklih korovskih biljaka koje degradiraju prostor; - Zapuštenost i nedovoljno uređenje područja Stojčevac; - Nedovoljna zaštita stabala u Velikoj aleji.	- Vizuelna degradacija prostora; - Nedovoljna valorizacija područja Stojčevac; - Propadanje Velike aleje.	- Kontrolisano iskorištavanje prirodnih resursa; - Programirano i kontrolirano korištenje područja prirodnih cjelina; - Sanacija područja koji imaju tendenciju uništavanja.
4.	NEDOVOLJNA ZAŠTIĆENOST PRIRODNIH VRIJEDNOSTI	- Neprovođenje postupka pravne zaštite na području Igmana.	- Aktivnosti na području Igmana koje dovode do degradacije.	- Obezbjedenje elemenata samoodrživosti prirodnih cjelina planskim razvojem i korišćenjem kontaktnih zona zaštićenog područja; - Obezbjedenje trajne zaštite i očuvanja prirodnih cjelina.
5.	UNIŠTAVANJE PEJZAŽA	- Nemaran odnos prema prirodi; - Ostavljanje otpadaka u prirodi; - Sječa šuma.	- Vizuelna degradacija prostora; - Nestanak pojedinih vrsta; - Narušavanje biološke ravnoteže.	- Sanacija područja koji imaju tendenciju uništavanja; - Razvoj i promocija održivog turizma.

6.	NEADEKVATNA ZAŠTITA, KORIŠTENJE I ODRŽAVANJE SPOMENIKA PRIRODE	- Nedovoljna informisanost o značaju i vrijednostima spomenika prirode; - Nedovoljno uspostavljanje i provođenje mjera zaštite spomenika prirode.	- Devastacija spomenika prirode.	- Sprovođenje zakonskih mjera zaštite spomenika prirode i drugih zaštićenih područja; - Podrška inicijativi Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo da se područje Igmana i Bjelašnice uvrsti u II kategoriju zaštićenih područja, odnosno, nacionalni park.
7.	NEDOVOLJNA ZAŠTIĆENOST KULturno- HISTORIJSKIH DOBARA	- Nedovoljna zakonska regulativa; - Nedostatak finansijskih sredstava.	- Propadanje kulturno-historijskih vrijednosti; - Gubitak identiteta prostora i stanovništva.	- Rješavanje imovinsko-pravnih odnosa za značajna kulturno-historijska dobra koja su u ruševnom i napuštenom stanju, a nisu vlasništvo općine Ilidža; - Sprovođenje propisanih režima zaštite za kulturno-historijska dobra koja su kategorisana i pravno zaštićena.
8.	DEVASTACIJA KULturno- HISTORIJSKOG NASLIJEĐA	- Ratna dešavanja; - Nedovoljno razvijena svijest građana; - Nedostatak finansijskih sredstava za sanaciju i zaštitu; - Neriješeni imovinsko-pravni odnosi; - Slaba kontrola i inspekcija	- Moguće trajne devastacije i gubitak kulturno-historijskog naslijeđa; - Veliki broj oštećenih objekata kao što su objekti u Velikoj aleji, objekti Poljoprivrednog dobra Butmir, ishodne kuće; - Samoobrušavanje objekta zgrade Stare željezničke stanice	- Razvijanje svijesti građana o značaju i vrijednosti kulturno-historijskog naslijeđa; - Izrada planova i programa za sanaciju oštećenih i zaštitu svih kulturno-historijskih vrijednosti; - Kontinuirano inspekcijsko praćenje stanja na terenu.

		- Nedovoljna zaštićenost kulturno-historijskih vrijednosti .	- Ilidža; - Ugrožena sigurnost građana.	
9.	NEADEKVATNO KORIŠTENJE OBJEKATA KULTURNE BAŠTINE	- Nizak nivo educiranosti; - Slabe mjere upravljanja i nadzora nad kulturnim dobrima.	- Gubitak kulturno-historijskog naslijeđa; - Djelimična oštećenja i moguće trajne devastacije; - Gubitak turističkog potencijala.	- Naučni pristup problemima evidentiranja i kompletiranja prirodnog i kulturnog naslijeđa.
10.	NEDOVOLJNO ODRŽAVANJE SPOMENIČKOG FONDA	- Nepostojanje sistemskih rješenja; - Nedovoljna informisanost o stanju spomeničkog fonda.	- Zapuštena i neuređena spomen obilježja; - Oštećena spomen obilježja.	- Sistemska rješavanje sanacije i održavanja spomeničkog fonda; - Saradnja sa svim relevantnim subjektima, prvenstveno sa Kantonalnim zavodom za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo.

3.8. Privreda i okoliš

3.8.1. Stanje na području

Općina Ilidža je prije rata imala jaku industriju i spadala je u pet najrazvijenijih općina u BiH. Veliki sistemi „Energoinvest“ i „Famos“ bili su nosioci razvoja općine, te su zajedno sa firmama „Šipad“, DP „Bosanka“, „Unis lasta“, „Standard“, Tkaonica ćilima, GP „Igman“ i drugim subjektima zapošljavale veliki broj stanovnika općine Ilidža, kao i susjednih općina. U ratu su proizvodni pogoni naprijed navedenih subjekata devastirani. Poslijeratnom privatizacijom privrednih subjekata novi vlasnici nisu imali preduslove (zbog uništene i otuđene proizvodne infrastrukture) razvijati proizvodne sisteme koji su postojali. Otvarali su proizvodne pogone prema vlastitoj mogućnosti, sa djelatnostima koje su mogle biti tržišno održive i sa ograničenim brojem zaposlenih.

Općina Ilidža, kao lokalna zajednica, u rješavanju poslova iz oblasti privrede nadležna je za poslove registracije samostalnih djelatnika u oblasti samostalnog privređivanja, odnosno izdaje odobrenja za rad samostalnih radnji i djelatnosti, te izdaje namjenske saglasnosti za poslovne prostore u skladu sa važećim propisima. Prema podacima Službe za privredu i turizam na području općine Ilidža svoje sjedište ima 1021 pravno lice, koji su svoju djelatnost registrovali na Sudu, a razvrstani su po srodnim djelatnostima.

- **Prerađivačkom industrijom** bavi se 92 subjekta čije su djelatnosti usmjerene na: proizvodnju od metala, proizvodnju dijelova za motorna vozila, štamparske poslove, proizvodnju namještaja, radijatora, uređaja za električnu energiju kao i uređaja za distribuciju električne energije, proizvode od kamena, betona, plastike, pekarske proizvode, proizvodnju u oblasti tekstilne industrije, proizvodnju vrata, prozora od različitog materijala, proizvodnju osvježavajućih pića, izradu rezane građe i proizvoda od drveta, preradu mesa i mesa peradi i dr...

- U oblasti **Građevinarstva** rade 66 subjekta koji se bave izgradnjom stambenih i nestambenih zgrada, gradnjom građevina niskogradnje, uvođenjem instalacija vodovoda, kanalizacije, plina i instalacija za grijanje i klimatizaciju, ugradnjom stolarije, podnih i zidnih obloga, ispitavanjem terena za gradnju bušenjem i sondiranjem, poslovima elektroinstalacija, fasadnim poslovima, podizanjem krovnih konstrukcija i pokrivanje krova, ugradnjom stolarije, kao i obavljanjem ostalih poslova specijalizovane građevinske djelatnosti.

- U oblasti **Eksploatacije kamena i gline** postoji 5 subjekata koji na prostoru Rakovice vrše eksploataciju kamena različite granulacije kao neophodnog materijala za građevinarstvo, ali i eksploataciju gline u proizvodnji cigle.

- U oblasti **Pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)** radi 56 subjekata koji obavljaju poslove pripreme i usluživanja hrane, pića, pružaju usluge hotelskog smještaja, odmarališta, objekata za kraći odmor. Obim ovih poslova zavisi od kapaciteta i registracije djelatnosti.

- U oblasti **Prijevoza i skladištenja** registrovano je 38 subjekata koji se bave cestovnim prijevozom robe, prijevozom putnika i pomoćnim djelatnostima u prijevozu.

- U oblasti **Poljoprivrede, šumarstva i ribolova** registrovano je 4 subjekta koji se bave skupljanjem šumskih plodova i mješovitom poljoprivrednom proizvodnjom (biljna i stočna hrana).

- U oblasti **Opskrbe vodom i uklanjanja otpadnih voda, gospodarenjem otpadom, te djelatnosti sanacije okoliša** rade 3 subjekta koji se bave reciklažom posebno izdvojenih metala, sakupljanjem neopasnog otpada.

- Oblast **Zdravstvene zaštite i socijalne skrbi** obavljaju 3 subjekta i to djelatnost specijalističke medicinske prakse i alternativne medicine.

- U oblasti **Poslovanja nekretninama** postoje 13 subjekata koji se bave iznajmljivanjem i upravljenjem vlastitim nekretninama ili nekretninama uzetim u zakup, kupnjom ili prodajom vlastitih nekretnina ili putem registrovane agencije obavljaju poslovanje nekretninama.

- U oblasti **Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti** registrovano je 46 subjekata koji obavljaju različite poslove, npr. agencije za promociju (reklamu i propagandu), inženjerske djelatnosti i s njima povezano tehničko savjetovanje, arhitektonske djelatnosti, računovodstvene, knjigovodstvene, knjigovodstvene i revizijske djelatnosti i porezno savjetovanje, savjeti u vezi sa poslovanjem i ostalim upravljanjem i istraživanjem tržišta, tehničko ispitivanje i analiza i dr...

- U oblasti **Umjetnosti, zabave i rekreacije** djeluje 6 subjekata koji obavljaju djelatnosti kockanja i kladenja, zabave i rekreacijske djelatnosti, Fitnes centri i sl....

- U oblasti **Informacije i komunikacije** rade 23 subjekta koji se bave upravljanjem računarskom opremom i sistemom, savjetovanjem u vezi sa računarima, računarskim programiranjem, izdavanjem novina, proizvodnjom filmova, video filmova i televizijskog programa, djelatnostima žičane telekomunikacije i sl...

- Obavljanje **Administrativne i pomoćno-uslužne** djelatnosti rade 22 subjekta, a te djelatnosti su: iznajmljivanje i davanje u zakup automobila i motornih vozila lake kategorije, čišćenje zgrada, poslovi turoperatera, poslovi putničkih agencija, poslovi pozivnih centara i sl.

- **Ostale uslužne djelatnosti** obavlja 10 subjekata, a te djelatnosti su: frizerski i drugi tretmani za uljepšavanje, popravka računara i periferne opreme, popravka električnih uređaja za široku potrošnju, popravka aparata za domaćinstvo, kuću i vrt, kao i ostale uslužne djelatnosti.

- U oblasti **Obrazovanja** rade 32 obrazovne institucije. Od ukupnog broja, petnaest obrazovnih institucija čine kantonalne javne ustanove koje se bave predškolskim, osnovnim i srednjim obrazovanjem. Ostale obrazovne institucije su privatnog karaktera i obavljaju poslove predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja.

- **Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja** obavlja 25 subjekata i to: djelatnosti posredovanja u poslovanju vrijednosnim papirima i robnim ugovorima , kreditno poslovanje, finansijsko posredovanje , bankarske usluge i sl,...

- Poslovima **Trgovine na veliko i malo, popravake motornih vozila i motocikla** obavlja 576 subjekata kojim su obuhvaćeni proizvodi: prehrambeni proizvodi, drvo, građevinski materijal, tekstil, voće i povrće, namještaj, metalna roba, instalacijski materijal, farmaceutski proizvodi, električni aparati, medicinski preparati, ortopedska pomagala, mlijeko i mliječni proizvodi, jaja, jestivo ulje, brašno, kolači, slatkiši, električni i telekomunikacijski dijelovi i oprema, proizvodi za kućanstvo, boje, staklo, kafa, čaj, kakao, začini, strojevi za rudarstvo i građevinarstvo i niz drugih proizvoda koje koriste građani i različiti privredni subjekti.

Nakon provedene privatizacije devastiranih objekata i zemljišta imovine „FAMOS-HOLDINGA“, općina Ilidža je zajedno sa ministarstvom privrede Kantona Sarajevo radila na izgradnji rekonstrukcije postojeće infrastrukture na tom prostoru. U 2006. godini uloženo je oko 500.000,00 KM za potrebe izgradnje odgovarajuće putne komunikacije, izgradnje gasnog sistema, izgradnje vodovodne i kanalizacione infrastrukture, rasvjete i sl. Naredne 2007. godine uloženo je 260.000,00 KM za završetak naprijed navedenih aktivnosti. U 2012. godini u vrijednosti od 124.591,00 KM izvršena je izgradnja-dogradnja javne rasvjete, kao i rekonstrukcija postojeće oborinske kanalizacije. Na ovaj način stvoreni su preduslovi za izgradnju objekata prerađivačke industrije i drugih djelatnosti za 56 subjekata. Prostorno planskom dokumentacijom omogućena je izgradnja privrednih subjekata na potezu od zapadnog prilaza grada do groblja Vlakovo, gdje je izgrađeno 28 privrednih i drugih subjekata. Ostali privredni i drugi objekti najvećim dijelom su locirani na površinama prijeratnih industrijskih pogona, kao što su „ENERGOINVEST“ Stup, Tvornica bicikala, Bosanka Blažuj i dr.

Na osnovu naprijed prezentovanih podataka očigledno je da se prerađivačka industrija općine Ilidža prije rata po svom obimu, raznovrsnosti i djelatnosti, koje je obavljala kvalitetnim kadrovima sa velikim brojem zaposlenih, ne može uporediti sa sadašnjim stanjem u ovoj oblasti, što predstavlja negativan trend u bržem razvoju općine, povećanju izvoza i sl. Posljednjih godina zbog recesije stagnira i građevinarstvo, čime se povećava i broj nezaposlenih lica. Najveći broj zaposlenih stanovnika općine Ilidža radi u djelatnostima izvan proizvodnje, što smo i naveli u ovom dokumentu.

Sagledavajući ukupno stanje privrede, općinski načelnik je u skladu sa ovlaštenjima koji proizlaze iz člana 8. Zakona o principima Lokalne samouprave u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj 49/06), pokrenuo inicijativu uvezivanja privrednika sa područja općine Ilidža. Ovu inicijativu značajan broj privrednika je podržao sa prijedlogom da svoje interese realiziraju formiranjem Foruma privrednika Općine Ilidža. Putem ovog organizacionog oblika djelujući kroz odgovarajuća tijela, privrednici će imati priliku međusobnog boljeg upoznavanja, uvezivanja po sektorima, ostvarivanja i zaštite vlastitih prava, saradnje sa privrednicima

iz okruženja, posebno sa općinama sa kojima postoji status prijateljstva-bratimljenja, zajedničkog nastupa na sajmovima, udruživanju finansijskih sredstava za nove privredne objekte, predstavljanje općine Ilidža kao povoljnog ambijenta za nove investicije, lobiranje za privlačenje stranih investitora i niz drugih aktivnosti koje proizlaze iz programskih zadataka.

Kad je u pitanju zaštita okoliša u odnosu na raspoložive industrijske kapacitete i ostale zagađivače, stanje je povoljnije u odnosu na prijeratni period. Zagađenje okoliša mogu proizvesti proizvodni pogoni i fizička lica koja obavljaju automehaničarske poslove, lakirerske usluge i sl., koji u procesu rada koriste različite vrste motornih ulja, ulja za obradu metala, eksplozivne, oksidirajuće, zapaljujuće, kancerogene i druge materijale. Kod dobijanja dozvole za rad mogući zagađivači okoline trebaju ugraditi separatore (prečišćivače) kojim bi se spriječilo oticanje neželjenih otpada u zemljište i kanalizacioni sistem. Uprava za inspekcijske poslove Kantona Sarajevo je zadužena za kontrolu postojanja separatora i njihove ispravnosti.

Opasnost za okoliš mogu predstavljati benzinske pumpe, skladišta ulja, maziva, lakova, kiselina i drugih tečnosti i hemijskih preparata, ukoliko se istim ne upravlja na način kako je to propisima predviđeno. Takođe, kamenolomi mogu biti zagađivači okoline. Mišljenja smo da se u ovoj oblasti, u narednom periodu treba pooštriti kontrola od strane nadležnih organa, jer je zagađenje zemljišta navedenim materijalima veoma opasno za podzemne vode, i to dugotrajno.

Služba za privredu i turizam Općine Ilidža u skladu sa zakonom rješava zahtjeve građana (fizička lica) provodeći upravni postupak, daje odobrenje za rad samostalnim trgovinskim radnjama, objektima ugostiteljstva, obavljanje djelatnosti obrtništva, kao i samostalnih prevoznika (autoprevoznika, taksista i fijakerista).

- Oblasti trgovine - registrovano je ukupno 298 subjekata koji se bave trgovinom mješovite robe, radom specijalizovanih prodavnica, klasičnih prodavnica i sl.
- Oblasti ugostiteljstva - registrovano je ukupno 168 subjekata koji obavljaju djelatnosti kroz rad ćevabdžinica, buregdžinica, slastičarni, restorana, picerija, gostionica i dr.
- Oblasti obrtništva - obavlja 460 subjekata koji se bave autolakirerskim, autolimarskim, automehaničarskim, bravarskim, elektromehaničarskim, frizerskim, krojačkim, obućarskim, pekarskim, poljoprivrednim i drugim djelatnostima.
- Oblasti samostalnih prevoznika - obavljaju autoprevoznici - 40 lica, taksisti - 95 lica i fijakeristi- 12 lica kroz osnovno zanimanje i 21 kroz dopunsko zanimanje.

Poljoprivredna proizvodnja na području općine Ilidža

Poljoprivreda je na prostoru općine Ilidža tradicionalna privredna grana. Do kraja II svjetskog rata ovaj prostor je bio izrazito poljoprivredno područje, međutim nakon tog perioda počinju procesi industrijalizacije i urbanizacije, što je utjecalo na smanjenje broja uposlenih u poljoprivredi, ali i razvijanje intenzivne poljoprivredne proizvodnje.

Općina Ilidža, sa svojim poljoprivrednim resursima danas zauzima značajno mjesto u sektoru poljoprivrede u Kantonu Sarajevo. Ne dovodeći u pitanje utvrđena strateška opredjeljenja razvoja Kantona Sarajevo, posebno vezana za oblast industrije, turizma i drugih strateških sektora, treba istaći da iako nije izrazito poljoprivredno područje, Kanton Sarajevo (pa i općina Ilidža) ima značajne mogućnosti za razvoj određenih poljoprivrednih proizvodnji koje se mogu staviti u funkciju ukupnog razvoja Kantona Sarajevo i rješavanju problema nezaposlenosti.

Danas na ovom prostoru djeluju tri zemljoradničke zadruge: ZZ „Ilidža“ - Blažuj, ZZ „Sarajevsko polje“ – Stup i ZZ „Farmer“ Ilidža, a svoje sjedište imaju još i Kantonalna veterinarska stanica na Stupu, Federalni poljoprivredni zavod i Kantonalna poljoprivredna služba u Butmiru.

Na području općine Ilidža djeluje i Poljoprivredno dobro „Butmir“, koje se bavi primarnom poljoprivrednom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom mlijeka i priplodne stoke na vlastitom posjedu. PD „Butmir“ je najznačajniji snabdijevač sirovim mlijekom mljekare Milkos u Sarajevu.

Najznačajniji resurs u općini Ilidža, što se tiče primarnog sektora je svakako kvalitetno poljoprivredno zemljište. Poljoprivredno zemljište je prirodno bogatstvo i dobro od općeg interesa, i trebalo bi da uživa posebnu zaštitu propisanu Zakonom o poljoprivrednom zemljištu. Međutim, svjedoci smo da se ovo zemljište bespovratno gubi i troši bespravnom i neplanskom gradnjom, tako da su ove površine manje u odnosu na katastarske podatke. Osnovne karakteristike zemljišta na području općine Ilidža su usitnjenost posjeda, veliki dio površina je na nagnutom terenu i mali procenat zemljišta od 1. do 4. bonitetne kategorije, što značajno ograničava intenziviranje poljoprivredne proizvodnje.

Tabela 18. Poljoprivredno zemljište u općini Ilidža

R.B.	Kategorija zemljišta	Individualni sektor/ha	Društveni sektor/ha	Ukupno ha
1	Oranice i bašte	1980,62	563,26	2543,88
2	Voćnjaci	364,29	159,32	523,61
3	Livade	696,00	302,22	998,22
4	Pašnjaci	282,00	302,49	584,49
5	Neploidno zemljište	288,74	975,60	1264,34
	Ukupno:	3611,65	2302,89	5914,54

Izvor: Općina Ilidža

Voćarska proizvodnja

Prema katastarskim podacima na području općine Ilidža, voćnjaci zauzimaju 364,29 ha površine u individualnom i 159,32 ha u državnom sektoru. Sigurno je da ove površine ne odražavaju pravu sliku na terenu, uzimajući u obzir velike promjene koje su se desile ili se dešavaju sa promjenama vlasnika, odnosno posjednika zemljišta, što je najizraženije u vikend naseljima općine: Osjek, Blažuj i Rakovica. Na ovim prostorima evidentan je veliki broj vikend objekata sa manjim ili većim parcelama na kojima su zasađene pojedinačne voćne sadnice ili podignuti manji ili veći voćnjaci različitih vrsta voća. Kako nisu osigurani uvjeti za kvalitetan popis na terenu, odnosno inventarisanje ovih resursa, vrlo teško je utvrditi o kojim se to površinama radi i koji je to broj stabala voća, odnosno drugih voćarskih kultura. Što se tiče stanja voćnjaka, radi se uglavnom o ekstenzivnom načinu uzgoja, dok su rijetki primjeri „pravog“ voćarstva, odnosno plantažnog sistema proizvodnje.

Projektom preduzeća „Klas“, proizvodnja i prerada jagodastog voća, na području općine Ilidža zasađeni su prvi malinjaci (desetak korisnika) plantažnog tipa, što bi trebalo pozitivno uticati na širenje ove proizvodnje.

Nekadašnji plantažni voćnjak Rakovica, koji je zauzimao prostor cca 200 ha, a sada je u posjedu ZZ-a „Ilidža“ Blažuj, je najvećim dijelom iskrčen, terase poravnate i zemljište zatravljeno, a ostali dio voćnjaka (cca 20 ha) nije u proizvodnji zbog zastarjelosti zasada i nemogućnosti njegove revitalizacije. ZZ „Ilidža“ ima pripremljene projekte zasnivanja novih zasada voćnjaka, ali nije u mogućnosti sama te projekte finansirati.

Tabela 19. Broj rodnih stabala voća u 2012.g

R.B.	Vrsta voća	Broj stabala sposobnih za rod	Prinos	
			Po stablu kg	Ukupno t
1	Jabuka	97.000	3	291
2	Kruška	87.000	4	348
3	Dunja	11.200	3	34
4	Šljiva	127.000	5	635
5	Breskva	1.300	3	4
6	Orah	10.100	3	30
7	Trešnja	21.200	6	127
8	Višnja	20.250	5	101
9	Kajsija	1.392	4	6

Izvor: Općina Ilidža (Napomena: Podaci su zasnovani na statističkoj procjeni)

Ratarsko-povrtnarska proizvodnja (individualni sektor)

Klimatske i zemljišne karakteristike naše općine omogućavaju proizvodnju ratarsko-povrtnarskih kultura, kako u pogledu merkantilne, tako i u pogledu sjemenske proizvodnje. Ova vrsta proizvodnje u najvećem obimu se koristi, odnosno troši na imanju proizvođača za vlastite potrebe, a eventualni viškovi se plasiraju na „zelenoj“ pijaci.

Tabela 20. Zasijane površine u 2010., 2011. i 2012.godini

Godina	Žito (ha)	Povrtno bilje (ha)	Stočno krmno bilje (ha)	Ukupno (ha)
2010.	125	927	790	1842
2011.	120	896	784	1800
2012.	118	910	773	1801

Izvor: Općina Ilidža (Napomena: Podaci su zasnovani na statističkoj procjeni, a uzeta su u obzir dva osnovna faktora: raspoložive zemljišne površine za sjetvu, obradivo poljoprivredno zemljište, oranice i bašte, te broj individualnih poljoprivrednih gazdinstava i domaćinstava koja vrše sjetvu)

Stočarska proizvodnja

Tabela 21. Kategorije i broj grla stoke u 2009., 2010. i 2011. godinu

Vrsta i kategorija stoke	GODINA		
	2009.	2010.	2011.
Goveda-ukupno	621	557	624
Od toga krave i steone junice	618	507	573
Ovce-ukupno	1268	1958	1905
Od toga ovce za rasplod	965	1543	1535
Svinje-ukupno	135	71	73
Od toga krmače	10	19	15
Konji-ukupno	80	66	59
Od toga kobile i ždrijebad	13	16	13
Perad-ukupno	5079	4433	4338
Od toga nosilice	4445	3562	3943
Koze-ukupno	189	264	245
Kunići-ukupno	-	-	-
Košnice pčela-ukupno	1260	3057	2800

Izvor: Općina Ilidža

U tabeli je prikazano stanje stočnog fonda u individualnom sektoru, a popis je urađen putem MZ-a. Prema raspoloživim podacima 1991.g. na području općine Ilidža evidentirano je 1774 grla goveda. Ovaj podatak ukazuje na značajno smanjenje brojnog stanja goveda kao direktne posljedice rata i svega onoga što se dešavalo nakon reintegracije općine. Proizvodnja u individualnom sektoru je za zadovoljenje vlastitih potreba na gazdinstvu, dok se manji dio plasira kroz otkup ili direktnom prodajom na gazdinstvu, odnosno na tržnicama u gradu. Evidentirano je dvadeset mini farmi muznih krava, od 3 do 10 grla, a proizvodnja se plasira kroz otkup mljekara i direktnom prodajom na pijaci i gazdinstvu.

Ovčarstvo - Općina Ilidža ne raspolaže značajnim zemljišnim resursima za razvoj ove vrste proizvodnje, koja zahtjeva više pašnjaka. Podaci o broju grla ovaca to i pokazuju, tako da je evidentirano samo nekoliko farmera sa većim brojem ovaca.

Peradarstvo - U ovoj oblasti nema značajnih rezultata. Evidenirana je jedna farma tovnih pilića, registrovana na lokalitetu Gornjeg Vlakova, sa kapacitetom 2000 kom. u jednom turnusu. Za ovu vrstu proizvodnje postoje velike mogućnosti, obzirom da nije direktno vezana za zemljišne resurse.

Pčelarstvo - Ovu vrstu proizvodnje na području općine karakteristišu „mali“ proizvođači, uglavnom sa stacioniranim pčelarenjem i rekreativnim odnosom prema ovoj djelatnosti, te nizak nivo proizvodnog obrazovanja kod većine pčelara. Tržište meda je slabo organizovano, posebno sa aspekta privatnih kapaciteta za doradu i distribuciju.

Stočarstvo – državni sektor

Na području općine Ilidža nalazi se KJP Poljoprivredno dobro „Butmir“ Ilidža, koje se bavi primarnom poljoprivrednom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom mlijeka i priplodne stoke na vlastitom posjedu. PD „Butmir“ je najznačajniji snabdjevač sirovim mlijekom mljekare "Milkos" u Sarajevu, sa dnevnom isporukom od 9.000 l. U ukupnoj proizvodnji mlijeka u Kantonu PD „Butmir“ učestvuje sa 18% i u otkupu sa 89%. Pored osnovne djelatnosti-proizvodnja mlijeka, PD „Butmir“ značajno utiče na razvoj tržišne proizvodnje, mlijeka kod poljoprivrednih gazdinstava na području općine Ilidža i Kantona Sarajevo kroz:

- uzgoj i plasman priplodnog podmladka
- edukaciju proizvođača mlijeka
- uključivanje u nastavni program Poljoprivrednog i Veterinarskog fakulteta u Sarajevu.

Na osnovu naprijed iznesenih podataka o stanju poljoprivrede na području općine Ilidža po granama, evidentno je da postoje značajni resursi koji nisu u punom kapacitetu iskorišteni. Osnivanjem novih i oživljavanjem postojećih Zemljoradničkih zadruga, Udruženja poljoprivrednika i podsticanjem primarne poljoprivredne proizvodnje može se očekivati: veća proizvodnja mesa i mlijeka, povećanje plantažne proizvodnje voća, povećanje proizvodnje meda i drugih pčelinjih proizvoda, proizvodnje jaja i pilećeg mesa, proizvodnje gljiva, sakupljanje i otkup ljekovitog bilja i šumskih plodova, veća proizvodnja ekološki zdrave hrane na bazi organske poljoprivrede.

Turizam

Općina Ilidža je svojim prirodnim bogatstvom, postojanjem termalnih i termomineralnih voda, izvoristom Vrelo Bosne, blizinom planinarskih masiva kao što su Igman i Bjelašnica, brojnim vodotocima i ukupnim ambijentom čiste ekološke sredine, svojevremeno privukla Rimljane koji su na prostoru izvorišta termomineralnih voda sagradili banjsko lječilište. U turskom periodu imućni stanovnici Sarajeva su na prostoru općine Ilidža gradili ljetnikovce (ishodišne objekte), gdje su provodili značajan dio proljetnih i ljetnih mjeseci. Značajan podsticaj u razvoju turizma ostvaren je u austro-ugarskom periodu. U to vrijeme je urađen park na Ilidži, te put do Vrelo Bosne, uređena su izvorišta, kao i uz spomenuti put šetališta, zasađeni su drvoredi platana i kestena. U tom periodu su izgrađeni hoteli: Austrija, Bosna, Hercegovina i Hungaria, sa svim

potrebnim sadržajima za odmor i banjsko - rekreativni i zdravstveni turizam. U to vrijeme je izgrađena i uskotračna pruga, koja je spajala ovaj kompleks sa gradom Sarajevom. Odlaskom Austro - Ugarske sa ovih prostora u periodu poslije rata, ovaj hotelski kompleks je obogaćen izgradnjom hotela Terme. Naprijed navedeni sadržaji i turističke aktivnosti koje su se odvijale na ovom prostoru doprinijele su tome da je Ilidža poznata kao turistička destinacija u bližem i širem okruženju. U poslijeratnom periodu došlo je do rekonstrukcije i dogradnje hotela Terme, čime su se upotpunile banjsko-rekreativni sadržaji, kao i izvršena rekonstrukcija ostalih hotela u ovom kompleksu.

U posljednjih petnaest godina počela je izgradnja novih hotelskih objekata i do sada su urađeni: hotel Radon Plaza, hotel Rimski most, hotel Aqua, hotel Hollywood, hotel Delminium, hotel Imzit, hotel Casa Grande, hotel Bosna, hotel Star, hotel Braća Mujić, hotel Banana City, hotel Suljović, hotel Citadela, hotel Merona, hotel Orijent, hotel Odmor i hotel Brass. Navedeni hoteli raspolažu sa preko 1.820 ležajeva, preko 3.800 restoranskih mjesta, sa značajnim kapacitetom kongresnih dvorana, svećanih salona, ljetnih bašta, odgovarajućim brojem parking mjesta, rekreativnim i sportskim sadržajima, a pojedini hotelski kompleksi raspolažu i sa zatvorenim i otvorenim bazenima, trim kabinetima i sl., čime su stvorene dodatne mogućnosti za prihvatanje većeg broja turista.

Vrste i oblici turizma

Banjsko - zdravstveni turizam ima značajno mjesto u ukupnoj turističkoj potražnji i najvećim dijelom je vezan za hotelske komplekse, koji raspolažu termomineralnim vodama i odgovarajućim sadržajem za ovu namjenu. Značaj ovom turizmu daju termalne i termomineralne vode koje su odlične u liječenju bolesnika sa upalnim i degenerativnim reumatskim oboljenjima, bolestima perifernog nervnog sistema, oštećenja cirkulacije kao i kod hroničnih i ginekoloških oboljenja, endokrinih poremećaja i sl.

Kulturni turizam se manifestuje kroz više kulturnih sadržaja koji se dešavaju tokom godine u multimedijalnoj sali na Ilidži, kroz folklorne sekcije, određene dramske prezentacije, rad ljetne pozornice, održavanje Ilidžanskog festivala narodne muzike, kulturne aktivnosti koje se dešavaju u Domu kulture u Hrasnici. Posebno značajne aktivnosti su obilježavanja značajnih događaja iz odbrambenog rata, u čijim manifestacijama obavezno učestvuju djeca iz osnovnih i srednjih škola svojim recitalima, folklornim igrama i dr.

Turisti koji posjećuju općinu Ilidža imaju mogućnosti da se upoznaju sa historijskim nasljeđem obilaskom arheoloških lokaliteta, nekropolja i starih grobalja, te da se upoznaju sa historijskim nasljeđem iz rimskog, turskog i austro-ugarskog perioda. Takođe, turisti imaju mogućnost da upoznaju spomen obilježja bliže prošlosti, a posebno ratni tunel DB u Donjem Kotorcu.

Sportsko - rekreativni turizam se realizuje u okviru značajnog broja hotelskih kompleksa koji imaju sadržaj za tu namjenu: parkovske površine, staze za rekreativno hodaње i trčanje, otvoreni i zatvoreni sportski tereni, zatvoreni bazeni, organizovanje sportskih takmičenja u boksu, karateu, fudbalu i drugim sportovima uz učešće takmičara iz BiH i nama susjednih zemalja.

Lov i ribolov kao vid rekreacije - Na rubnim dijelovima općine Ilidža se nalaze planinski masivi sa staništima divljih životinja (srndać, divlja svinja, zec, lisica, vuk i sl.), kojim gazduje lovačko društvo Igman, a koje putem svojih aktivista radi na poboljšanju uvjeta za bavljenje lovom, zimskom prihranom određenih vrsta i očuvanja ovih prostora. Premda su vodotoci općine Ilidža zagađeni, još uvijek se obavlja aktivni ribolov u proljetnom dijelu visokog vodostaja. Ribarska i lovačka društva Ilidže organizuju druženja sa drugim društvima van općine, te razmjenjuju iskustva, realizuje godišnja takmičenja i dr.

Planinarenje kao vid rekreacije realizuju planinarska društva, kao oblik redovne aktivnosti i veoma često imaju druženja sa planinarima drugih gradova i država. U vezi s tim, planinari su sa ljubiteljima prirode izgradili odgovarajuće planinarske domove, a stranci nerijetko koriste smještajne usluge na obližnjim planinama.

Zimski turizam - Skijališta na obližnjim planinama koriste kako domaći, tako i strani turisti. Jedan broj turista koristi smještajne usluge u hotelima na Ilidži koji imaju obezbijeden prevoz i po želji odvoze turiste na odgovarajuće skijaške terene. U toku su aktivnosti preduzeća „ZOI 84“ na revitalizaciji i izgradnji novih sadržaja na Igmanu i Bjelašnici za ljubitelje ovog sporta.

Poslovno - kongresni i omladinski turizam - Značajan broj hotelskih kapaciteta raspolaže odgovarajućim sadržajima gdje se veoma često održavaju različiti seminari, predavanja, edukacije i sl. U ljetnom periodu veoma su česte posjete u vidu ekskurzija osnovnih i srednjih škola, organizovanih grupa penzionera, građana koji posjećuju znamenitosti ove općine, a posebno lokalitet ratnog tunela u Donjem Kotorcu.

Tranzitni turizam - Turisti koji posjećuju Sarajevo veoma često obilaze određene znamenitosti općine Ilidža, što upotpunjuje turističku sliku općine.

3.8.2. Identifikacija i analiza problema, ciljevi i mjere

R/ B	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSljedICE PROBLEMA/ MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
1.	NEDOVOLJNA POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA	- Poslijeratna obnova i izgradnja; - Needuciranost stanovništva o poljoprivrednoj proizvodnji; - Nedostatak stručnog kadra u procesu proizvodnje.	- Nezaposlenost; - Nedostatak kvantitavnog i kvalitativnog poljoprivrednog proizvoda; - Povećanje cijena poljoprivrednih proizvoda; - Ugrožavanje lokalnog i državnog budžeta.	- Edukacija stanovništva o poljoprivrednoj proizvodnji; - Maksimalan angažman stručnjaka iz ove oblasti u procesu proizvodnje.
2.	SMANJENJE POVRŠINA POLJOPRIVRED- NOG ZEMLJIŠTA	- Neplansko obrađivanje poljoprivrednog zemljišta; - Nepoštivanje Odluke o provođenju prostornog plana Kantona Sarajevo.	- Pretvaranje poljoprivrednog zemljišta u nepoljoprivredne svrhe; - Gubitak prihoda od poljoprivrede.	- Efikasno provođenje Zakona o poljoprivrednom zemljištu; - Pojačana kontrola provedbe Odluke o provođenju Prostornog plana Kantona Sarajevo.
3.	NEDOVOLJAN BROJ OVLAŠTENIH LABORATORIJA ZA KONTROLU KVALITETA PREHRAMBENIH PROIZVODA	- Nedovoljno ulaganje u opremanje postojećih laboratorija i stimulisanje rada postojećih.	- Prisustvo prehrambenih proizvoda na tržištu nekontrolisanog kvaliteta; - Izloženost stanovništva opasnostima po zdravlje.	- Otvaranje novih laboratorija za kontrolu kvaliteta prehrambenih proizvoda; - Efikasnija kontrola u postojećim laboratorijama.
4.	ZAOSTAJANJE U TEHNOLOŠKOM RAZVOJU	- Nedovoljno ulaganje u nove tehnologije, zbog nedostatka materijalnih sredstava.	- Smanjena poljoprivredna proizvodnja; - Smanjena konkurentnost na tržištu; - Ograničen izvoz proizvoda poljoprivrednog porijekla.	- Povećati ulaganja u tehnološki razvoj.
	NEEDUCIRANOST STANOVNIŠTVA O	- Nepostojanje planova i programa	- Opasnost po zdravlje ljudi i životinja;	- Veća ulaganja u edukacije stanovništva o

5.	KORIŠTENJU SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA	edukacije; - Nedovoljna informisanost putem medija o korištenju ovih sredstava.	- Ugroženost okoliša.	korištenju navedenih sredstava; - Podizanje svijesti građana putem javnih medija o pravilnoj primjeni sredstava za zaštitu bilja.
----	--	--	-----------------------	--

INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA

6.	RAZNI INDUSTRIJSKI, MAŠINSKI I ELEKTRO OTPAD PROIZVODNJE IZ SERVISIRANJA, OPRAVKI I ODRŽAVANJA MOTORNH VOZILA, JAVNOG PREVOZA I DRUGIH TRANSPORTNIH SREDSTAVA, MAŠINA, UREĐAJA, KUĆNIH APARATA TE INFORMATIČKE I DRUGE OPREME	- Neprovođenje zakona i neuređeno sakupljanje i sortiranje otpada.	- Pritisaci na okoliš kroz zrak i vodu, a preko njih pritisak na tlo i širi prostor.	- Izrada studije razvoja privrednih djelatnosti Kantona Sarajevo sa akcentom na održive industrijske proizvodnje i načelima eko-efikasnosti i čišće proizvodnje.
7.	HEMIJSKI OTPAD: ULJA, MAZIVA, MASTI, ALKOHOLI, EMULZIJE, BOJE, LAKOVI, DETERDŽENTI, KISELINE, OTPADNE VODE TE DRUGE TEČNOSTI I HEMIJSKI PREPARATI IZ METALNE INDUSTRIJE I SAMOSTALNIH ZANATSKIH RADNJI	- Neadekvatna zakonska regulativa i nedovoljna inspeksijska kontrola; - Nepostojanje sistema reciklaže.	- Pritisaci na okoliš kroz zrak i vodu, a preko njih pritisak na tlo i širi prostor.	- Organizacija berze otpada u svrhu recikliranja i ponovne upotrebe korisnih komponenti; - Pojačati nadzor nad provođenjem zakonske regulative; - Regulativnim aktima stimulirati zamjenu zagađujućih tehnologija čistim.
8.	ZASTARJELE TEHNOLOGIJE	- Gubitak efikasnosti .	- Smanjena konkurentnost na tržištu; - Smanjena proizvodnja.	- Regulativnom aktima , na nivou Države i Kantona, stimulirati zamjenu zagađujućih tehnologija čistim.
9.		- Pad	- Smanjena	- Povećati ulaganja u

	NEDOSTATAK FINANSIJSKIH SREDSTAVA	produktivnosti.	konkurentnost na tržištu; - Smanjena proizvodnja.	industrijsku proizvodnju.
--	--	-----------------	--	------------------------------

GRAĐEVINARSTVO

10	GRAĐEVINSKI OTPAD KOJI NASTAJE PRI GRADNJI, SANACIJI ILI UKLANJANJU OBJEKATA (BETON, OPEKA, KERAMIKA, DRVO, ASFALT, KARTON, BITUMEN, ZEMLJA, KAMEN KAO OPASNI OTPAD – AZBEST, BOJE LAKOVI)	- Neregulirano prikupljanje i upravljanje građevinskim otpadom, posebno opasnim otpadom.	- Pritisak na okoliš.	- Izrada „Studije o prikupljanju i upravljanju građevinskim otpadom“; - Primjena novih tehnologija i opreme sa tehničkim ograničenjima uticaja na okoliš.
11	BUKA KOJA NASTAJE PRI RADU I KORIŠTENJU OPREME ZA RAD	- Gradnja, sanacija i rušenje objekata.	- Pritisak na okoliš i građanstvo.	- Poduzimanje mjera za sprečavanje buke sa gradilišta u skladu sa Zakonom o buci.

SAOBRAĆAJ

12	ZAGAĐENJE ZRAKA	- Starost te znatno učešće vozila bez katalizatora.	- Ugrožavanje zdravlja ljudi i uslova življenja.	- Uvođenje dodatnog poreza na vozila bez katalizatora, strožija primjena zakona, posebno u oblasti tehničke ispravnosti vozila.
13	BUKA	- Stalno povećanje broja motornih vozila u saobraćaju.	- Posljedice po zdravlje ljudi.	- Uvođenje dodatnog poreza na vozila bez katalizatora , strožija primjena zakona, posebno u oblasti tehničke ispravnosti vozila.

ENERGETIKA

14	DISPERZNO I NEKONTROLISAN O ZAGAĐIVANJE OKOLIŠA I KORIŠTENJE ENERGENATA NEADEKVATNOG	- Previše inividualnih ložišta i energena na čvrsta goriva.	- Pritisak na kvalitet okoliša odnosno životne uvjete.	- Osigurati korištenje energenata s ograničenim negativnim uticajem na okoliš.
----	---	---	---	--

	KVALITETA			
15	NEDOPUŠTEN NIVO EMISIJE ŠTETNIH PRODUKATA IZ ENERGETSKIH SUBJEKATA U ZRAK I DRUGE MEDIJE OKOLIŠA	- Neredovna kontrola , izvještavanje i nepostojanje registra emisije zagađivača u općini.	- Pritisak na kvalitet okoliša, odnosno životne uvjete, rizik za zdravstveno stanje ljudi , biljnog i životinjskog svijeta.	- Uspostava redovnog monitorniga emisije zagađenja i izvještaja o istom, ustpostava registra zagađivača i poduzimanje mjera za smanjenje štetnih produkata; - Striktno provođenje kontrole kvaliteta tečnih i čvrstih goriva pri uvozu; - Uvođenje sistemskog nadzora i sankcija za nepoštivanje propisa o upravljanju otpadom.
TURIZAM				
16	NEPOSTOJANJE SVIJESTI O POTREBI ODRŽAVANJA PROSTORA KOJI NAS OKRUŽUJE	- Neefikasan rad eko policije i nepoduzimanja sankcija.	- Nepovoljan turistički imidž i loši finansijski efekti turizma.	- Podizanja svijesti građana i zaposlenih u turizmu kroz propagandu putem javnih medija i edukacija o značaju turizma kao i podizanja efikasnosti rada eko policije i poduzimanja sankcija.
17	UNIŠTENJE PRIRODNIH I KULTURNIH DOBARA	- Neefikasan rad nadležnih organa i nepoduzimanja sankcija.	- Nepovoljan turistički imidž i loši finansijski efekti turizma.	- Regulirati institucionalne nadležnosti za brigu o kulturnim dobrima i prirodnim naslijeđu i iznaći sredstva za zaštitu i održavanje kulturnih dobara i prirodnog naslijeđa.

3.9. Socijalna i zdravstvena zaštita stanovništva

3.9.1. Stanje na području

Općina ILIDŽA - Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjeglice i raseljena lica nadležna je za vršenje poslova u prvostepenom postupku, u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 16/00, 8/03 i 17/2010) i Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/99, 54/94 i 39/06) za poslove socijalne i zdravstvene zaštite.

U okviru poslova i zadataka vezanih za socijalnu i zdravstvenu zaštitu građana obavljaju se sljedeći poslovi, a koji su vezani za podnošenje zahtjeva građana u cilju ostvarenja prava:

- provođenje prvostepenog upravnog postupka u skladu sa odredbama Zakona o upravnom postupku;
- donošenje rješenja i zaključaka po pitanju dječijeg dodatka, civilnih žrtava rata, zdravstvene zaštite, subvencija za obdanište i novčane naknade majkama porodiljama koje su nezaposlene i koje su u radnom odnosu.

U okviru oblasti zaštite porodice sa djecom, a u skladu sa zakonskom regulativom, roditelji i djeca, odnosno porodice u Kantonu Sarajevo mogu ostvariti slijedeće oblike zaštite:

- dodatak na djecu,
- uvećani dodatak na djecu,
- zdravstvena zaštita djeteta,
- naknadu umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu za vrijeme dok odsustvuje sa posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta,
- novčanu pomoć za vrijeme trudnoće i porođaja žene-majke koja nije u radnom odnosu ili se nalazi na redovnom školovanju,
- jednokratnu novčanu pomoć za opremu novorođenog djeteta,
- pomoć u prehrani djeteta do šest mjeseci ili dodatnu ishranu za majku-dojilju,
- subvencioniranje boravka djeteta/ce u ustanovama predškolskog odgoja.

Po Naredbi o iznosima po Zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 15/11) korisnici u oblasti zaštite porodice sa djecom ostvaruju naprijed navedena prava u slijedećim iznosima:

- dječiji dodatak 33,00 KM,
- uvećani dječiji dodatak 49,50 KM,
- naknada umjesto plaće porodilji u radnom odnosu 360,00 KM, s tim da ista ne može biti manja od najniže plaće zaposlenika u skladu sa propisom Vlade Federacije BiH (Općim kolektivnim ugovorom), i utvrđuje se za svaki mjesec, te je za decembar 2010. godine iznosila 441,00 KM,
- novčana pomoć porodilji koja nije u radnom odnosu 120,00 KM,
- jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta 210,00 KM,
- pomoć u prehrani djeteta do šest mjeseci ili dodatna ishrana za majku-dojilju 48,00 KM,

- smještaj djece u ustanovama predškolskog odgoja, potpuno (100%) ili djelimično oslobađanje od plaćanja boravka (50% ili 30% od cijene troškova boravka),
- zdravstvena zaštita djeteta korisnika dječijeg dodatka 20,00 KM i
- zdravstvena zaštita po prijavljenom djetetu iz člana 141a. Kantonalnog zakona 20,00 KM.

Tabela 22. Prikaz korisnika prava u općini Ilidža po osnovu Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom

R. br.	NAZIV OSTVARIVANJA PRAVA	Trenutni broj korisnika (mjesečno) MAJ 2012.godina
1.	Dječiji dodatak	2.809
2.	Porodilje u radnom odnosu	312
3.	Porodilje koje su nezaposlene – na Birou	268
4.	Jednokratna novčana pomoć za bebe	13
5.	Prehrana za novorođenče u trajanju od 6 mjeseci	13
6.	Subvencija za boravak djeteta u predškolskim ustanovama	13
7.	Civilne žrtve rata	94

Ostvarivanje prava navedenih kategorija se vrši iz Budžeta Kantona Sarajevo, a realizuju se preko nadležne službe općine u skladu sa Federalnim i Kantonalnim Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i porodice sa djecom. Poslove vezane za socijalnu zaštitu, kao organizovanu društvenu djelatnost, usmjerene na obezbjeđenje socijalne sigurnosti građana, obavlja Javna ustanova “Služba socijalne zaštite” općine Ilidža u skladu sa važećim zakonskim propisima, te u saradnji sa Službom za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjeglice i raseljena lica općine Ilidža.

Prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje na području općine Ilidža živi oko 60.060 (procjena stanja 30.06.2011) stanovnika, od toga radno aktivnog stanovništva (15-64 godine) 39.549, na Zavodu za zapošljavanje registrovano (stanje 31.03.2012. god.) 11.240. Prema podacima Zavoda za zapošljavanje u Kantonu Sarajevo najveći broj nezaposlenih lica evidentiran je u biroima Novi Grad i Ilidža 11.240. ili 15,92% kao i najveći broj novoprijavljenih lica evidentiran je u biroima Novi Grad i Ilidža (216 ili 14,50%).

Jedan od načina da se ublaži ova teška materijalna situacija i pomogne građanima je davanje jednokratnih novčanih pomoći, putem općine odnosno nadležne Službe. Jednokratna novčana pomoć dodjeljuje se licima utvrđenim Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom kao i licima koje predloži Služba, a to su građani koji nemaju stalnih primanja, imaju minimalna primanja i građani koji su oboljeli od teških bolesti.

Odlukom Općinskog vijeća od 10.06.2004. godine na osnovu kriterija za dodjelu novčane pomoći socijalno najugroženijim licima na području općine Ilidža, komisija je u 2011. godini održala 20 sastanaka i ukupno razmotrila 1441 zahtjev. Na osnovu prikupljene dokumentacije i liječničkih nalaza komisija je ocijenila da je 1280 zahtjeva opravdano i dodijelila im novčanu pomoć u iznosu od 50,00KM do 800,00KM što ukupno iznosi 196.000,00KM, odbijen je 161 zahtjev jer podnosioci nisu ispunjavali kriterije za dodjelu novčane pomoći socijalno ugroženim licima. Zahtjev za dodjelu pomoći podnosi se Službi koja obavlja sve stručne i administrativne poslove komisije.

Tabela 23. Tabelarni prikaz podnešenih zahtjeva za jednokratnu novčanu pomoć socijalno-ugroženom stanovništvu u periodu od 01.01. – 31.12.2011.godine

Broj zahtjeva JNP	Odobreno JNP	Broj odbijenih zahtjeva JNP
1.280	1.119	161

Izvor: Općina Ilidža - Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjelice i raseljena lica

Broj podnesenih zahtjeva za jednokratnu novčanu pomoć se takođe znatno povećava svake godine što je još jedan od pokazatelja da je veliki broj lica u stanju socijalne potrebe. U periodu od 2004. godine do 2011. godine u budžetu općine Ilidža kontinuirano se povećavala stavka kada su u pitanju jednokratne novčane pomoći. U 2011.godinu je odobreno 196.000,00KM za isplatu jednokratne novčane pomoći.

Zbog povećanog broja zahtjeva za participiranje u liječenju teških oboljenja, Općinsko vijeće je 24.04.2012. godine usvojilo prijedlog rješenja o imenovanju Komisije za rješavanje zahtjeva za dodjelu novčane pomoći teško oboljelih lica sa područja općine Ilidža.

ZAŠTITA CIVILNIH ŽRTAVA RATA

U skladu sa Federalnim i Kantonalnim zakonom, osnovna i dopunska prava koja mogu ostvariti civilne žrtve rata su:

1. lična invalidnina,
2. lično novčano primanje,
3. dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica,
4. ortopedski dodatak,
5. porodična invalidnina,
6. zdravstvena zaštita,
7. pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala,
8. osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija),
9. prioritetno zapošljavanje,
10. prioritetno stambeno zbrinjavanje,
11. psihološka pomoć i pravna pomoć.

Tabela 24. Pregled broja korisnika po osnovu zaštite CŽR u 2011. godini

OPĆINA ILIDŽA	PROSJEČNI MJESEČNI BROJ KORISNIKA						UKUPNO	%	Index rasta 2011/2010 (u%)
	1	2	3	4	5	6			
	259	76	17	83	315	102			

LEGENDA :

1. Lična invalidnina	4. Ortopedski dodatak
2. Lično novčano primanje za lica iz člana 54. stav 3. Zakona	5. Porodična invalidnina
3. Dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica	6. Zdravstvena zaštita

Izvor: Općina Ilidža - Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjelice i raseljena lica

KANTON SARAJEVO Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice

IZVJEŠTAJ O PRIMJENI ZAKONA O SOCIJALNOJ ZAŠTITI, ZAŠTITI CIVILNIH ŽRTAVA RATA I ZAŠTITI PORODICE SA DJECOM U 2011. GODINI

SOCIJALNA ZAŠTITA

JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ – Služba socijalne zaštite općine Ilidža koji svojom djelatnošću obuhvata sljedeće stručne cjeline:

Socijalna zaštita je djelatnost usmjerena na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe, odnosno trajnog ili privremenog stanja u kojem se nađe pojedinac ili porodica uzrokovano ratnim događanjima, elementarnim nesrećama, ekonomskom situacijom, psihofizičkim stanjem pojedinca i drugim uzrocima koji se ne mogu otkloniti bez pomoći društvene zajednice.

Korisnici socijalne zaštite

Korisnici socijalne zaštite u smislu primjene Federalnog i Kantonalnog zakona su lica i porodice koje se nalaze u stanju socijalne potrebe i to:

- djeca bez roditeljskog staranja (34),
- lica sa invaliditetom i lica ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju (1.347),
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama (39),
- odgojno zanemarena djeca (137),
- odgojno zapuštena djeca (45),
- materijalno neosigurana i za rad nesposobna lica (87),
- stara lica bez porodičnog staranja (518),
- lica sa društveno negativnim ponašanjem (4),
- lica i porodice u stanju socijalne potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite (1.488),
- lica i porodice koja bi svoju socijalnu sigurnost trebali ostvariti od primanja u skladu sa članom 8. Kantonalnog zakona, a ta primanja nisu dovoljna za podmirenje njihovih osnovnih životnih potreba (322) i
- lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici (28).

Tabela 25. Pregled korisnika socijalne zaštite evidentiranih u Službi socijalne zaštite općine Ilidža za 2011. godinu

SLUŽBA SOCIJALNE ZAŠTITE OPĆINE ILIDŽA	K A T E G O R I J E											UKUPN O	%	Index rasta 2011/ 2010 (u%)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11			
	34	1.347	39	137	45	87	518	4	1.488	322	28	4.049	12	2%

LEGENDA :

1. Djeca bez roditeljskog staranja 2. Lica sa invaliditetom i osobe ometene u fiz. i psih. razvoju 3. Djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama 4. Odgojno zanemarena djeca 5. Odgojno zapuštena djeca 6. Materijalno neobezbjedena i za rad nesposobna lica 7. Stara lica bez porodičnog staranja 8. Lica sa društveno negativnim ponašanjem	9. Lica i porodice u stanju soc. potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik zaštite 10. Lica i porodice koja bi svoju socijalnu sigurnost trebali ostvariti od primanja u skladu sa članom 8. Kantonalnog zakona, a ta primanja nisu dovoljna za podmirenje njihovih osnovnih životnih potreba i 11. Lica izložene zlostavljanju i nasilju u porodici
---	--

*Izvor: KANTON SARAJEVO Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice
IZVJEŠTAJ O PRIMJENI ZAKONA O SOCIJALNOJ ZAŠTITI, ZAŠTITI CIVILNIH ŽRTAVA RATA I ZAŠTITI
PORODICE SA DJECOM U 2011. GODINI*

U toku 2011.godine, Služba se posebno angažovala na potpunijoj i kvalitetnijoj zaštiti djece korisnika socijalne zaštite primjenom odgovarajućih oblika, mjera i usluga. Funkcija Službe kao Organa starateljstva je veoma složena i značajna, te svoje djelovanje u zaštiti malodobne djece proširuje i na ostale zakonske propise, a posebno na Porodični Zakon. Djeca bez roditeljskog staranja su kategorija korisnika socijalne zaštite, te zahtijevaju primjenu odredaba Porodičnog zakona.

Poseban segment u radu Službe pripada upravo radu s porodicama gdje je prisutno, ili je bilo prisutno nasilje u porodici. Podrška ovim porodicama se pruža dugoročno. U cilju suzbijanja nasilja u porodici implemetiran je projekta Grupe samopomoći za počiniocce nasilja u porodici u saradnji sa fondacijom lokalne demokratije koji je radničkog tipa.

U periodu od 01.01.2011-31.12.2011. godine stručni radnici Službe su učestvovali u sljedećim projektima:

- projekta „Stariji brat, starija sestra” koji se radi u saradnji sa NVO „Narko ne” u kojem su uključena djeca sa područja Ilidže,
- projekt „I mi smo vaša djeca” koji se radi u saradnji sa NVO „Altius” i u kojem su uključena djeca i porodice sa područja općine lidža kojima je potrebna psihosocijalna podrška,
- u saradnji sa NVO „Centar za kreativno odrastanje” ova Služba je uključena u projekta stipendija za sretno djetinjstvo.

Materijalna pomoć kao oblik socijalne zaštite

Naprijed navedenim korisnicima u skladu sa Federalnim zakonom, Kantonalnim zakonom i podzakonskim aktima pružaju se slijedeći oblici socijalne zaštite:

1. stalna novčana pomoć,
2. dodatak za njegu i pomoć od druge osobe,
3. novčana naknada za pomoć i njegu od strane drugog lica za stara i nemoćna lica,
4. jednokratna novčana pomoć,

5. izuzetna novčana pomoć,
6. novčana naknada za vrijeme čekanja na zaposlenje lica sa psiho-fizičkim smetnjama,
7. smještaj u drugu porodicu,
8. smještaj u ustanove socijalne zaštite,
9. zdravstvena zaštita,
10. vanredno školovanje,
11. subvencioniranje troškova grijanja,
12. subvencioniranje troškova dženaze-sahrane-ukopa,
13. ishrana u javnim kuhinjama.

Tabela 26. Pregled broja korisnika materijalnih pomoći kao oblika socijalne zaštite u 2011. godini

Općina ILIDŽA	K A T E G O R I J E												UKUPNO	%	Index rasta 2011/2010 (u%)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
	94	514	30	1	25	4	42	102	0	56	1	15	718	5,25	5%
LEGENDA 1. Stalna novčana pomoć 2. Dodatak za njegu i pomoć od druge osobe i novčana naknada za pomoć i njegu od strane osobe za stara i nemoćna lica 3. Jednokratna novčana pomoć 4. Izuzetna novčana pomoć 5. Novčana naknada za vrijeme čekanja na zaposlenje, 6. Smještaj u drugu porodicu								7. Smještaj u ustanove socijalne zaštite 8. Zdravstvena zaštita 9. Vanredno školovanje 10. Subvencioniranje troškova grijanja 11. Subvencioniranje troškova dženaze/sahrane/ukopa 12. Narodne kuhinje							

*Izvor: KANTON SARAJEVO Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice
 IZVJEŠTAJ O PRIMJENI ZAKONA O SOCIJALNOJ ZAŠTITI, ZAŠTITI CIVILNIH ŽRTAVA RATA I ZAŠTITI
 PORODICE SA DJECOM U 2011. GODINI*

Prosjačenje je sve izraženiji problem u Kantonu Sarajevo kao i na području općine Ilidža. Iako ne postoje relevantni statistički podaci, nadležni se slažu da je sve veći broj djece koja prose na ulicama. Mahom je riječ o djeci romskog porijekla. Iako policija zajedno sa inspekcijama često pokreće akcije suzbijanja prosjačenja, dugoročno ništa nije riješeno.

Općinska organizacija Crvenog križa obuhvata sljedeće poslove:

- Rad javne kuhinje;
- Organizuje dobrovoljno davanje krvi,
- Prikuplja i vrši podjelu paketa sa hranom i odjećom, podjelu ortopedskih pomagala,
- Vršu kućnu njegu,
- Pruža i druge vidove pomoći najugroženijim kategorijama stanovništva.

H.O.Merhamet MDDOO ILIDŽA

- Rad javne kuhinje,
- Prikuplja i vrši podjelu paketa sa hranom i odjećom,
- Vršu podjelu kurbanskog mesa socijalno ugroženom stanovništvu.

Zdravstvena zaštita

Organizaciona jedinica Dom zdravlja Ilidža pruža primarnu zdravstvenu zaštitu za oko 55.888 stanovnika koji žive na području općine Ilidža, a koja pokriva područje od 142,88km², pri čemu je udaljenost korisnika od lokaliteta od 0,8 do 7 km. Osim primarne obavlja konsultativno - specijalističku zdravstvenu zaštitu preko svojih službi internističke, oftamološke, neuropsihijatrijske, otorinolaringološke, kao i putem savremene opreme laboratorijske i ultrazvučne dijagnostike. Centralni objekat DZ Ilidža smješten je u ulici Mustafe Pintola 1, 71210.

Opšta primarna zdravstvena zaštita pruža usluge stanovništvu na 9 (devet) lokaliteta. U sklopu ove službe su i patronaža i kućno liječenje za područje Ilidže.

Tabela 27. Organizacija zdravstvene zaštite na prostoru općine Ilidža

Rb.	Ambulanta	Adresa i telefon	Radno vrijeme
1.	Centralni objekat	Mustafe Pintola br. 1 Tel. 625-859, 625-033	od 07.30 do 20.00 h, subote, nedjelje i praznici
2.	Hrasnica I	Šehitluci 6 Tel. 511-914	od 07.30 do 20.00h i subote od 07.30 do 14.00h
3.	Hrasnica II	Stari drum do 50 Tel. 429-725	od 07.30 do 20.00h
4.	Sokolović Kolonija	Trg 22. Aprila 10 Tel. 510-055	od 07.30 do 20.00h
5.	Butmir	Ilirska bb Tel. 685-381	od 07.30 do 20.00h
6.	Stup I	Briješčanska 24 Tel. 429-725	od 07.30 do 20.00h
7.	Stup II	Dobrinjska do br.2 Tel. 638-789	Ponedjeljak, srijeda i petak od 7.30. do 14h Utorak i četvrtak od 13.30. do 20h
8.	Osjek	Osik do br. 114 Tel. 699-033	Ponedjeljak, srijeda i petak od 7.30. do 14h Utorak i četvrtak od 13.30. do 20h
9.	Otes	Fadila Hadžića do br. 15 Tel.638-788	Ponedjeljak, srijeda i petak od 7.30. do 14h Utorak i četvrtak od 13.30. do 20h
10	Rakovica	Rakovička cesta 55 Tel. 404-645	Ponedjeljak, srijeda i petak od 7.30. do 14h Utorak i četvrtak od 13.30. do 20h

Izvor: Web stranice Domova zdravlja KS

Organizaciona jedinica Dom zdravlja Ilidža – Centralni objekat radi svaki dan od 7,30 – 20,00. Vikendom i praznicima su organizovana dežurstva u OPZZ od 07,30 – 20,00. Ambulante P/OM Hrasnica I, Butmir, Stup I, Osjek i Sokolović Kolonija rade svaki dan od 07,30 – 20,00, a ambulate Rakovica, Otes, Stup II od 07,30 - 14,00 osim utorkom i četvorkom kad rade drugu smjenu (07,30- 14,00) zbog pacijenata koji su uposleni i ne mogu ostvariti zdravstvenu zaštitu u jutarnjem terminu .

U školskom dispanzeru organizovana su dežurstva od 0730 - 1400, dok nedjeljom i praznicima školski dispanzer dežura i OJ DZ Novi Grad. Specijalističke službe rade jednu subotu u mjesecu od 0730 - 1400, a ne rade nedjeljom i praznikom.

OJ DZ Ilidža broji ukupno 267 uposlenika. Od ukupnog broja uposlenika medicinske struke je 222 zaposlena i 45 uposlenika tehničke struke.

Naziv organizacionog segmenta	Broj aktivnih kartona
Opšta primarna zdravstvena zaštita	<i>40.150</i>
Zdravstvena zaštita predškolske djece	<i>4.900</i>
Zdravstvena zaštita školske djece i omladine	<i>9.750</i>
Pneumofiziološka zdravstvena zaštita	<i>5.807</i>
Stomatološka zdravstvena zaštita	<i>20.200</i>

Ukupan broj posjeta na nivou OJ DZ Ilidža u 2011. godini bio je 445.628 posjeta.

Građani koji nisu mogli ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu ni po kom drugom osnovu, to pravo ostvaruju preko općinske Službe općine Ilidža odnosno Službe za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjeglice i raseljena lica. Sljedeće kategorije su ostvarile pravo na zdravstvenu zaštitu preko Službe za rad, socijalna pitanja, zdravstvo izbjeglice raseljena lica :

- civilne žrtve rata ili članovi porodice – 102 korisnika
- raseljena lica – 181 korisnika
- djeca do 15 godina koja ostvaruju pravo na dječiji dodatak, odnosno djeca od rođenja do navršениh 15 godina života – 235 korisnika
- stara i iznemogla lica preko 65 godina - 263 korisnika

i preko Službe za boračka pitanja

- ratni vojni invalidi - 238 korisnika
- šehidske porodice - 230 korisnika
- demobilisani borci - 385 korisnik.

3.9.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSljedICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI	CILJEVI
1.	PROSJAČENJE	- Siromaštvo; - Veliki broj djece romske populacije sklone prosjačenju - Kriminal; - Nedovoljno ustanova za zbrinjavanje.	- Prosjačenje na ulicama općine Ilidža.	- Zbrinjavanje socijalno ugroženog stanovništva.
2.	NEZAPOSLENOST	- Nerazvijena materijalna baza.	- Siromaštvo.	- Pospješiti proizvodnju (materijalnu bazu društva), zapošljavanje, plasirati domaće proizvode na strano tržište; - Aktivirati inspekciju rada koja će provoditi kaznene mjere prema poslodavcima koji ne izvršavaju svoje obaveze prema uposlenicima.
3.	RADIOLOŠKA KONTAMINACIJA	- Ratna dejstva; - Oštećeni gromobrani; - Odbačeni medicinski i drugi otpad.	- Porast oboljelih od karcinoma usljed kontaminacije ljudi, biljaka, životinja i vode.	- Locirati, evidentirati i uništiti sve izvore zračenja koji nisu pod kontrolom.
4.	NEDOVOLJNA ORGANIZOVANOST ZDRAVSTVENE ZAŠTITE STANOVNIKA	- Nedostatak finansijskih sredstava za redovnu zdravstvenu zaštitu.	- Zakašnjela liječenja stanovnika.	- Bolja organizovanost zdravstvene zaštite stanovnika.
5.	PRILIV SOCIJALNO UGROŽENOG STANOVNIŠTVA NA PODRUČJE OPĆINE	- Imigracija; - Migracija.	- Osiromašenje društva; - Pritisak na okoliš.	- Uskladiti Zakonsku regulativu, promjena cenzusa radi bolje zaštite ove populacije.
6.	NEDOVOLJAN BROJ SOCIJALNIH USTANOVA - DOMOVA ZA	- Nedostatak finansijskih sredstava; - Nedostatak	- Veliki broj socijalnih slučajeva.	- Formiranje socijalnih ustanova.

	DJECU I PENZIONERE	prostora.		
7.	DJECA SA POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU	- Neadekvatna roditeljska briga, sklonost alkoholu, drogama.	- Sklonost nasilju i kriminalu.	- Prevencija društveno neprihvatljivog ponašanja djece; - Smanjiti nasilno ponašanje među djecom i mladima kroz promjenu sistema; - Provoditi preventivne programe koji bi upotpunjavali školski obrazovni program; - Osmišljavati slobodno vrijeme mladih.
8.	NIZAK ŽIVOTNI STANDARD STANOVNIKA	- Nezaposlenost; - Niska primanja.	- Ugrožen kvalitet okoliša.	- Pospješiti proizvodnju (materijalnu bazu društva); - Zapošljavanje; - Plasirati domaće proizvode na strano tržište.
9.	NEDOVOLJNA EDUKACIJA I NIVO SVIJESTI	- Visoka stopa nepismenosti; - Nizak životni standard; - Ratna dešavanja.	- Negativan uticaj na okoliš.	- Stalna edukacija i jačanje svijesti.

4. UTVRĐIVANJE OKOLIŠNIH PRIORITETA

Na osnovu procjene trenutnog stanja okoliša, u okviru svake tematske oblasti definirani su okolišni problemi. Odabir prioriteta je izvršen sistemom glasanja od strane javnosti, odnosno postavljanjem stikera/naljepnica na plakate sa problemima. Kriteriji koji su uzeti u obzir pri rangiranju problema i utvrđivanju prioriteta su slijedeći:

- uticaji na zdravstveno stanje stanovništva;
- rizik po ekosisteme i ukupan kvalitet života;
- mišljenje članova radnih tijela;
- mišljenje javnosti (anketa, okrugli stolovi).

UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA	- Zagađenje zraka iz saobraćaja - Zagađenje zraka nelegalnim spaljivanjem otpada, plastike, guma, otpad u kontejnerima - Zagađenje zraka produktima sagorijevanja čvrstih goriva - Loš kvalitet zraka, posebno u hladnijem dijelu godine
KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE VODAMA	<u>Vodosnabdijevanje</u> - Neadekvatna zaštita zone izvorišta - Nedovoljno snabdijevanje pitkom vodom i gubici vode u sistemu <u>Vodotoci</u> - Zagađenje vodotoka otpadnim vodama i drugim otpadom, kao i neuređena, neregulisana riječna korita <u>Kanalizacioni sistem</u> - Neizgrađena kanalizaciona mreža u pojedinim dijelovima općine Ilidža i septičke jame
KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ZEMLJIŠTEM	- Neracionalno korištenje zemljišta - Smanjenje raspoloživog poljoprivrednog zemljišta - Primjena pesticida u poljoprivredi
KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ŠUMAMA I ŠUMSKIM ZEMLJIŠTEM	- Nekontrolisana sječa šuma - Ugroženost šuma od požara - Nedovoljno pošumljavanje - Miniranost šumskih područja - Pojava biljnih bolesti i insekata
UPRAVLJANJE OTPADOM	- Nekontrolisano odlaganje otpada - Neselektivno prikupljanje otpada - Divlje deponije (posebno Rakovica, Hrasnica, Blažuj i Osjek) - Nepostojanje sistema za odlaganje opasnog otpada
UPRAVLJANJE PROSTOROM	- Bespravna izgradnja - Neracionalno korištenje prostora - Nedostatak prostorno - planske dokumentacije

	- Nedovoljno razvijen prostorni informacijski sistem
ZAŠTITA BIODIVERZITETA, PRIRODNOG I KULTURNO- HISTORIJSKOG NASLIJEĐA	- Nedovoljna zaštićenost kulturno-historijskih dobara - Uništavanje pejzaža - Ugroženost biljnih i životinjskih vrsta, gljiva te drugih šumskih proizvoda - Neadekvatno korištenje objekata kulturne baštine
PRIVREDA I OKOLIŠ	<u>Poljoprivreda</u> - Nedovoljna poljoprivredna proizvodnja - Nedovoljno akreditiranih laboratorija za kontrolu kvaliteta prehrambenih proizvoda, smanjenje poljoprivrednih površina, neracionalno korištenje zemljišta, zaostajanje u tehnološkom razvoju <u>Industrijska proizvodnja</u> - Hemijski otpad - ulja, maziva, masti, alkoholi, emulzije, boje, lakovi, deterdženti, kiseline, otpadne vode, te druge tečnosti i hemijski preparati iz metalne industrije i samostalnih zanatskih radnji <u>Građevinarstvo</u> - Zagađenje zraka, izduvni gasovi i prašina <u>Energetika</u> - Nedopušten nivo emisije štetnih produkata iz energetske subjektu u zrak i druge medije okoliša <u>Privreda</u> - Nedovoljna uvezanost privrednika općine Ilidža <u>Turizam i ugostiteljstvo</u> - Nedovoljna iskorištenost turističkih potencijala, kao i nedovoljna uređenost lokacija na kojima su smještena turistička dobra
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I SOCIJALNI RAD	- Zdravstvena zaštita - Nizak životni standard stanovnika - Veliki broj nezbrinutih životinja na ulicama

AKCIONI PLAN

Akcioni plan predstavlja ključnu fazu izrade LEAP-a, jer definiše aktivnosti koje je potrebno realizovati kako bi se trenutna situacija u pojedinim oblastima unaprijedila. Za svaku od aktivnosti (akcija) je dat kratak opis, rok za izvršenje: kratkoročni- KR (0-2 godine), srednjoročni-SR (2-5 godina) i dugoročni-DR (5 i više), deskriptivni iznos sredstava, nadležne institucije ili organizacije koje će provesti aktivnost i izvore iz kojih bi se trebala obezbjediti sredstva.

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA				
PROBLEM: ZAGAĐENJE ZRAKA IZ SAOBRAĆAJA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Smanjiti negativan utjecaj saobraćaja na kvalitet zraka				
Pokrenuti inicijativu za poboljšanje usluge javnog gradskog prevoza od strane GRAS-a a na inicijativu općine Ilidža. Potrebno je ustanoviti stanje i komparativnom analizom predvidjeti općinskim i kantonalnim budžetom potrebne aktivnosti za daljnje unapređenje u narednim godinama.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KS - Općina Ilidža - KJKP „GRAS“	- Budžet KS - KJKP „GRAS“
Pokrenuti inicijativu prema GRAS-u za kontrolu i ograničavanje korištenja starih autobusa koji ne zadovoljavaju propise po pitanju izduvnih gasova.	KR	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti)	- KS - Općina Ilidža - KJKP „GRAS“	

Povećanje propulzivnosti saobraćajnica. Izgradnja kružnih tokova na prometnim raskrsnicama.	DR	Sredstva se ne mogu predvidjeti bez analiza potreba i mogućnosti.	- Resorna ministarstva FBiH - Agencija za autoceste FBiH - Resorna ministarstva KS - Direkcija za ceste KS - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Međunarodni krediti i donacije
Uspostava svjetlosne signalizacije (semaforizacije) na prometnim raskrsnicama. Na osnovu broja postavljenih semafora i mjerenja kvalitete zraka uz saobraćajnice i na raskrsnicama, ustanoviti komparativnom analizom, u periodu od godine dana, razlike u kvaliteti zraka i na osnovu toga, a u skladu sa budžetima općine i kantona, donijeti program za svaku narednu godinu.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KS - Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Direkcija za ceste - Međunarodni krediti i donacije
Jačanje saobraćajne kontrole, vezano za tehničku ispravnost privatnih vozila i vozila javnog prevoza uz inspekcijski nadzor rada firmi za tehnički pregled vozila i kontrolu kvalitetu goriva na benzinskim pumpama. Uz prikupljene podatke sa terena (MUP, Inspekcija), napraviti sistematizaciju informacija kao bazu za nastavljane ili poboljšanje već preduzetih aktivnosti za naredne godine.	KR	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Nadležne inspekcijske službe - MUP - Tehnički pregledi	

Uspostavljanje zelenih pojasa uz saobraćajnice, izrada elaborata, sadnja zaštitnog bilja, održavanje. Na osnovu anketiranja javnog mijenja i mjernih podataka o stanju kvaliteta zraka i buke uz saobraćajnice, potrebno je napraviti program za nastavak akcije u cilju ozelenjavanja kompletne općine na lokacijama gdje je to potrebno.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Resorna ministarstva FBiH - Agencija za autoceste FBiH - Resorna ministarstva KS - Direkcija za ceste KS - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Izgraditi sistem tramvajskog saobraćaja (pruge) do Hrasnice	DR	Sredstva će se utvrditi nakon urađenog prijedloga projekta.	- Resorna ministarstva FBiH - Resorna ministarstva KS - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Fond za zaštitu okoliša - EU fondovi

PROBLEM: ZAGAĐENJE ZRAKA NELEGALNIM SPALJIVANJEM OTPADA, PLASTIKE, GUMA, OTPADA U KONTEJNERIMA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Edukacija stanovništva u svrhu sprječavanja nekontrolisanog spaljivanja otpada Indikator: Pokrenuta višegodišnja ekološko-edukativna-komunikacijska kampanja				
Izrada plana edukacije. Stručne institucije i stručnjaci će pomoći u osmišljavanju programa „Ekološko komunikacijske edukativne kampanje“ koja će poslužiti da se kompletna javnost u periodu od godinu dana upozna sa sistemom zbrinjavanja i nekontrolisanog spaljivanja otpada.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon urađenog prijedloga projekta.	Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)
Edukacija stanovništva prema usvojenom planu edukacije. Uz učešće predstavnika općine Ilidža, resornih ministarstava KS i FBIH, stručnjaka iz oblasti otpada, printanih i elektronskih medija, umjetnika i ostalih zainteresovanih, će se u periodu od godinu dana održati „Ekološka-komunikativna-edukacijska kampanja“.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon urađenog prijedloga projekta.	- Općina Ilidža - Mjesne zajednice - Obrazovne institucije - Nevladine organizacije - Mediji	- Budžet Općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)
Pokrenuti inicijativu prema resornim ministarstvima KS za uvođenje predmeta ekologije u nastavni program osnovnih i srednjih škola. 100 % učenika educirano.	KR	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	Općina Ilidža	

Cilj: Sprovođenje zakonske regulative				
Raditi na efikasnijem radu nadležnih inspekcijskih organa.	Kontinuirano	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Nadležne inspekcije - KS - Općina Ilidža	
PROBLEM: ZAGAĐENJE ZRAKA PRODUKTIMA SAGORIJEVANJA ČVRSTIH GORIVA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Korištenje alternativnih goriva				
Specifični cilj: Dovršiti proces prelaska sa čvrstih goriva na gas kotlovnica u Javnim Objektima do 2016. godine				
Dovršiti proces gasifikacije na prostoru općine Ilidža. Zbog trenda visoke zagađenosti zraka uslijed korištenja čvrstih goriva za zagrijavanje stambenih, poslovnih i industrijskih objekata potrebno je u saradnji sa resornim ministarstvima, Sarajevogasom, uz budžetska sredstva i angažovanje stručnjaka, napraviti višegodišnji program za dodatnu gasifikaciju općine.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KS - Općina Ilidža - Sarajevogas	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Sarajevogas
Izvršiti edukaciju građana o značaju korištenja električne energije i gasa za zagrijavanje u zimskom periodu. Općina Ilidža će u saradnji sa stručnjacima, resornim ministarstvima, predstavnicima Sarajevogasa i Elektroprivrede pripremiti u periodu od godine dana informativni paket (brošure, plakate, video spotove, džinglove...).	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KS - Općina Ilidža - Sarajevogas - Elektroprivreda - Stručnjaci - Mediji	- KS - Budžet Općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Sarajevogas - Elektroprivreda

Investirati u nabavku i izgradnju kotlovnice na zemni gas za zgrade kolektivnog stanovanja (osposobiti sistem centralnog grijanja), privredne subjekte, sportske centre i sve ostale koje imaju potrebu za istim.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade svakog pojedinačnog projekta.	- KS - Općina Ilidža - Sarajevogas	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Sarajevogas - Investitori - Fond za zaštitu okoliša - EU fondovi
Stimulirati korištenje električne energije i gasa za zagrijavanje u zimskom periodu. Potrebno je napraviti projekat i u saradnji sa Federalnim ministarstvom za turizam i zaštitu okoliša, Sarajevogasom i Elektroprivredom subvencionirati prelazak socijalno ugroženih kategorija u prvoj godini, za prelazak sa korištenja čvrstih goriva, na sistem grijanja iz električne energije i gasa.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KS - Općina Ilidža - Sarajevogas - Elektroprivreda	- KS - Općina Ilidža - Sarajevogas - Elektroprivreda
Pokrenuti inicijativu prema višim nivoima vlasti za subvenciju cijene gasa za sve korisnike (privreda, Javne Ustanove, individualni korisnici) po uzoru i primjerima dobre prakse iz zemalja u regionu i EU.	KR	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Općina Ilidža	
Cilj: Uvođenje novih tehnologija u postrojenja				
Ubrzati sprovođenje zakonske regulative	KR	Sredstva nisu potrebna.	- KS (nadležne inspeksijske službe)	
PROBLEM: LOŠ KVALITET ZRAKA POSEBNO U HLADNIJEM DIJELU GODINE				

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Smanjenje emisije zagađujućih materija u zrak Indikator 20% do 2018				
Educirati i kontinuirano informisati građane o stanju kvalitete zraka. Inicirati uvođenje gasa kao goriva u automobile i domaćinstva. Educirati stanovnike da se unapređenje stanja može postići korištenjem plina kao pogonskog goriva u automobilima, što je identificirano kao visoki prioritet u zaštiti zdravlja ljudi i okoliša, ako se uzme u obzir da udio onečišćenja zraka automobilskim ispuhom dostiže 30% ukupnog zagađenja.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- FBiH - KS - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Međunarodni krediti
Destimulacija korištenja uglja i mazuta za zagrijavanje stanova i industrijskih postrojenja. Potrebno je napraviti projekat i u saradnji sa Federalnim ministarstvom za turizam i zaštitu okoliša, Sarajevogasom i Elektroprivredom subvencionirati prelazak sa korištenja čvrstih goriva, na sistem grijanja iz električne energije i gasa.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta	- FBiH - KS - Općina Ilidža	- KS - Općina Ilidža - Sarajevogas - Elektroprivreda - Fond za zaštitu okoliša

TEMATSKA OBLAST: KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE VODAMA

PROBLEM: NEADEKVATNA ZAŠTITA ZONE IZVORIŠTA

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Adekvatna zaštita zona izvorišta u skladu sa Federalnim i Kantonalnim zakonom o vodama, kao i Pravilnikom o načinu utvrđivanja uslova za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta vode za javno vodosnabdijevanje stanovništva („Sl. Novine FBiH“ br. 88/12) Specifični cilj: Izrada Projekata zaštite izvorišta i usvajanje Odluke o zaštiti izvorišta Indikator: Pokrenuta procedura uspostave zona sanitarne zaštite Specifični cilj: Uspostavljanje zona sanitarne zaštite izvorišta Indikator: Do 2017. godine vršiti praćenje kvaliteta na 8 izvorišta				
Organizacija izrade elaborata zaštite izvorišta. Organizacija revizije elaborata zaštite izvorišta.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Nadležne stručne i naučne institucije	- Budžet općine Ilidža - Budžet KS - Budžet FBiH - Odgovarajući fondovi za zaštitu okoliša - KJKP „VIK“
Provođenje javne rasprave o Nacrtu elaborata zaštite izvorišta.	KR	Minimalna sredstva.	- Općina Ilidža - Zainteresovani građani MZ-a - Stručne institucije - Nevladine organizacije - Udruženja za zaštitu okoliša	- Budžet općine Ilidža
Ukoliko se utvrdi elaboratom o zaštiti izvorišta da se zone sanitarne zaštite prostiru na području jedne općine, nadležna općinska služba priprema, a općinsko vijeće donosi	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Nadležne općinske službe - Općinsko vijeće	- Budžet općine Ilidža

odluku o zaštiti izvorišta. Ako zone sanitarne zaštite obuhvaćaju dvije ili više općina, odluku o zaštiti izvorišta donose nadležni organi tih općina ili drugi nivoi vlasti, što zavisi od obuhvata zone sanitarne zaštite.				
PROBLEM: NEDOVOLJNO SNABDIJEVANJE PITKOM VODOM I GUBICI VODE U SISTEMU				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Izgradnja novih bušotina, nedostajuće vodovodne mreže i rekonstrukcija postojeće mreže Specifični cilj: Rekonstrukcija 9 cjevovoda u sistemu javnog vodosnabdjebanja Indikator: Razlika u količini potrošene i naplaćene vode je trenutno 54%, smanjiti na 30% do kraja 2017. godine				
Zbog nedostatka dovoljne količine pitke vode u sušnim periodima potrebno je iznalaziti nove mogućnosti za obezbjeđenje dodatnih količina pitke vode.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Kanton Sarajevo - KJKP „VIK“	- Budžet KS
Izraditi nedostajuću projektnu dokumentaciju i pristupiti izgradnji nedostajuće vodovodne mreže u naseljima Rakovica, Blažuj i Osjek, kao i u ostalim MZ.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Kanton Sarajevo - Općina Ilidža - KJKP „VIK“	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - KJKP „VIK“ - Građani
Prilikom rekonstrukcije saobraćajnica vršiti zamjenu neadekvatne postojeće vodovodne mreže.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Kanton Sarajevo - Općina Ilidža - KJKP „VIK“	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - KJKP „VIK“

Zbog velikih gubitaka pitke vode u postojećoj mreži, potrebno je dugoročno i u saradnji sa KJKP „VIK“ i odgovarajućim kantonalnim ministarstvom vršiti zamjenu dotrajalih vodovodnih cijevi glavnih vodova.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Kanton Sarajevo - KJKP „VIK“	- Budžet KS - KJKP „VIK“ - Odgovarajući fondovi za zaštitu okoliša
---	----	--	-----------------------------------	--

PROBLEM: ZAGAĐENJE VODOTOKA OTPADNIM VODAMA I DRUGIM OTPADOM I NEUREĐENA, NEREGULISANA RIJEČNA KORITA

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Smanjenje zagađenja vodotoka i sprječavanje plavljenja naselja, poljoprivrednih i drugih površina Specifični cilj: Povećati stepen regulacije vodotoka sa postojećih 22,7% na 30% do 2015 godine, odnosno na 50% do 2018 godine.				
Poduzeti potrebne mjere da privredni i drugi subjekti (koji u procesu svog proizvodnog procesa koriste hemijska sredstva, odnosno zagađuju okoliš stvarajući otpad u vidu određenih zagađujućih materija) u što kraćem vremenu ugrade odgovarajuće prečistače, u cilju zaštite vodotoka i zemljišta i dr.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Nadležni inspekcijski organi - Privredni subjekti	- Vlastita sredstva
Spriječiti nelegalno odlaganje različitog otpada u korita vodotoka.	KR	Nisu potrebna	- Nadležni inspekcijski organi	
Redovno, a i po potrebi vršiti čišćenje regulisanih, kao i neregulisanih dijelova vodotoka od otpada, nanosa, rastinja, kako bi se obezbijedio bolji proticaj u vodotocima.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Kanton Sarajevo - Općina Ilidža	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Odgovarajući fondovi za zaštitu okoliša

Nastavak regulacije vodotoka, rješavanje imovinsko-pravnih odnosa.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Kanton Sarajevo - Općina Ilidža	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Odgovarajući fondovi za zaštitu okoliša
Nastaviti regulaciju korita rijeke Željeznice (uzvodno od Ratnog mosta do granice entiteta i nizvodno od regulisanog dijela prema naselju Otes) u pojasu vađenja šljunka od strane Sigmee i staviti ga u funkciju povećanja turističkog potencijala. Rok 3 godine	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Kanton Sarajevo - Općina Ilidža	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Odgovarajući fondovi za zaštitu okoliša - EU fondovi
Obnoviti aktivnosti (započete prije 10-ak godina) na osnovu urađenog projekta i pretvoriti područje oko korita rijeke Željeznice (u pojasu vađenja šljunka) u turistički resurs općine Ilidža.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Kanton Sarajevo - Općina Ilidža	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Odgovarajući fondovi za zaštitu okoliša - EU fondovi
Da bi se naprijed navedene aktivnosti mogle uraditi na zadovoljavajući način, potrebno je za svaki vodotok pri niskom vodostaju izvršiti laboratorijska istraživanja, pa uraditi jedinstvenu bazu podataka o vrstama zagađivača (hemijskih i bakterioloških).	KR	Sredstva nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Općina Ilidža - Kanton Sarajevo - Općinske i kantonalne inspekcije - Zavod za javno zdravstvo	
PROBLEM: NEIZGRAĐENA KANALIZACIONA MREŽA U POJEDINIM DIJELOVIMA OPĆINE ILIDŽA I SEPTIČKE JAME				

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Nastavak aktivnosti na izgradnji nedostajuće kanalizacione mreže u pojedinim dijelovima općine, kontrola septičkih jama i otklanjanje nedostataka na istim Specifični ciljevi: • Dovršetak izgradnje kanalizacionog sistema. Rok 10 godina • Izgraditi 5 km kanalizacione mreže godišnje • Povećanje broja priključenih korisnika na glavni kanalizacioni sistem na 60% domaćinstava do 2018 Indikator: Novih 4 000 priključaka na glavni kanalizacioni sistem do kraja 2017. godine				
Izrada nedostajuće projektne dokumentacije za izgradnju kanalizacione mreže.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - KJKP „VIK“	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - KJKP „VIK“
Izgradnja nedostajuće kanalizacione mreže u naseljima: Rakovica, Blažuj, Osjek, Stup kao i u ostalim MZ.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Kanton Sarajevo - KJKP „VIK“	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Budžet KS - KJKP „VIK“ - Fond za zaštitu okoliša - Građani
Prilikom rekonstrukcija saobraćajnica vršiti zamjenu postojeće neadekvatne i zastarjele kanalizacione mreže.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Kanton Sarajevo - KJKP „VIK“	- Budžet općine Ilidža na godišnjem nivou - Budžet KS - KJKP „VIK“ - Fond za zaštitu okoliša

U vodozaštitnim zonama utvrditi kvalitet kanalizacionih cijevi i priključaka na iste, te izvršiti zamjenu zastarjelih, vodopropusnih kanalizacionih cijevi, odgovarajućim cijevima novog tipa, što je i predviđeno važećim propisima za te zone.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Kanton Sarajevo - KJKP „VIK“	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Budžet KS - KJKP „VIK“ - Fond za zaštitu okoliša
Izvršiti pregled postojećih septičkih jama, utvrditi da li su iste izgrađene po odgovarajućim propisima i preduzeti potrebne mjere za prikupljanje, odvoz i zbrinjavanje fekalija iz septičkih jama.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općinska komunalna inspekcija - Kantonalna vodna inspekcija - KJKP „VIK“	- Vlastita sredstva

TEMATSKA OBLAST: KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ZEMLJIŠTEM

PROBLEM: Neracionalno korištenje zemljišta

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Planska izgradnja				
Ažuriranje planske dokumentacije.	DR, kontinuirano	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Zavod za planiranje razvoja KS, - Općina Ilidža	
Cilj: Sprječavanje nekontrolisanog pretvaranja poljoprivrednog zemljišta u građevinsko kroz smanjenje neplanske izgradnje				
Pokrenuti inicijativu za jačanje državnog instrumentarija za sprječavanje dalje bespravne izgradnje.	DR, kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KS - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža

Cilj: Inteviziranje racionalnog korištenja poljoprivrednog zemljišta				
Razvoj agrarne politike, te sprovođenje zakonskih okvira u svrhu planskog razvoja urbanih i ruralnih područja.	DR, kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Edukacija stanovništva o pravilnom i racionalnom korištenju zemljišta. Izraditi plan edukacije uz učešće stručnjaka iz ove oblasti i na godišnjoj osnovi na javnim tribinama i okruglim stolovima prezentirati projektni materijal i educirati građanstvo.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta/kampanje	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)

PROBLEM: Smanjenje raspoloživog poljoprivrednog zemljišta				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Racionalno korištenje poljoprivrednog zemljišta i proizvodnja zdrave hrane				
Izrada programa proizvodnje u plastenicima – analiza stanja, tržišta, definisanje i izbor lokaliteta pogodnih za proizvodnju.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Izrada i realizacija programa podizanja plastenika.	KR	Sredstva će se utvrditi na osnovu projektne dokumentacije.	- Općina Ilidža	- Privatni kapital - Bankarski krediti - Budžet KS
Izrada programa zaštite i upravljanja zemljištem i donošenje prijedloga mjera prevencije, zaštite i dekontaminacije zemljišta od prisustva teških metala i organskog zagađenja.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)

PROBLEM: Primjena pesticida u poljoprivredi				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Smanjenje upotrebe hemikalija i unaprijeđenje mehaničke i biološke borbe protiv parazita				
Izrada programa edukacije poljoprivrednih proizvođača o upotrebi sredstava za zaštitu bilja i proizvodnju zdravstveno bezbjedne hrane.	KR	Minimalna sredstva.	- Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)

TEMATSKA OBLAST: KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ŠUMAMA I ŠUMSKIM ZEMLJIŠTEM				
PROBLEM: NEKONTROLISANA SJEČA ŠUMA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Pojačan nadzor čuvara šuma, policije i inspekcije				
Formiranje zajedničkih timova, čuvara šuma, policije i inspekcije, za rad na terenu.	KR	Minimalna sredstva.	- Kantonalna uprava za šumarstvo - Sarajevo šume - MUP KS	- Budžet KS
Uvođenje besplatnog „Info telefona“ za prijavljivanje šumskih krađa uz medijsko obavješćavanje.	KR	Minimalna sredstva.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža

Spriječiti rad nelegalnih pilana.	Kontinuirano	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Kantonalna uprava za inspekcijske poslove	
CILJ: Oštrije sankcije za počinioce bespravnih sječa i krčenja šuma				
Dosljedno primjenjivati sankcije za počinioce bespravnih sječa i krčenja šuma.	KR	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Odgovarajuće nadležne inspekcije - Sudovi	
CILJ: Povećanje opšte svijesti o zaštiti šuma kao prirodnog bogatstva				
Educirati stanovništvo o značaju šuma putem jednogodišnje kampanje.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)
Postavljanje eko panoa i obavještenja na vidnim mjestima.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Kantonalna uprava za šumarstvo - JP Sarajevo šume	- Budžet KS
PROBLEM: UGROŽENOST ŠUMA OD POŽARA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Efikasnije sprovođenje zakonskih propisa o zaštiti šuma od požara i pojačan rad inspekcijskih službi u vrijeme najveće ugroženosti šuma od požara				

Pojačati inspekcijski nadzor na provođenju zakonskih propisa o zaštiti šuma od požara.	Kontinuirano	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Kantonalna uprava za inspekcijske poslove - Sarajevošume	
Inicirati i i staviti u pripravnost profesionalnu vatrogasnu brigadu, vatrogasna društva iz općina KS, odgovarajuće službe, CZ, građane i obezbjediti njihovo prisustvo na terenu, u vrijeme očekivanih požara.	Kontinuirano (po potrebi)	Minimalna sredstva.	- Općina - DVD „Kenan Slinić“ Ilidža - Vatrogasna društva iz KS - Građani	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)
Nastaviti sa tehničkim osposobljavanjem vatrogasnih društava (nabavka vatrogasnog vozila i opreme).	KR	Značajna sredstva.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža (planira se na godišnjem nivou)

PROBLEM: NEDOVOLJNO POŠUMLJAVANJE				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Intenzivirati plansko pošumljavanje u privatnim i državnim šumama Specifični cilj: Pošumiti 10 hektara padinskih dijelova Igmana do 2018. godine				
Utvrđiti područja za pošumljavanje.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Kantonalna uprava za šumarstvo - JP Sarajevo šume	- Budžet KS
Izvršiti pošumljavanje.	SR	Sredstva će se utvrditi na osnovu projektne dokumentacije.	- Kantonalna uprava za šumarstvo - JP Sarajevo šume	- Budžet KS

PROBLEM: MINIRANOST ŠUMSKIH PODRUČJA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Intenzivirati deminiranje i sanaciju šuma i šumskih zemljišta				
Intenziviranje aktivnosti na prikupljanju donatorskih sredstava kao i budžetskog izdvajanja za potrebe deminiranja preostalih oko 4.500,000m ² šumskog i oko 500,000m ² ostalog zemljišta.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- ITF – Međunarodna organizacija za prikupljanje donatorskih sredstava - Općina Ilidža - Kanton Sarajevo - Federacija BiH - MAK BiH	- ITF – Međunarodna organizacija za prikupljanje donatorskih sredstava - Budžet općine Ilidža - Budžet Kantona Sarajevo - Budžet Federacije BiH - MAK BiH
Planom i programom definisati prioritete deminiranja i u skladu s tim vršiti deminiranje.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Služba civilne zaštite općine - MAK BiH	- ITF – Međunarodna organizacija za prikupljanje donatorskih sredstava - Budžet Općine Ilidža - Budžet Kantona Sarajevo - Budžet Federacije BiH - MAK BiH
PROBLEM: POJAVA BILJNIH BOLESTI I INSEKATA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Preventivne mjere: sanitarne sječe i uspostavljanje šumskog reda				
Pojačana kontrola šuma, od strane čuvara šuma, te evidentiranje stabala za sanitarnu sječu i propisno uspostavljanje šumskog reda nakon odobrenih i izvršenih sječa.	Kontinuirano	Nisu potrebna (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Kantonalna uprava za šumarstvo - JP Sarajevo šume	

Sanacija postojećeg stanja.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Kantonalna uprava za šumarstvo - JP Sarajevo šume	- Budžet KS
CILJ: Stalni nadzor na terenu i brzo djelovanje u otkrivanju i uništavanju uzročnika biljnih bolesti i insekata				
Pokrenuti inicijativu za uspostavljanje monitoring centra za praćenje zdravstvenog stanja šuma.	KR	Minimalna sredstva.	- Kantonalna uprava za šumarstvo - JP Sarajevo šume	- Budžet KS

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE OTPADOM

PROBLEM: NEKONTROLISANO ODLAGANJE OTPADA

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Preventivnim mjerama spriječiti/umanjiti porast količina nekontrolisano odloženog otpada				
Nabavka nedostajućih hajfiša i izgradnja niša za iste.	SR	Prema budžetskoj stavci za ove namjene	- KJKP“RAD“ - Općina Ilidža	- KJKP“RAD“ - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)
Nabavka namjenskog vozila za ručni odvoz kućnog otpada iz ulica koje su preuske i u kojima nije moguće izgraditi niše za hajfiše.	KR Nakon usaglašavanja sa KJKP“RAD	Sredstva će se utvrditi na osnovu projektne dokumentacije.	- KJKP“RAD“ - Općina Ilidža	- KJKP“RAD“ - Općina Ilidža

Potrebno je animirati sve subjekte koji imaju proizvodne ili druge poslovne prostore, kao i vlasnike novoizgrađenih stambenih zgrada kolektivnog stanovanja da izvrše nabavku nedostajućih posuda za odlaganje otpada.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Vlasnici proizvodnih i drugih prostora	- Vlastita sredstva
CILJ: Edukacija u oblasti upravljanja otpadom				
Edukacija građana i organa MZ-a, obrazovnih institucija, ekoloških udruženja i drugih subjekata o pravilnom upravljanju otpadom (putem plaketiranja, izrade brošura, letaka, predavanja) i realizacija akcija čišćenja javnih površina i ukupnog okoliša od otpada.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi u zavisnosti od nivoa, obima i nosioca aktivnosti.	- Općina Ilidža putem MZ-a - Obrazovne institucije - NVO	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)
PROBLEM: NESELEKTIVNO ODLAGANJE I PRIKUPLJANJE OTPADA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Rješavanje problema neselektivnog prikupljanja otpada Specifični ciljevi: Prikupiti i reciklirati papir i karton Indikator 55% do 2018 Prikupiti i reciklirati plastičnu ambalažu Indikator 15% do 2018 Prikupiti i reciklirati metalni otpad Indikator 65% do 2018 Prikupiti i reciklirati staklenu ambalažu Indikator 40% do 2018 Odvojeno prikupiti biootpad iz vrtova i parkova Indikator 70% do 2018				

Izrada općinskog plana i programa selektivnog prikupljanja otpada, nakon što Kanton Sarajevo donese plan upravljanja otpadom.	Nakon donošenja navedenih planova	Nisu potrebna.	- KS (Nadležno ministarstvo) - KJKP“RAD“ - Općina Ilidža	
Uspostaviti sistem odvojenog prikupljanja otpada uz postavljanje 50-ak punktova za selektivno odvajanje otpada.	KR	Sredstva će se utvrditi na osnovu projektne dokumentacije.	- KJKP“RAD“ - Općina Ilidža	- KJKP“RAD“ - Općina Ilidža
PROBLEM: DIVLJE DEPONIJE				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Sanacija nelegalnih - divljih deponija Indikator 95% do 2018				
Povećati broj stanovnika obuhvaćenih organizovanim prikupljanjem otpada.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi na osnovu projektne dokumentacije.	- KJKP“RAD“ - Općina Ilidža	- KJKP“RAD“ - Općina Ilidža
Identifikacija i sanacija deponija na prostoru općine Ilidža u saradnji sa stručnom službom za koordinaciju rada Mjesnih zajednica.	Kontinuirano (jedanput godišnje)	Sredstva će se naknadno utvrditi.	- Općina Ilidža - KJKP“RAD“ - Ekološka udruženja	- Općina Ilidža - KJKP“RAD“
PROBLEM: NEPOSTOJANJE SISTEMA ZA ODLAGANJE OPASNOG OTPADA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Prikupljanje i zbrinjavanje opasnog otpada				
Identifikacija proizvodnih subjekata koji raspolažu opasnim otpadom, registracija tog otpada i donošenje plana njegovog zbrinjavanja.	KR (u toku 2013.)	Prema procjenjenoj vrijednosti zbrinjavanja.	- KS (Nadležne Institucije) - Općina Ilidža	- Proizvodni subjekti

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE PROSTOROM

PROBLEM: BESPRAVNA IZGRADNJA

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Suzbijanje bespravne izgradnje				
Preko satelitskog snimka evidentirati sve bespravno izgrađene objekte.	KR Kontinuirano godišnje praćenje	U zavisnosti od intenziteta bespravne izgradnje.	- KS - Ministarstvo prostornog uređenja u saradnji sa općinom Ilidža i svim općinama - Zavod za planiranje razvoja KS	- Budžet općine Ilidža - Budžet KS
Poduzeti mjere za sprječavanje bespravne izgradnje (zabrana bespravnih priključaka na komunalnu infrastrukturu).	KR	Sredstva će se naknadno utvrditi.	- KS - Javna komunalna preduzeća - Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža - Budžet KS
Provođenje zakonske regulative.	KR	Nisu potrebna.	- Općina Ilidža	

PROBLEM: NERACIONALNO KORIŠTENJE PROSTORA

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Korištenje prostora staviti u službu kvaliteta življenja Specifični cilj: Posaditi 1000 sadnica ukrasnog drveća i voća do 2018. godine				

Inicirati donošenje izmjena zakona koji regulišu oblast građenja i zakona o zemljišnoj politici.	KR	Nisu potrebna.	KS	
Oformiti Komisiju za utvrđivanje prostornih kapaciteta za urbani i ruralni razvoj općine, te iste uvrstiti kao prioritete za izradu regulacionih planova i urbanističkih projekata.	KR	Eventualna finansijska sredstva naknadno će se utvrditi.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža
Upoznati sve strukture sa zakonskom regulativom. Ojačati ekološku svijest građana putem medijskih kampanja. Uvesti obaveznu edukaciju najmlađih članova zajednice i stimulaciju kroz rad sekcija na terenu.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Kanton Sarajevo - Medijske kuće - Ministarstvo obrazovanja, sporta i kulture - Obrazovne institucije - NVO	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Budžet Kantona Sarajevo
Definisati Strategiju i program razvoja i zaštite zelenih i rekreativnih površina.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža

PROBLEM: NEDOSTATAK PROSTORNO - PLANSKE DOKUMENTACIJE				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Unaprijediti način donošenja i primjenu planske dokumentacije				

Analiza provodivosti postojeće planske dokumentacije i planiranje eventualnih izmjena provedbenih planova.	Kontinuirano	Planirati za naredni budžetski period.	- Općina Ilidža - Zavod za planiranje razvoja KS	- Budžet Općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)
Izrada nove provedbene planske dokumentacije u GIS formatu.	KR	Uskladiti sa kratkoročnim, planovima budžeta općine.	- Općina Ilidža - Zavod za planiranje razvoja KS	- Budžet općine Ilidža
Koordinacija u donošenju provedbeno-planske dokumentacije u službama i institucijama na svim nivoima vlasti.	Kontinuirano	Nisu potrebna.	- Općina Ilidža - Zavod za planiranje razvoja KS - Zavod za izgradnju KS - Komunalna preduzeća - Resorna ministarstva	

PROBLEM: NEDOVOLJNO RAZVIJEN PROSTORNI INFORMACIONI SISTEM				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Unaprijeđenje i dogradnja postojećeg GIS -a				
Unaprijediti postojeći informacioni sistem na nivou općine u oblasti prostornog planiranja (GIS).	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža

Izvršiti hardversko i softversko povezivanje svih službi u upravnim organima koji učestvuju u procesima planiranja i izdavanja dozvola.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - KS - Zavod za planiranje razvoja KS - Zavod za izgradnju KS - Komunalna preduzeća	- Budžet općine Ilidža - Budžet Kantona Sarajevo - Zavod za planiranje razvoja KS - Zavod za izgradnju KS - Komunalna preduzeća
---	----	--	---	---

TEMATSKA OBLAST: ZAŠTITA BIODIVERZITETA, PRIRODNOG I KULTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

PROBLEM: NEDOVOLJNA ZAŠTIĆENOST KULTURNO-HISTORIJSKIH DOBARA

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Zaštita i očuvanje kulturno-historijskih vrijednosti Specifični cilj: Planirati u budžetu općine Ilidža (u skladu sa mogućnostima) sredstva na godišnjem nivou za projekte edukacije i zaštite i očuvanja kulturno-historijskih vrijednosti				
Rješavanje imovinsko-pravnih odnosa za kulturno-historijska dobra koja su u ruševnom i napuštenom stanju, a nisu vlasništvo općine Ilidža.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Federalno ministarstvo prostornog uređenja - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet općine Ilidža
Sanacija, konzervacija ili restauracija kulturno-historijskih dobara uz primjenu naučnih metoda.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa KS	- Budžet općine Ilidža - Budžet KS - Grantovi ministarstava

Provođenje propisanih režima zaštite za kulturno-historijska dobra koja su kategorisana i pravno zaštićena.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - KS	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Čuvanje objekata koji imaju najveću spomeničku vrijednost po strogoj režimu zaštite.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Vlada FBiH - Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša FBiH - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet općine Ilidža
Izrada projekata okolišnog uređenja kulturno-historijskih dobara (uređenje pristupa objektu, adekvatno obilježavanje, osvjtljenje i ozelenjavanje neposredne okoline)	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa KS - Općina Ilidža	- Budžet KS - Fondovi za zaštitu okoliša - Budžet općine Ilidža
PROBLEM: UNIŠTAVANJE PEJZAŽA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Zaštita prirodnih vrijednosti i sanacija područja koji imaju tendenciju devastacije Specifični cilj: Planirati u budžetu općine Ilidža (u skladu sa mogućnostima) sredstva na godišnjem nivou za projekte				
Praćenje stanja prirode na području općine Ilidža.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Služba za inspekcijski nadzor Općine Ilidža	Budžet Općine Ilidža
Iniciranje akcija za provođenje pravne zaštite objekata prirode sa izrazitim vrijednostima	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta	- Općina Ilidža - Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS	- Budžet Općine Ilidža - Budžet KS

Utvrđivanje i provođenje mjera sanacije i revitalizacije za svako pojedinačno područje.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža u saradnji sa stručnim institucijama	- Budžet općine Ilidža
Korištenje prirodnih resursa za razvoj održivog turizma, sa posebnim naglaskom na rekreacijski turizam.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - JU Zaštićena područja KS - Turistička zajednica KS	
Priprema i donošenje planskih dokumenata za sprečavanje devastacije prirodnih cjelina.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža - Fondovi za zaštitu okoliša
Jačanje ekološke svijesti građana kroz edukaciju.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - NVO-e - Škole - Mediji	- Budžet općine Ilidža (finansiranje projekata)
PROBLEM: UGROŽENOST BILJNIH I ŽIVOTINJSKIH VRSTA, GLJIVA TE DRUGIH ŠUMSKIH PROIZVODA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Zaštita, očuvanje vrsta i pravilno korištenje prirodnih resursa Specifični cilj: Planirati u budžetu općine Ilidža (u skladu sa mogućnostima) sredstva na godišnjem nivou za projekte				
Identifikacija ugroženih vrsta na terenu i pristupanje izradi mapa.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža

Uspostavljanje efikasnog sistema kontrole nad eksploatacijom resursa.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS - Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Identifikacija i promocija tradicionalnih znanja kroz održivu upotrebu prirodnih resursa (ljekovite, jestive divlje biljke, gljive i životinje).	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Mediji	- Budžet općine Ilidža - Budžet KS
Monitoring i kontrola invazivnih vrsta.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Osnovne i srednje škole	- Budžet općine Ilidža - Budžet KS

PROBLEM: NEADEKVATNO KORIŠTENJE OBJEKATA KULTURNE BAŠTINE

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Sistemska zaštita objekata kulturne baštine i njihovo pravilno korištenje Specifični cilj: Planirati u budžetu općine Ilidža (u skladu sa mogućnostima) sredstva na godišnjem nivou				
Evidentiranje i kompletiranje podataka o fondu kulturne baštine.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa KS - Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet Općine Ilidža
Strogo poštivanje postojeće zakonske regulative iz oblasti zaštite kulturne baštine.	DR	Sredstva nisu potrebna.	- Općina Ilidža - Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa KS	
Jačanje rada općinskog organa.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža

Sistematska edukacija stanovništva o značaju kulturne baštine.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - NVO-e - škole	- Budžet općine Ilidža
--	----	--	---	------------------------

TEMATSKA OBLAST: PRIVREDA I OKOLIŠ				
Poljoprivreda				
PROBLEM: NEDOVOLJNA POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Edukacija stanovništva o poljoprivrednoj proizvodnji i maksimalan angažman stručnjaka iz ove oblasti u procesu proizvodnje Specifični cilj: Planirati u budžetu općine Ilidža (u skladu sa mogućnostima) sredstva na godišnjem nivou				
Poticaj i stimuliranje proizvodnje.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- FBiH - KS - Općina Ilidža	- Budžet FBiH - Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Edukacija stanovništva na temu proizvodnje kvalitetnijih proizvoda.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KS (Nadležna ministarstva) - Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Cilj: Povećati kvalitet poljoprivrednih proizvoda na tržištu				
Maksimalno poboljšanje kvaliteta proizvoda.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Proizvođači - Inspeksijske službe - Relevantni zavodi	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Proizvođači

Veća distribucija proizvoda i osvajanje tržišta eko proizvodima.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Proizvođači	- Krediti
--	--------------	--	--	-----------

PROBLEM: NEDOVOLJNO AKREDITIRANIH LABORATORIJA ZA KONTROLU KVALITETA PREHRAMBENIH PROIZVODA, SMANJENJE POLJOPRIVREDNIH POVRŠINA, NERACIONALNO KORIŠTANJE ZEMLJIŠTA, ZAOSTAJANJE U TEHNOLOŠKOM RAZVOJU				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Održivi razvoj poljoprivrede na području općine Ilidža				
Proširiti obuhvat kontrole sadnog sjemena, životnih namirnica, mikrobiološku ispravnost hrane, analizu svježeg sirovog mlijeka, ostatke pesticida u namirnicama biljnog i animalnog porijekla, fitosanitarnu dijagnostiku sadnog materijala, genetski-modifikovanih organizama, ispitivanje fizičkih i hemijskih svojstava biljnog i animalnog porijekla i sva druga ispitivanja u ovim oblastima.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Federalni zavod za poljoprivredu - Veterinarski fakultet - Zavod za javno zdravstvo - Agencije za sigurnost hrane u BiH - Ovlaštene laboratorije	- Budžet FBiH - Budžet KS

Utvrditi politiku i definisati akcioni plan održivog tehnološkog razvoja poljoprivrednih kapaciteta pod kontroliranim uvjetima zaštite okoliša i osiguranja kvaliteta proizvedenih namirnica.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH	- Budžet FBiH
Kontinuirano provoditi edukaciju poljoprivrednih proizvođača.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH	- Budžet FBiH

Industrijska proizvodnja				
PROBLEM: HEMIJSKI OTPAD - ULJA, MAZIVA, MASTI, ALKOHOLI, EMULZIJE, BOJE, LAKOVI, DETERDŽENTI, KISELINE, OTPADNE VODE, TE DRUGE TEČNOSTI I HEMIJSKI PREPARATI IZ METALNE INDUSTRIJE I SAMOSTALNIH ZANATSKIH RADNJI				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Izrada Studije o reciklaži tečnog i čvrstog otpada				
Uspostavljanje jedinstvene baze podataka o vrstama i količini tečnog i čvrstog otpada u privrednim subjektima na području općine Ilidža.	KR	Nisu potrebna posebna sredstva (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Općina Ilidža - Zainteresovani privredni subjekti	

Izrada i usvajanje Studije o reciklaži tečnog i čvrstog otpada u općini Ilidža.	KR	Konačnu vrijednost projekta moguće je definisati tek nakon sagledavanja i analize stanja i nakon izrade Projektnog zadatka za izradu Studije.	- Općina Ilidža - Zainteresirani privredni subjekti - Ministarstvo privrede KS - Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS	- Budžet općine Ilidža - Zainteresirani privredni subjekti
Nadzor nad provođenjem Studije o reciklaži tečnog i čvrstog otpada u općini Ilidža.	SR	Moguće definisati po izradi Studije o reciklaži.	- Općina Ilidža	- Budžet općine Ilidža
Građevinarstvo				
PROBLEM: ZAGAĐENJE ZRAKA, IZDUVNI GASOVI I PRAŠINA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Primjena novih tehnologija i opreme sa tehničkim reduktorima uticaja na okoliš				
Inicirati donošenje izmjena i dopuna regulativnih akata, te propisati i stimulisati primjenu novih tehnologija u oblasti građevinarstva sa ograničenim uticajem na okoliš.	SR	Nisu potrebna posebna sredstva (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- KS - Općina Ilidža	

Nadzor nad provođenjem odredaba donošenih propisa o primjeni tehnologija sa tehničkim ograničenjima uticaja na okoliš.	SR	Nisu potrebna posebna sredstva (raditi u sklopu redovnih aktivnosti).	- Općina Ilidža	
--	----	---	-----------------	--

Energetika				
PROBLEM: NEDOPUŠTEN NIVO EMISIJE ŠTETNIH PRODUKATA IZ ENERGETSKIH SUBJEKATA U ZRAK I DRUGE MEDIJE OKOLIŠA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Održivi razvoj energetike s ograničenim negativnim uticajem na okoliš				
Uspostava registra zagađivača iz energetskih subjekata.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS - Općina Ilidža - Energetski subjekti	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža
Uspostava redovnog monitoringa emisije zagađenja okoliša iz energetskih subjekata i izvještaja o istom.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS - Općina Ilidža - Energetski subjekti	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža na godišnjem nivou - Energetski subjekti
Poduzimanje mjera za smanjenje emisije štetnih produkata.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS - Općina Ilidža - Energetski subjekti	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Energetski subjekti
Usvajanje i provedba modernizacije energana uz osiguranje korištenja energenata s ograničenim negativnim uticajem na okoliš.	SR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS - Općina Ilidža - Energetski subjekti	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Energetski subjekti

Poboljšanje energetske efikasnosti i smanjenje potrošnje energenata.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša KS - Općina Ilidža - Energetski subjekti	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža na godišnjem nivou - Energetski subjekti
Striktno provođenje kontrole kvaliteta tečnih i čvrstih goriva pri uvozu,.	DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Vijeće Ministara	- Budžet BiH
Privreda				
PROBLEM: NEDOVOLJNA UVEZANOST PRIVREDNIKA OPĆINE ILIDŽA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Jačanje kapaciteta općine putem osnivanja asocijacije-foruma privrednika općine Ilidža				
Formiranje foruma privrednika čijim se angažovanjem u međusobnom uvezivanju, kao i uvezivanjem sa općinama u okruženju, saradnji sa stranim investitorima i realizacijom drugih programskih aktivnosti, otvaraju mogućnosti novih investiranja i jačanja postojećih kapaciteta.	KR-DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Privrednici općine Ilidža - Strani investitori i drugi nosioci	- Budžet općine Ilidža (po potrebi) - Vlastita sredstva privrednika

Udruživanje domaćih privrednika u smislu realizacije zajedničkih interesa, čime se otvara mogućnost novih investicija, a time i uvećanje broja zaposlenih.	KR-DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Privrednici općine Ilidža - Strani investitori i drugi nosioci	- Budžet općine Ilidža (po potrebi) - Vlastita sredstva privrednika
Aktivnošću privrednika općine, Općinskog načelnika i drugih investitora u afirmaciji Ilidže kao povoljne destinacije za strana ulaganja stvoriti mogućnost za zapošljavanje novih radnika.	KR-DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Privrednici općine Ilidža - Strani investitori i drugi nosioci	- Budžet općine Ilidža (po potrebi) - Vlastita sredstva privrednika
Turizam i ugostiteljstvo				
PROBLEM: NEDOVOLJNA ISKORIŠTENOST TURISTIČKIH POTECIJALA, KAO I NEDOVOLJNA UREĐENOST LOKACIJA NA KOJIMA SU SMJEŠTENA TURISTIČKA DOBRA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Održivi razvoj turizma sa poboljšanjem stanja okoliša Specifični cilj: Planirati u budžetu općine Ilidža (u skladu sa mogućnostima) sredstva na godišnjem nivou				
Izvršiti sumiranje podataka o raspoloživim turističkim kapacitetima po pojedinim oblastima sa stepenom posjećenosti, popunjenosti kapaciteta kroz programske aktivnosti u zemljama okruženja i šire, promovisati općinu Ilidža kao atraktivnu turističku destinaciju za različite oblike turizma.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Forum privrednika općine Ilidža - Turistička zajednica KS - Općina Ilidža	- Privredni subjekti iz oblasti turizma - Budžet KS - Budžet općine Ilidža

Afirmisati kulturno-historijska dobra od butmirske kulture, rimskog i austrougarskog perioda, perioda Drugog svjetskog rata, do spomenika posljednjeg rata.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Turistička zajednica KS - Općina Ilidža - Vlasnici objekata	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Privredni subjekti iz oblasti turizma
Afirmisati zimski turizam, planinarenje, te lov i ribolov kao vid rekreacije uz iskorištavanje kapaciteta zimskog turizma tokom cijele godine (za sportske i druge aktivnosti).	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Turistička zajednica KS - Općina Ilidža - Vlasnici objekata	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Privredni subjekti iz oblasti turizma
Kontinuirano provoditi aktivnosti čišćenja prostora općine Ilidža od svih vrsta otpada, kako bi turistički potencijali bili u cjelosti pristupačni gostima.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- KJKP "PARK" - KJKP „RAD“ - Općina Ilidža - Vlasnici objekata	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Privredni subjekti iz oblasti turizma
Pokrenuti inicijativu prema višim nivoima vlasti (na osnovu primjera dobre prakse iz EU) za izradu pilot projekta revaloriziranja prirodnog bogatstva označenog kao vodozaštitna zona (Lasičko polje, polje između šumarske škole i Stojčevca) i stavljanja područja u funkciju povećanja turističkog potencijala općine Ilidža. Projekti ovakve vrste u svijetu i EU već postoje i nemaju negativan uticaj na vodne resurse.	SR	Inicijativa: Nisu potrebna posebna sredstva (raditi u sklopu redovnih aktivnosti). Realizacija: Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Turistička zajednica KS - Općina Ilidža - Kantonalna, federalna resorna ministarstva - Agencija za vodno područje rijeke Save - Međunarodna zajednica	- Agencija za vodno područje rijeke Save - Budžet KS - Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou) - Odgovarajući fondovi za zaštitu okoliša - EU fondovi

TEMATSKA OBLAST: ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I SOCIJALNI RAD

PROBLEM: ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Poboljšati zdravstvenu zaštitu i izvršiti nabavku nedostajućih medicinskih aparata				
Nabavka RTG aparata za PFD (snimanje pluća).	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo zdravstva KS - JU „Domovi zdravlja KS“ - Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Drugi izvori finansiranja
Poboljšati – pojačati RTG i UZV dijagnostiku i obezbijediti potreban kadar.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- JU „Domovi zdravlja KS“	- Budžet KS
Pri ginekološkoj službi u Domu zdravlja Ilidža raditi mamografiju, uz nabavku aparata i obezbjeđenje potrebnog kadra.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Ministarstvo zdravstva KS - JU „Domovi zdravlja KS“ - Općina Ilidža	- Budžet KS - Budžet Općine Ilidža - Drugi izvori finansiranja
Oformiti nutricionističko savjetovalište za djecu i omladinu.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- JU „Domovi zdravlja KS“	- Budžet KS
Aktivirati dijabetološko savjetovalište u Domu zdravlja Ilidža.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- JU „Domovi zdravlja KS“	- Budžet KS

PROBLEM: NIZAK ŽIVOTNI STANDARD STANOVNIKA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
CILJ: Povećati životni standard stanovnika općine Ilidža Specifični cilj: Planirati u budžetu općine Ilidža (u skladu sa mogućnostima) sredstva na godišnjem nivou				
U saradnji sa većim tržnim centrima i individualnim proizvođačima i proizvođačima prehrambenih proizvoda, inicirati otvaranje prodavnice sa osnovnim životnim namirnicama za socijalno ugrožene kategorije stanovništva po povoljnijim cijenama.	Kontinuirano	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Općina Ilidža - Služba socijalne zaštite općine Ilidža - Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, izbjegla i raseljena lica KS - Tržni centri, individualni proizvođači, proizvođači prehrambenih proizvoda i dr.	- Budžet KS - Budžet općine Ilidža - Humanitarne organizacije
Izdvajanjem dodatnih finansijskih sredstava ojačati Centre za socijalni rad koji bi na adekvatniji način mogli rješavati socijalni status ugroženih kategorija stanovništva.	KR-DR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Centar za socijalni rad - Odgovarajuća služba za socijalna pitanja KS - Kanton Sarajevo	- Budžet KS

PROBLEM: VELIKI BROJ NEZBRINUTIH ŽIVOTINJA NA ULICAMA				
PLANIRANA AKTIVNOST	ROK IZVRŠENJA	IZNOS SREDSTAVA (KM)	NOSILAC REALIZACIJE AKTIVNOSTI	IZVOR SREDSTAVA
Cilj: Smanjenje broja pasa lualica na ulicama				

S obzirom da postojeći kapacitet azila u Prači za napuštene životinje ne zadovoljava potrebe smještaja pasa lualica, neophodno je iznalaziti dodatna rješenja u prevazilaženju ovog problema.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Veterinarske stanice - Općina Ilidža - Grad Sarajevo - Kanton Sarajevo - NVO	- Budžet Općine Ilidža - Budžet Grada Sarajevo - Budžet KS
S obzirom da održavanje azila zahtijeva značajna sredstva, potrebno je da općine, Grad Sarajevo i Kanton Sarajevo preduzmu dodatne aktivnosti u kastraciji i sterilizaciji pasa lualica, što im je i zajednička obaveza prema Zakonu o dobrobiti životinja.	KR	Sredstva će se utvrditi nakon izrade projekta.	- Veterinarske stanice - Općina Ilidža - Grad Sarajevo - Kanton Sarajevo - NVO	- Budžet općine Ilidža - Budžet Grada Sarajevo - Budžet KS
Potrebna je dodatna aktivnost veterinarske inspekcije u saradnji sa lokalnom zajednicom, kako bi se evidentirali psi koji su u vlasništvu građana, i kako bi se izvršila kontrola da li su psi cijepljeni protiv bjesnila ili da li boluju od drugih bolesti.	KR	Sredstva u sklopu redovnih aktivnosti.	- Veterinarska inspekcija KS - Općina Ilidža	
Izvršiti edukaciju stanovništva, a posebno u obrazovnim institucijama, u smislu prezentacije pravilnog, humanog odnosa prema životinjama.	KR	Minimalna sredstva.	- Veterinarske institucije - Inspekcije - Obrazovne institucije - MZ	- Budžet općine Ilidža (planirati na godišnjem nivou)

IMPLEMENTACIJA LEAP-A

Odgovornost za provedbu akcija je na raznim institucijama kao što su općina, kanton, Federacija BiH, komunalna preduzeća, privatne firme, NVO-i, lokalne institucije itd.

LEAP daje pregled preporuka akcija koje se trebaju provesti kako bi se odgovorilo na glavne probleme koji pogađaju zajednicu. Sve potrebne akcije neće biti moguće provesti u djelo odjednom, jer zahtijevaju velika finansijska sredstva. Stoga će se općina i druge institucije morati usmjeriti na određen broj akcija, koje su od velikog značaja za građane općine Ilidža i šire društvene zajednice.

S obzirom da općina Ilidža neće biti u mogućnosti da iz sopstvenih sredstava implementira sve prioritete iz LEAP-a trebaju se pripremiti projekti za apliciranje za sredstva EU – IPA fondova.

Jedno od glavnih pitanja je KO će biti odgovoran za nadgledanje i praćenje (monitoring) provedbe (implementacije). Važno je uzeti u obzir kako je implementacijska faza LEAP-a znatno drugačija od faze planiranja.

Za implementaciju LEAP-a potrebno je formirati koordinacioni odbor, koji bi trebao da ima ključnu ulogu u identifikaciji i povezivanju institucija koje će provesti u djela planirane akcije, kao i praćenje provedbe (monitoring).

Koordinacioni odbor bi trebao da ima ulogu u osiguranju provedbe LEAP preporuka sa svrhom nadgledanja, praćenja provedbenih projekata i da bude odgovoran za sljedeće:

- odabir najpovoljnijih/referentnih institucija za provedbu akcija/projekata
- prikupljanje podataka
- praćenje (monitoring) i vrednovanje (evaluacija) provedbe projekata
- organizovanje obrazovnih aktivnosti
- sudjelovanja građana
- procijenjivanje napretka u implementaciji LEAP-a i dostavljanje izvještaja o napretku Općinskom načelniku i Općinskom vijeću.

Posebni zadatci koordinacionog odbora uključuju:

- Obuka zaposlenih u oblasti pripreme projekata, projektnog ciklusa, upravljanja ljudskim reursima, itd.
- Uspostavljanje sistema za praćenje realizacije LEAP-a
- Razvijanje sistema za praćenje realizacije LEAP-a u općini
- Razvoj LEAP aktivnosti kroz pripremu i realizacija utvrđenog broja projektnih prijedloga (uzimajući u obzir iskustva iz općina koje su osnovale

koordinacioni odbor za zaštitu okoliša, predviđeni plan za jednu godinu je priprema 10, a realizacija 5 projekata).

Plan provedbe uključuje:

- jasno utvrđene akcije i zadatke koji se trebaju provesti u djelo
- podijelu odgovornosti
- vremenski raspored
- trošak za svaki pojedini zadatak odnosno akciju (početna tačka u definisanju troškova ukupnog proračuna).

Kako bi općina u vrijeme objave poziva bila spremna da aplicira na sredstva domaćih i međunarodnih institucija, važno je da se za početak razvije što više projektnih ideja (proizašlih iz LEAP-a), a da se zatim pripremi nekolicina prijedloga projekata koji su prioritet za realizaciju.

Imajući u vidu da je LEAP „otvoren“ dokument koji podliježe izmjenama i dopunama, potrebno je održavati redovnu komunikaciju i saradnju između učesnika u procesu provođenja aktivnosti definisanih LEAP-om (predstavnicima lokalnih vlasti, privrednog sektora, obrazovnih, zdravstvenih i drugih institucija, nevladinih organizacija, medija i mjesnih zajednica-građana).

Uzimajući u obzir složenost procesa u implementaciji LEAP-a, prihvatljivo je da Općinski načelnik za te poslove formira Koordinacioni odbor koji bi sačinjavali pomoćnici Općinskog načelnika i šefovi službi koji pokrivaju određene oblasti kroz redovne djelatnosti. Novoformirani Koordinacioni odbor nakon upoznavanja sa LEAP-om pristupio bi realizaciji zadataka koji su dati ovim dokumentom.

ZAKONSKA REGULATIVA

ZAKONSKA REGULATIVA IZ OBLASTI UPRAVLJANJA KVALITETOM ZRAKA

Zakoni

- Zakon o zaštiti zraka („Službene novine FBiH“ broj 33/03)
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti zraka („Službene novine FBiH“ broj 04/10)
- Zakon o zaštiti okoliša („Službene novine FBiH“ broj 38/09, 33/03)

Uredbe

- Odluka o donošenju Plana interventnih mjera u slučajevima prekomjernog zagađenja zraka u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 32/07, 38/07)
- Odluka o zaštiti i poboljšanju kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 1/13)
- Odluka o donošenju Plana interventnih mjera u slučajevima prekomjernog zagađenja zraka u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 32/07, 38/07)
- Uredba o vrstama naknada i kriterijima za obračun naknada za zagađivače zraka („Službene novine F BiH“ broj – 66-11)

Pravilnici

- Pravilnik o graničnim vrijednostima emisije u zrak iz postrojenja za sagorijevanje („Službene novine FBiH“ broj 3/13)
- Pravilnik o graničnim vrijednostima emisije u zrak iz postrojenja za sagorijevanje („Službene novine FBiH“ broj 3/13)
- Pravilnik o načinu vršenja monitoringa kvaliteta zraka i definiranju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta zraka („Službene novine FBiH“ broj 1/12)
- Pravilnik o uslovima mjerenja i kontrole sadržaja sumpora u gorivu („Službene novine FBiH“ broj 6/08)
- Pravilnik o monitoringu kvaliteta zraka („Službene novine FBiH“ broj 12/05)
- Pravilnik o postepenom isključivanju supstanci koje oštećuju ozonski omotač („Službene novine FBiH“ broj 39/05)
- Pravilnik o emisiji isparljivih organskih jedinjenja („Službene novine FBiH“ broj 12/05)
- Pravilnik o postepenom isključivanju supstanci koje oštećuju ozonski omotač („Službene novine FBiH“ broj 39/05)
- Pravilnik o emisiji isparljivih organskih jedinjenja („Službene novine FBiH“ broj 12/05)
- Pravilnik o graničnim vrijednostima emisije zagađujućih materija u zrak („Službene novine FBiH“ broj 12/05)
- Pravilnik o načinu vršenja monitoringa kvaliteta zraka i definiranju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta zraka („Službene novine FBiH“ broj 1/12)

ZAKONSKA REGULATIVA I STANJE KORIŠTENJA, ZAŠTITE I UPRAVLJANJA VODAMA

1. Eko-hidrološki aspekt - stanje zaštite voda i prirodne sredine

Strategijom razvoja općine 2008-2013.g. ekološki aspekt ističe značaj prirodne sredine i prirodnih resursa koji su direktno vezani za specifikum vode i vodnog bogatstva na ovom području (vodotoci i podzemne vode). Stanje zaštite voda uslovljeno je i stanjem zaštite prirodne sredine i prirodnih resursa (zone), te i stanja integralnog upravljanja. *Zone zaštite nisu prepoznatljive na terenu.*

Stanje zaštita voda: Zakon o vodama („Službene novine Federacije BiH“, broj 70/06) uređuje način upravljanja vodama što obuhvata i zaštitu voda, korištenje voda, zaštitu od štetnog djelovanja voda, uređenje vodotoka i drugih voda. U skladu sa ovim zakonom utvrđeni su: (1) Vodno područje Save (2) Vodno područje Jadranskog mora. **Vodotoci** na području općine Ilidža spadaju u nadležnost upravljanja vodama od strane Vodnog područja Save. Preko teritorije općine Ilidža protiče **sedam vodotoka** i stanje zagađenja rijeka i pritoka po naseljima (usljed direktnih uključenja fekalne kanalizacije i prisustva velikog broja septičkih jama) procijenjeno je Strategijom razvoja općine sa investicijskim projektima smanjenja zagađenja (izgradnjom kanalizacione mreže pojedinih naselja, uređenjem i regulacijom korita, pri čemu su odvojeni bespravni priključci štala i septičkih jama, improvizovanih kanalizacija itd). Problem zagađivanja voda u gornjim tokovima (od naselja u drugim općinama, kantonima ili entitetu) se usložnjava činjenicom da prečistač otpadnih voda u naselju Butile poslije rata nije stavljen u funkciju. Treba istaći da se ulažu napor na tokovima kroz Ilidžu. U toku je regulisanje zaštite strategijama viših nivoa vlasti, istražnim radovima i projektima, odlukama, te osnivanjem agencija i javnih ustanova.

Upravljanje proglašenim „Spomenikom prirode Vrelo Bosne“ (603ha, zone nukleus i buffer) je regulisano odlukama viših nivoa vlasti i očekuje se da će problem zagađenja u obuhvatu biti riješen u sklopu Kantonalnog plana zaštite kompleksa Vrelo Bosne. Osnovana je i Kantonalna JU za zaštićena prirodna područja 2010.g., smještena na Vrelo Bosne, i pored drugih proglašenih spomenika prirode i zaštićenih pejzaža na području Kantona Sarajevo, prati stanje shodno Planu upravljanja spomenikom prirode „Vrelo Bosne“ usvojenim 2007.g. Spomenik prirode ne obuhvata cijelu vodozaštitnu zonu u podnožju Igmana. Ostale prirodne cjeline, značajne za nastajanje rezervi pitke vode (Igman, Bjelašnica) su u postupku definisanja obuhvata i samim tim regulisane zaštite, kao kontinuiranog procesa. Smanjenje zagađenosti ostalih vodotokova (određena su 4 sliva) je u sklopu studijskih mjera i realizacije zajedničkog projekta „Čista Rijeka Miljacka“ kao mjera i aktivnosti zaštite (vodoprivreda). U toku je regulisanje zaštite, kroz definisanje vodozaštitnih zona i mjera (revizija kantonalnog „Projekta istražnih radova i definisanje obuhvata i granica zaštitnih zona u svrhu donošenja Odluke o provođenju zaštite izvorišta vode za piće Sarajevsko polje“).

Stanje prirodne sredine: Pored niza negativnosti koje uzrokuje čovjek i koja se nepovoljno odražavaju na kvalitet prirodne sredine kao što su pitanja zagađenja vode, zraka, zemljišta, šume i dr., treba istaći da na prostorima općine Ilidža postoje odgovarajuće prirodne cjeline koje su u većoj ili manjoj mjeri ekološki očuvane. To se prije svega odnosi na prostore *olimpijskih planina Igmana i Bjelašnice* kao i prostori **Vrela Bosne** koji je proglašen spomenikom prirode. Nadležni Federalni i Kantonalni organi uz angažovanje lokalne zajednice vode posebnu brigu o ovim prostorima kako bi se zadržale njihove prirodne karakteristike u smislu očuvanja jedinstvenog i značajnog kvaliteta okoliša, te očuvanja *pejzažnih, hidroloških i drugih vrijednosti kako ne bi došlo do narušavanja postojeće flore i faune*. Dijelovi prostora MZ **Rakovica** predstavljaju prirodne sredine koje se mogu sačuvati od nekontrolisanog uništenja prirodnog ambijenta, što se prije svega odnosi na zaštićeno područje za uzgoj jelena-lopatare i prostora za uzgoj i dresuru konja (francuska humanitarna organizacija-fondacija). U značajnoj mjeri *prirodna staništa flore i faune* nalaze se na prostorima MZ **Rakovica (Kakrinje, Zenik, Vela)**, MZ **Blažuj (Nadosijek)**, ali i ova područja su ugrožena prvenstveno bespravnom gradnjom, te nekontrolisanom sječom šume što narušava njihov prirodni ambijent. Zaštita hidroloških karakteristika područja i lokaliteta (neregistrovanih izvorišta, pritoke rijeka) direktno je ovisna od stanja prirodne sredine i očuvanja ekosistema na cijelom obuhvatu Ilidže (specifična su stanja po mjesnim zajednicama).

2. Legislativa (2012.g.)

Zakonski propisi koji direktno regulišu ovu oblast voda ili na bilo koj način dotiču, obrađuju i regulišu oblast korištenja, zaštite i upravljanja vodnim resursima na području općine Ilidža, a obzirom na specifično vodno bogatstvo područja Ilidže i njegovog značaja za šire područje, i za Kanton Sarajevo, i Federaciju BiH i BiH, su:

Kantonalni propisi (zakoni i provedbeni propisi koji se primjenjuju na nivou općine):

1. ***Zakon o vodama Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 18/10);***
2. Zakon o komunalnim djelatnostima („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 31/04 i izmjena 21/05);
3. Zakon o koncesijama („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 21/03 i 27/11);
4. Zakon o koncesijama („Službene novine Federacije BiH“, broj 40/02 i dopuna 61/06);
5. Odluka o vodovodu i kanalizaciji („Službene novine Grada Sarajeva“ broj 26/84);
6. Zakon o proglašenju Spomenika prirode „Vrelo Bosne“ („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.06/10 – Prečišćen tekst);
7. Odluka o osnivanju Kantonalne javne ustanove za zaštićena prirodna područja („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 14/11, 06/10 – Prečišćen tekst);

Federalni propisi (zakoni i dio donesenih provedbenih propisa na osnovu zakona):

1. ***Zakon o vodama („Službene novine Federacije BiH“, broj 70/06);***
2. Zakon o zaštiti voda („Službene novine Federacije BiH“, broj 33/03 i 54/04 – prestanak primjene ovog zakona nastupio je donošenjem federalnog Zakona o vodama – čl.223);

3. Uredba o uvjetima ispuštanja otpadnih voda u prirodni recipijent ili sistem javne kanalizacije („Službene novine Federacije BiH“ broj 04/12);
4. Pravilnik o sadržaju, obliku, uvjetima, načinu izdavanja i čuvanja vodnih akata („Službene novine Federacije BiH“ broj 06/08 od 06.02.2008.g.);
5. ***Pravilnik o uslovima za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta voda koje se koriste ili planiraju da koriste za piće („Službene novine Federacije BiH“ broj 51/02);***
6. Zakon o zaštiti okoliša („Službene novine Federacije BiH“ broj 33/03 i 38/09);

Zakonodavni, izvršni, regulatorni, upravljački, operativni i dr. mehanizmi su uglavnom na višem nivou od općinskog, što je posebno izraženo u Kantonu Sarajevo. Općinska struktura je kontinuirano uključena u okolišno praćenje stanja na terenu i očuvanje resursa putem službi i implementacijom „Strategije razvoja općine Ilidža za period 2008-2013.g.“ kojom je pretpostavljena vizija razvitka općine kao ekološki očuvane i prostorno uređene cjeline.

Općinski propisi:

1. Odluke na nivou općine iz oblasti voda nisu donesene (potrebni akti od kantona);
2. Odluke iz oblasti komunalnih djelatnosti nisu donesene (potrebni akti od kantona).

Napomena: Prema Strategiji upravljanja vodama FBiH 2010-2022.g., u dijelu pravni okvir upravljanja vodama u BiH i FBiH, utvrđeno je vodno pravo kantona koji se odnosi na vode, odnosno istaknut je strateški značaj opredjeljenja da su ***nadležnosti u pogledu osiguranja vode za stanovništvo podijeljeni između Federacije BiH i kantona*** na takav način da Federacija BiH donosi propise o kvaliteti vode za ljudsku upotrebu i propise u vezi sa efluentima, ***dok je razvoj i pravno uređivanje pitanja u vezi sa korištenjem i održavanjem infrastrukture za snabdijevanja stanovništva vodom za piće i za eliminaciju otpadnih voda u isključivoj nadležnosti kantona.*** Pitanja javno-privatnog partnerstva u upravljanju ovim infrastrukturnim objektima, jeste pitanje koje će u narednom periodu dobivati na značaju kojem se mora pokloniti velika pažnja na nivou FBiH kako bi se ciljevi politike u ovom pogledu ostvarivali na takav način da osiguraju jednak položaj svih građana FBiH, odnosno, u koordinaciji sa organima RS i distrikta Brčko, svih građana BiH. U ovom kontekstu, ***pitanje vodnih koncesija*** je nezaobilazno (usaglašavanje nadležnosti i propisa Federacije i kantona). ***Nadležni su organi za zaštitu životne sredine, pored organa nadležnih za upravljanje vodama, i osnovna orijentacija je da zaštite interes resursa za koje imaju zakonom utvrđene nadležnosti.*** Za sada ne postoje specifični pravni instrumenti – memorandum i o razumijevanju, kojima bi bilo uređeno koordiniranje vršenja određene nadležnosti u vezi sa vodama, a da su potvrđeni od strane parlamentarne vlasti čime bi se dobila snaga zakona. Ovo se odnosi na koordiniranje među entitetima. ***Područje Ilidže je specifično,*** graniči sa entitetom RS – Istočna Ilidža, i vodni su resursi presječeni „entitetskom granicom“, pa i „među-kantonskom“ granicom (Igman-Bjelašnica općina Trnovo-RS i općina Hadžići – KS FBiH i Kiseljak-HE-NE kanton FBiH).

Ostalo (u obavezujućoj primjeni):

1. Plan upravljanja spomenikom prirode „Vrelo Bosne“ („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 25/07);
2. ***Radno uputstvo 2010.g.*** („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj NN) – „Radno Uputstvo – Stručno tehničke osnove za ispunjavanje obaveza operatora

pogona i postrojenja, za koje nije obavezna okolinska dozvola, a regulišu se kroz urbanističku saglasnost“ odnosno vrsta dokumenta DSUQ, oznaka RU 4.2.-02-05, verificirana verzija datuma stupanja na snagu 12.08.2008.g., vezan za Zakon o zaštiti okoliša („Službene novine Federacije BiH“ broj 33/03);

a. Uputstvo je namijenjeno kantonalnim i općinskim službama za urbanizam, privrednu djelatnost, kao i općinskim i kantonalnim inspektorima i nadležnim službama u Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo

b. Ovim dokumentom je omogućena primjena okolinske legislative i jačanje međusobne koordinacije kantonalnih i općinskih službi u oblasti zaštite okoliša.

c. Područje primjene – zaštita komponenti okoliša:

i. Zaštita voda obuhvata očuvanje površinskih i podzemnih voda, zaliha, regulisanje kvaliteta i kvantiteta vode, zaštitu korita, obalnih područja kopnenih voda i akvafera.

ii. Prirodan protok, struktura i uvjeti protoka, korito, obalna područja mogu se mijenjati samo uz osiguranje očuvanja.

iii. Vode se mogu koristiti i opterećivati, a otpadne vode i kanalizacija ispuštati u vode, uz primjenu odgovarajućeg tretmana, na način koji ne predstavlja opasnost za prirodne procese ili za obnovu kvaliteta i kvantiteta vode.

iv. Ekstrakcija i povrat otpadnih voda u vode, kao i prenos voda vrši se na način koji ne utiče nepovoljno na rezerve, kvalitet i biotu voda iz kojih se vrši snabdijevanje ili u koje se vrši povrat i ne predstavlja opasnost za njihovo samoprečišćavanje.

d. Referentni dokumenti: Zakon o prostornom uređenju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 07/05) – član 89. o sadržaju urbanističke saglasnosti;

3. Federalna uprava za inspekcijske poslove (formirana 01.01.2007.g.) organizaciono se sastoji od inspektorata: tržišne; sanitarne; inspekcije rada; urbanističko-ekološke; saobraćajne; poljoprivredne; šumarske; veterinarske; tehničke i vodoprivredne inspekcije. *Zadaci vodoprivredne inspekcije su: nadzor nad provođenjem zakona i propisa koji se odnose na: vode, kvalitet voda i korištenje voda; uređenje vodotoka; eksploataciju mineralnih sirovina iz korita vodotoka; izgradnju objekata u blizini vodotoka; upravljanje vodoprivredom; provođenje međunarodnih i međunarodnih obaveza za vode, te vršenje ovlasti javnih preduzeća u primjeni zakona i propisa.*
4. Kantonalne uprave za inspekcijske poslove su oformljene u šest (6) kantona (2008.g.), uključujući Kanton Sarajevo (u ostalim kantonima su u toku), u kojima postoji vodoprivredna inspekcija, organizaciono obično u zajedničkom inspektoratu *sa poljoprivrednom i šumarskom*. Po kantonalnom zakonu o vodama iz 2010.g. - *vodni inspektor*.

Trenutno, prema pravnoj regulativi za vode i komunalne djelatnosti, ***vodne resurse***, i prirodne i stvorene, prate i nadziru, upravljaju i održavaju, ***nadležne institucije Kantona i Federacije***. Nadležnosti ***općine*** (prema zakonu o komunalnim djelatnostima) su da iz svog samoupravnog djelokruga obezbjeđuju obavljanje komunalnih djelatnosti snabdijevanja pitkom vodom iz ***vodovoda lokalnog značaja*** i odovođenje i prečišćavanje otpadnih voda ***kanalizacijom lokalnog značaja***, te crpljenje, odvoz, zbrinjavanje fekalija iz ***septičkih jama***, a u praksi se vrši praktično

putem investicijske izgradnje lokalne infrastrukture i djelomično komunalnih poslova upravljanja i održavanja lokalnih vodovoda i lokalnih kanalizacija (Služba za investicije, razvoj i komunalne poslove i mjesne zajednice).

Niti područje istočne Ilidže u RS (cca 20.000 stanovnika, vodni sliv Željeznice) niti istočnog Sarajeva (vodni slivovi Dobrinja, Miljacka) nije obrađena stanjem područja i legislativom.

Napomena: Boldirani osnovni propisi, zakoni (2) i podzakonski akti (2) su dati u prilogu ovog rada (kopije), a mogu se naći i na web stranici Ministarstva prostornog uređenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo (važeći, u primjeni).

ZAKONSKA REGULATIVA IZ OBLASTI KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ZEMLJIŠTEM

ZAKONI I OSTALI AKTI o poljoprivrednom zemljištu – „Sl. novine Federacije BiH“ 52/09

Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju - „Sl. novine Federacije BiH“ 42/10

Zakon o novčanim podsticajima u poljoprivredi na području KS - „Sl. novine KS“ 1/12

Zakon o poljoprivrednom zemljištu

- Pravilnik o sadržaju i obliku obrazaca i načinu vođenja evidencija o poljoprivrednom zemljištu
- Pravilnik o utvrđivanju dozvoljenih količina štetnih i opasnih materija u zemljištu i metode njihovih ispitivanja
- Pravilnik o uslovima i načinu korištenja sredstava ostvarenih od zamjene, zakupa i koncesije poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države
- Uputstvo o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednog zemljišta u bonitetne kategorije
- Uputstvo o obaveznoj jedinstvenoj metodologiji za izradu projekata rekultivacije
- Uputstvo o postupku, radnjama i uslovima za vršenje kontrole plodnosti zemljišta
- Pravilnik o postupku i uvjetima zamjene poljoprivrednog zemljišta

ZAKONSKA REGULATIVA IZ OBLASTI KORIŠTENJE, ZAŠTITA I UPRAVLJANJE ŠUMAMA I ŠUMSKIM ZEMLJIŠTEM

Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine odlučujući po zahtjevu Saveza općina i gradova Federacije BiH, za zaštitu prava na lokalnu samoupravu u vezi Zakona o šumama, na sjednici održanoj 14.aprila 2009. godine, donio je presudu broj U-26/08 ("Službene novine Federacije BiH", broj 36/09) kojom se utvrđuje da je Zakonom o šumama ("Službene novine Federacije BiH", broj 20/02, 29/03 i 37/04) povrijeđeno pravo općine na lokalnu samoupravu u kojoj je utvrđeno da se isti mogao primjenjivati do 27.11.2009.godine.

Nakon, što po Presudi Ustavnog suda Federacije BiH, nije usaglašen Zakon o šumama, niti je doneseno novo zakonsko rješenje za ovu oblast, Vlada Federacije BiH na sjednici održanoj 23.decembra 2009. godine, donijela je Uredbu o šumama („Službene novine Federacije BiH“, broj 83/09).

Ustavni sud je presudom broj: U-28/10 od 23.aprila 2011.godine („Službene novine Federacije BiH“ 34/11) stavio van snage Uredbu o šumama („Službene novine Federacije BiH“ broj 83/09, 26/10, 38/10 i 60/11) i ista se mogla primjenjivati do 06.12.2011. godine.

„Nepostojanjem zakonskog rješenja koje tretira oblast šumarstva, nametnula se potreba, da se na nivou Kantona donese Zakon o šumama, u cilju zaštite šumskih resursa na cijelom području Kantona Sarajevo.

Imajući u vidu funkcije šuma i činjenicu da šume i šumska zemljišta u Federaciji Bosne i Hercegovine zauzimaju značajne površine, preko 50% ukupne površine, a u Kantonu Sarajevo 65,43%, jasno je da upravljanje i privređivanje šumama i šumskim zemljištima predstavlja vitalni državni interes.

Na sjednici Skupštine Kantona Sarajevo, održanoj dana 30.01.2013.g., donešen je Zakon o šumama, a isti je objavljen u „Službenim novinama Kantona Sarajevo“ br. 5/13.”

ZAKONSKA REGULATIVA IZ OBLASTI UPRAVLJANJE OTPADOM

Zakonski propisi koji se odnose na upravljanje otpadom predstavljaju jednu od najsloženijih oblasti zakonskih propisa za zaštitu okoliša uslijed širokog niza utjecaja koje otpad može imati na čovjeka i okoliš. Važećim zakonodavstvom iz oblasti upravljanja otpadom uveden je i osiguran okvir za savremeni sastav zakonskih propisa o upravljanju otpadom.

Oblast upravljanja otpadom u Kantonu Sarajevo je regulisana Federalnim zakonom o upravljanju otpadom i Zakonom o komunalnoj čistoći Kantona Sarajevo, koji definiše obaveze vezane za upravljanje komunalnim otpadom.

Pregled Zakona i propisa koji uređuju upravljanje otpadom u Federaciji BiH:

- Strategija zaštite okoliša FBiH (2008-2018)
- Zakon o upravljanju otpadom („Sl. novine FBiH”, broj: 33/03 i 72/09)
- Zakon o komunalnoj čistoći Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 11/97)
- Odluka o ratifikaciji Konvencije o kontroli prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju („Sl. glasnik BiH“, broj: 31/00)

Pravilnici

- Pravilnik o kategorijama otpada sa listama („Sl. novine FBiH”, broj: 9/05)
- Pravilnik o izdavanju dozvole za aktivnosti male privrede u upravljanju otpadom („Sl. Novine FBiH”, broj: 9/05)
- Pravilnik o potrebnim uvjetima za prijenos obaveza sa proizvođača i prodavača na operatera sistema za prikupljanje otpada („Sl. novine FBiH”, broj: 9/05)
- Pravilnik koji određuje postupanje sa opasnim otpadom koji se ne nalazi na listi otpada ili čiji je sadržaj nepoznat („Sl. novine FBiH”, broj: 9/05)
- Pravilnik o sadržaju plana prilagođavanja upravljanja otpadom za postojeća postrojenja za tretman ili odlaganje otpada i aktivnostima koje poduzima nadležni organ („Sl. novine FBiH”, broj: 9/05)
- Pravilnik o uvjetima za rad postrojenja za spaljivanje otpada („Sl. novine FBiH”, broj: 12/05)
- Pravilnik o životinjskom otpadu i drugim neopasnim materijalima prirodnog porijekla koji se mogu koristiti u poljoprivredne svrhe („Sl. novine FBiH”, broj: 8/08)
- Pravilnik o obrascu, sadržaju i postupku obavještanja o važnim karakteristikama proizvoda i ambalaže od strane proizvođača („Sl. novine FBiH”, broj: 6/08)
- Pravilnik o upravljanju medicinskim otpadom („Sl. novine FBiH”, broj: 77/08)
- Pravilnik o upravljanju ambalažom i ambalažnim otpadom („Sl. novine FBiH”, broj: 88/11)
- Pravilnik o prekograničnom prometu otpada („Sl. novine FBiH”, broj: 07/11)
- Pravilnik o zbrinjavanju farmaceutskog otpada („Službeni glasnik BiH” broj: 23/11);

Uredbe

- Uredba o finansijskim i drugim garancijama za pokrivanje troškova rizika od mogućih šteta, čišćenje i postupke nakon zatvaranja odlagališta („Sl. novine FBiH”, broj: 39/06)
- Uredba o selektivnom prikupljanju, pakovanju i označavanju otpada („Sl. novine FBiH”, broj: 38/06)
- Uredba o vrstama finansijskih garancija kojima se osigurava prekogranični transport opasnog otpada („Sl. novine FBiH”, broj: 41/05)
- Uredba koja reguliše obavezu izvještavanja operatora i proizvođača otpada o provođenju programa nadzora, monitoringa i vođenja evidencije prema uvjetima iz dozvole („Sl. novine FBiH”, broj: 31/06)

Postoji još niz propisa koji na neki način tj. indirektno, utječu ili regulišu način upravljanja otpadom kao što su:

- Zakon o prikupljanju i prometu sekundarnih sirovina i otpadnih materijala („Sl. novine FBiH”, broj: 35/98)
- Pravilnik o načinu prijevoza opasnih tvari u cestovnom prometu („Sl. list R BiH”, broj: 13/94 i 2/92)
- Rotterdamska konvencija o postupku davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještenja za određene opasne kemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini i Štokholmska konvencija o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama.

Zakoni i pravilnici u fazi donošenja i usvajanja

Propisi koji su u fazi donošenja i usvajanja su uglavnom podzakonski akti koji detaljno definišu određene aktivnosti. Iz oblasti upravljanja otpadom konkretne aktivnosti su pokrenute na izradi Pravilnika o električnom i elektroničkom otpadu koji će urediti način i postupak prijave stavljanja električnih i elektroničkih proizvoda na tržište, osnivanja sastava preuzimanja, sakupljanja i obrade otpada od električnih i elektroničkih proizvoda i rad tog sastava.

Odnos Plana upravljanja otpadom i pravnih zahtjeva

Prema obvezama i odgovornostima u upravljanju otpadom koje proizlaze iz Zakona o upravljanju otpadom, Federacija je odgovorna za poslove prekograničnog prometa otpada i postrojenja za tretman otpada koji obuhvaćaju područje dva ili više kantona. Kantoni su nadležni za upravljanje svim vrstama otpada, određivanje lokacija u poslovima upravljanja otpadom i postrojenjima.

Proizvođač ili vlasnik otpada snosi sve troškove prevencije, tretmana i odlaganja otpada, uključujući brigu nakon upotrebe i monitoring. On je finansijski odgovoran za

preventivne i sanacione mjere zbog šteta po okoliš koje je prouzrokovao ili postoji vjerojatnost da ih prouzrokuje.

Sakupljanje i tretiranje komunalnog otpada vrši se u skladu sa posebnim propisima o komunalnom otpadu. Za komunalni otpad iz domaćinstava mogu se primijeniti i drugi obračunski kriteriji u skladu s propisom kojim se uređuje komunalne usluge. Lokacije za obradu, skladištenje i zbrinjavanje otpada se mogu odrediti i u zonama privredne namjene (proizvodnim zonama) u skladu s Planom, ako je to u skladu s odredbama dokumenata prostornog uređenja.

Federacija je dužna osigurati sanaciju okoliša na zatečenim lokacijama koje su visoko opterećene opasnim otpadom ukoliko nije poznat pravni sljedbenik za lokaciju.

U skladu sa okvirnom EU direktivom o otpadu, dozvola za upravljanje otpadom je potrebna za sve aktivnosti upravljanja otpadom tj. za prijevoz, skupljanje i tretman otpada. Ovom dozvolom omogućava se upravljanje otpadom od strane stručnog osoblja i poduzeća koja posjeduju adekvatnu opremu. Prema Pravilniku o izdavanju dozvole za aktivnosti male privrede u upravljanju otpadom („Sl. novine FBiH”, broj: 09/05), potrebno je pribaviti dozvolu kod nadležnog kantonalnog ministarstva za zaštitu okoliša u ovisnosti od kapaciteta operatera.

Svaka deponija treba biti registrovana u katastru zagađivača ili katastru nekretnina. Svi operateri koji posjeduju dozvolu za upravljanje otpadom dužni su izvještavati nadležno kantonalno ministarstvo za okoliš o ispunjavanju uvjeta iz dozvole. Na osnovu redovnih izvještaja od strane operatera prema Uredbi koja regulše obavezu izvještavanja operatera i proizvođača otpada o provođenju programa nadzora, monitoringa i vođenja evidencije prema uvjetima iz dozvole („Sl. novine FBiH”, broj: 31/06), nadležno kantonalno ministarstvo vodi evidencijske baze podataka.

Zakonom su propisane osnovne odredbe koje obavezuju na selektivno prikupljanje i razdvajanje otpada prema vrsti i osobinama, ali u praksi sistem selektivnog prikupljanja i razdvajanja otpada još nije zaživio zbog nedostatka provedbenih propisa koji se trebaju donijeti za: ambalažni otpad, opremu koja sadrži poliklorirane bifenile-PCB i poliklorirane terfenile-PCT, otpadne gume, stara vozila, baterije i akumulatore, otpadna ulja, električni i elektronički otpad, otpadni azbest, titan dioksid i građevinski otpad.

Procjena utjecaja na okoliš i upravljanje otpadom

Prema Zakonu o zaštiti okoliša („Sl. novine FBiH”, broj: 33/03 i 38/09) i Pravilniku o pogonima i postrojenjima za koje je obavezna procjena utjecaja na okoliš i pogonima i postrojenjima koji mogu biti izgrađeni i pušteni u rad samo ako imaju okolišnu dozvolu („Sl. novine FBiH”, broj:19/04), propisana je provedba postupka procjene utjecaja na okoliš za pogone i postrojenja za upravljanje otpadom.

ZAKONSKA REGULATIVA IZ OBLASTI UPRAVLJANJE PROSTOROM

Zakoni

- Zakon o zaštiti prirode („Službene novine FBiH“ broj: 33/03)
- Zakon o upravljanju otpadom („Službene novine FBiH“ broj: 33/03 i 72/09)
- Zakon o vodama („Službene novine FBiH“ broj: 70/06)
- Zakon o zaštiti zraka („Službene novine FBiH“ broj: 33/03)
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti zraka („Službene novine FBiH“ broj: 04/10)
- Zakon o zaštiti okoliša („Službene novine FBiH“ broj 33/03 i 38/09)
- Zakon o proglašenju Spomenika prirode "Vrelo Bosne" („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 6/10-Prečišćeni tekst)
- Zakon o zaštiti od buke („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 26/07)
- Zakon o fondu za zaštitu okoliša Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 41/08)
- Zakon o proglašenju zaštićenog pejzaža „Bijambare“ („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 6/10-Prečišćeni tekst)
- Zakon o fondu za zaštitu okoliša Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ broj: 33/03)
- Zakon o prostornom uređenju („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 7/05)
- Zakon o proglašenju šireg područja Vodopada „Skakavac“ Spomenikom prirode („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 11/10)

Uredbe

- Uredba o selektivnom prikupljanju, pakovanju i označavanju otpada („Službene novine FBiH“ broj: 38/06)
- Uredba o finansijskim i drugim garancijama za pokrivanje troškova rizika od mogućih šteta, sanacije i postupka nakon zatvaranja deponije („Službene novine FBiH“ broj: 36/09)
- Uredba o strategijskoj procjeni uticaja planova i programa na okoliš („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 32/11)
- Uredba o obavezi dostavljanja godišnjeg izvještaja o ispunjenju uvjeta iz dozvole za upravljanje otpadom („Službene novine FBiH“ broj: 31/06)

Odluke

- Odluka o mjerama za očuvanje kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 6/10-Prečišćeni tekst)
- Odluka o osnivanju Kantonalne javne ustanove za zaštićena prirodna područja („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 14/11 i 6/10-Prečišćeni tekst)
- Odluka o legalizaciji građevina izgrađenih bez odobrenja za građenje i građevina privremenog karaktera („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 6/06, 18/07 i 18/08)

Pravilnici

- Pravilnik o izradi godišnjih/polugodišnjih programa inspekcije zaštite okoliša („Službene novine FBiH“ broj: 68/05)
- Pravilnik o sadržaju izvještaja o stanju sigurnosti, sadržaju informacija o sigurnosnim mjerama i sadržaju unutrašnjih i spoljnih planova intervencije („Službene novine FBiH“ broj: 48/05)
- Pravilnik o načinu vršenja monitoringa kvaliteta zraka i definisanju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta zraka („Službene novine FBiH“ broj: 1/12)
- Pravilnik o graničnim vrijednostima emisije zagađujućih materija u zrak („Službene novine FBiH“ broj: 12/05)
- Pravilnik o ograničenju emisije u zrak iz postrojenja za spaljivanje biomase („Službene novine FBiH“ broj: 34/05)
- Pravilnik o sadržaju i načinu izrade Plana upravljanja zaštićenim područjima („Službene novine FBiH“ broj: 65/06)
- Pravilnik o novim mjerama za istraživanje ili očuvanje kako bi se spriječio značajan negativan uticaj na životinjske vrste namjernim hvatanjem ili ubijanjem („Službene novine FBiH“ broj: 65/06)
- Pravilnik o izdavanju dozvole za aktivnosti male privrede u upravljanju otpadom („Službene novine FBiH“ broj: 9/05)
- Pravilnik o zadacima i načinu obavljanja dužnosti nadzornika-čuvara prirode, izgledu uniforme, te obliku i sadržaju legitimacije nadzornika-čuvara prirode u Kantonalnoj javnoj ustanovi za zaštićena prirodna područja („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 35/10)
- Pravilnik o kategorijama otpada sa listama („Službene novine FBiH“ broj: 9/05)
- Pravilnik o monitoringu emisija zagađujućih materija u zrak („Službene novine FBiH“ broj: 12/05)
- Pravilnik o životinjskom otpadu i drugim neopasnim materijalima prirodnog porijekla koji se mogu koristiti u poljoprivredne svrhe („Službene novine FBiH“ broj: 8/08)
- Pravilnik o sadržaju plana prilagođavanja upravljanja otpadom za postojeća postrojenja za tretman ili odlaganje otpada i aktivnostima koje preduzima nadležni organ („Službene novine FBiH“ broj: 9/05)
- Pravilnik o uslovima za podnošenje zahtijeva za izdavanje okolinskih dozvola za pogone i postrojenja koja imaju izdate dozvole prije stupanja na snagu Zakona o zaštiti okoliša („Službene novine FBiH“ broj: 45/09)
- Pravilnik o rokovima za podnošenje zahtijeva za izdavanje okolinskih dozvola za pogone i postrojenja koja imaju izdate dozvole prije stupanja na snagu Zakona o zaštiti okoliša („Službene novine FBiH“ broj: 45/09)
- Pravilnik o uslovima za rad postrojenja za spaljivanje otpada („Službene novine FBiH“ broj: 12/05)
- Pravilnik o graničnim vrijednostima emisije u zrak iz postrojenja za sagorijevanje („Službene novine FBiH“ broj: 12/05)
- Pravilnik o uspostavljanju i upravljanju informacionim sistemom za zaštitu prirode i vršenju monitoringa („Službene novine FBiH“ broj: 46/06)
- Pravilnik o pogonima i postrojenjima koji mogu biti izgrađeni i pušteni u rad samo ako imaju okolinsku dozvolu („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 08/11)

Pravilnici

- Pravilnik o sadržaju i načinu izrade Plana upravljanja zaštićenim područjima („Službene novine FBiH“ broj: 65/06)
- Pravilnik o novim mjerama za istraživanje ili očuvanje kako bi se spriječio značajan negativan uticaj na životinjske vrste namjernim hvatanjem ili ubijanjem („Službene novine FBiH“ broj: 65/06)
- Pravilnik o izdavanju dozvole za aktivnosti male privrede u upravljanju otpadom („Službene novine FBiH“ broj: 9/05)
- Pravilnik o zadacima i načinu obavljanja dužnosti nadzornika-čuvara prirode, izgledu uniforme, te obliku i sadržaju legitimacije nadzornika-čuvara prirode u Kantonalnoj javnoj ustanovi za zaštićena prirodna područja („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 35/10)
- Pravilnik o kategorijama otpada sa listama („Službene novine FBiH“ broj: 9/05)
- Pravilnik o monitoringu emisija zagađujućih materija u zrak („Službene novine FBiH“ broj: 12/05)
- Pravilnik o životinjskom otpadu i drugim neopasnim materijalima prirodnog porijekla koji se mogu koristiti u poljoprivredne svrhe („Službene novine FBiH“ broj: 8/08)
- Pravilnik o sadržaju plana prilagođavanja upravljanja otpadom za postojeća postrojenja za tretman ili odlaganje otpada i aktivnostima koje preduzima nadležni organ („Službene novine FBiH“ broj: 9/05)
- Pravilnik o uslovima za podnošenje zahtijeva za izdavanje okolinskih dozvola za pogone i postrojenja koja imaju izdate dozvole prije stupanja na snagu Zakona o zaštiti okoliša („Službene novine FBiH“ broj: 45/09)
- Pravilnik o rokovima za podnošenje zahtijeva za izdavanje okolinskih dozvola za pogone i postrojenja koja imaju izdate dozvole prije stupanja na snagu Zakona o zaštiti okoliša („Službene novine FBiH“ broj: 45/09)
- Pravilnik o uslovima za rad postrojenja za spaljivanje otpada („Službene novine FBiH“ broj: 12/05)

Radno uputstvo

- Radno uputstvo 2010 („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: N/N)

Ostalo

- Plan upravljanja Spomenikom prirode „Skakavac“ („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 18/11)
- Plan upravljanja zaštićenim pejzažem „Bijambare“ („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 35/08)
- Plan upravljanja spomenikom prirode „Vrelo Bosne“ („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 25/07)

ZAKONSKA REGULATIVA ZA OBLAST BIODIVERZITET, PRIRODNO I KULTURNO-HISTORIJSKO NASLIJEĐE

BiH

- Zakon o zaštiti zdravlja bilja („Službeni glasnik BiH“, broj: 23/03)
- Zakon o zaštiti novih sorti bilja u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj: 14/10)
- Zakon o zaštiti dobrobiti životinja („Službeni glasnik BiH“, broj: 25/09)
- Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH („Službeni glasnik BiH“, broj: 50/08)

FBiH

- Zakon o zaštiti okoliša („Službene novine FBiH“, broj: 33/03 i 38/09)
- Zakon o fondu za zaštitu okoliša FBiH („Službene novine FBiH“, broj: 33/03)
- Zakon o zaštiti prirode („Službene novine FBiH“, broj: 33/03)
- Zakon o zaštiti zraka („Službene novine FBiH“, broj: 33/03 i 4/10)
- Zakon o vodama („Službene novine FBiH“, broj: 70/06)
- Zakon o šumama („Službene novine FBiH“, broj: 20/02, 29/03 i 37/04)
- Zakon o lovstvu FBiH („Službene novine FBiH“, broj: 4/06 i 8/10)
- Zakon o uvjetima, načinu obavljanja djelatnosti rezanja drveta („Službene novine FBiH“, broj: 27/97 i 25/06)
- Zakon o veterinarstvu („Službene novine FBiH“, broj: 46/00)
- Zakon o slatkovodnom ribarstvu („Službene novine FBiH“, broj: 64/04)
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Službene novine FBiH“, broj: 52/09)
- Zakon o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja („Službene novine FBiH“, broj: 71/05 i 8/10)
- Zakon o zaštiti i korištenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa („Službeni list SRBiH“, broj: 20/85 i 12/87 i „Službeni list RBiH“, broj: 3/93 i 13/94)
- Zakon o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH („Službene novine FBiH“, broj: 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07)
- Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine FBiH“, broj: 37/95 i 28/03)

Kanton Sarajevo

- Zakon o prostornom uređenju („Službene novine KS“, broj: 7/05)
- Zakon o proglašenju Spomenika prirode „Vrelo Bosne“- prečišćeni tekst („Službene novine KS“, broj: 6/10)
- Zakon o vodama Kantona Sarajevo („Službene novine KS“, broj: 16/00)
- Zakon o šumama („Službene novine KS“, broj: 4/99)
- Zakon o zaštiti kulturne baštine („Službene novine KS“, broj: 2/00 i 37/08)
- Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine KS“, broj: 4/99)
- Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službene novine KS“, broj: 2/00)

ZAKONSKA REGULATIVA IZ OBLASTI „PRIVREDA I OKOLIŠ“

Zakoni

- Zakon o upravnom postupku („Službene novine F BiH“, broj: 2/98 i 48/99)
- Zakon o unutrašnjoj trgovini („Službene novine F BiH“, broj: 40/10)
- Zakon o privrednim društvima („Službene novine F BiH“, broj: 23/99, 45/00, 02/02, 06/02, 29/03, 68/05, 91/07, 84/08, 88/08 i 7/09)
- Zakon o zaštiti na radu („Službeni list SRBiH“, broj: 22/90)
- Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima („Službene novine F BiH“, broj: 35/2009)
- Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti („Službene novine F BiH“, broj: 32/2009)
- Zakon o turističkoj djelatnosti („Službene novine F BiH“, broj: 32/2009)
- Zakon o zaštiti od buke („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 26/07)
- Zakon o cestovnom prijevozu F BiH („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 28/06 i 2/10)
- Zakon o administrativnim taksama – Prečišćeni tekst („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 30/01, 22/02 i 26/08)
- Zakon o mjerama za unapređivanje stočarstva („Službene novine F BiH“, broj: 23/98)
- Zakon o novčanim podsticajima u poljoprivredi na području Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 1/12)
- Zakon o zaštiti i dobrobiti živatinja („Službeni glasnik BiH“, broj: 25/09)
- Zakon o poljoprivredi („Službene novine F BiH“, broj: 88/07 i 27/12)
- Zakon o zaštiti zdravlja bilja („Službeni glasnik BiH“, broj: 23/03)

Pravilnici

- Pravilnik o uslovima minimalne tehničke opremljenosti poslovnih prostora za obavljanje trgovine i trgovinskih usluga („Službene novine F BiH“, broj: 49/12)
- Pravilnik o izmjeni pravilnika o vezanim obrtima i srodnim djelatnostima koje se mogu obavljati izvan poslovnih i stambenih prostorija („Službene novine F BiH“, broj: 12/2012)
- Pravilnik o izmjeni pravilnika o vezanim obrtima i srodnim djelatnostima koje se mogu obavljati u stambenim prostorijama („Službene novine F BiH“, broj: 12/12)
- Pravilnik o izmjeni pravilnika o vezanim obrtima i srodnim djelatnostima koje se mogu obavljati sezonski („Službene novine F BiH“, broj: 12/2012)
- Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uslovima ugostiteljskih objekata iz skupina „restorani“, „barovi“, „catering objekti“ i „objekti jednostavnih usluga“ („Službene novine F BiH“, broj: 40/10)
- Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata kampova iz skupine „kampovi i druge vrste ugostiteljskih objekata za smještaj“ („Službene novine F BiH“, broj: 68/10)
- Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata kampova iz skupine „kampovi i druge vrste ugostiteljskih objekata za smještaj“ („Službene novine F BiH“, broj: 70/10)
- Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge u domaćinstvu („Službene novine F BiH“, broj: 35/10)

- Pravilnik o izmjeni pravilnika o razvrstavanju i minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge u domaćinstvu („Službene novine F BiH“, broj: 76/11)
- Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uvjetima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata u seljačkom domaćinstvu („Službene novine F BiH“, broj: 35/10)
- Pravilnik o izmjeni pravilnika o razvrstavanju i minimalnim uvjetima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata u seljačkom domaćinstvu („Službene novine F BiH“, broj: 53/10)
- Pravilnik o pružanju ugostiteljskih usluga u pokretnim objektima („Službene novine F BiH“, broj: 40/10)
- Pravilnik o upisnicima ugostiteljskih objekata i o upisnicima o pružanju ugostiteljskih usluga u domaćinstvu i seljačkom domaćinstvu („Službene novine F BiH“, broj: 40/10)
- Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata iz skupine hoteli („Službene novine F BiH“, broj: 32/10)
- Pravilnik o izmjeni pravilnika o razvrstavanju i minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata iz skupine hoteli („Službene novine F BiH“, broj: 53/10)
- Pravilnik o dopunama pravilnika o minimalnim tehničkim i drugim uslovima za obavljanje obrtničkih i srodnih djelatnosti („Službene novine F BiH“, broj: 72/11)
- Pravilnik o minimalno-tehničkim uslovima i načinu pružanja usluga putničkih agencija („Službene novine F BiH“, broj: 30/10)
- Pravilnik o upisniku putničkih agencija („Službene novine F BiH“, broj: 30/10)
- Pravilnik o upisniku turističkih vodiča („Službene novine F BiH“, broj: 30/10)
- Pravilnik o mjerama za unapređenje stočarske proizvodnje na području Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 19/10)
- Pravilnik o upisu u registar poljoprivrednih gazdinstava i registar klijenata („Službene novine F BiH“, broj: 42/08)
- Pravilnik o klasifikaciji prodavnica i drugih oblika trgovina na malo („Službene novine F BiH“, broj: 111/12)

Uredbe

- Uredba o izmjeni uredbe o vezanim i posebnim obrtima („Službene novine FBiH“, broj: 16/2012)
- Uredba o izmjeni uredbe o zaštiti tradicionalnih i starih obrta („Službene novine F BiH“, broj: 16/2012)

Uputstva

- Uputstvo o vršenju izvještajnih i prognoznih poslova u zaštiti zdravlja bilja („Službene novine F BiH“, broj: 78/10)

ZAKONSKA REGULATIVA IZ OBLASTI SOCIJALNA I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA STANOVNIŠTVA

SOCIJALNA ZAŠTITA

BiH

- Zakon o zdravstvenoj ispravnosti živežnih namirnica i predmeta opće upotrebe („Službeni list R BiH“, broj: 2/92 i 13/94)
- Zakon o prometu otrova („Službeni list R BiH“, broj: 2/92 i 13/94)
- Zakon o sanitarnoj inspekciji („Službeni list SR BiH“, broj: 23/77, 16/82, 13/83 i 15/90)
- Zakon o evidencijama u oblasti zdravstva („Službeni list R BiH“, broj: 2/92 i 13/94)
- Zakon o hrani
- Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga („Službeni glasnik BiH“ broj: 8/06)
- Pravilnik o osposobljavanju pružanja prve pomoći
- Pravilnik o nomenklaturi, standardima i normativima u zdravstvenoj djelatnosti („Službeni list SR BiH“, broj: 10/83)
- Pravilnik o zdravstvenim uvjetima koje mora ispunjavati vozač motornog vozila („Službeni glasnik BiH“, broj: 13/07)
- Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima

FBIH

- Zakon o zapošljavanju stranaca („Službene novine Federacije BiH“, broj: 8/99)
- Zakon o raseljenim licima i povratnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine i izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 15/05)
- Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba („Službene novine Federacije BiH“, broj: 41/04 i 22/05)
- Zakon o upravnom postupku („Službene novine Federacije BiH“, broj: 2/98 i 48/99)
- Zakon o radu („Službene novine Federacije BiH“, broj: 43/99, 32/00, 29/03)
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/99, 54/04 i 39/06)
- Zakon o vijeću uposlenika („Službene novine Federacije BiH“, broj: 38/04)
- Opći kolektivni ugovor za teritoriju Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 54/05)
- Uputstvo o vođenju osnovne i centralne evidencije raseljenih lica i povratnika i obrascu legitimacije raseljenih lica u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 50/05)

Kanton Sarajevo

- Uredba o subvencioniranju troškova grijanja („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 4/05)
- Naredba o visini mjesečnog novčanog iznosa subvencioniranja troškova grijanja („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 33/05)
- Odluka o pravima povratnika iz Kantona Sarajevo na područje Grada Sarajeva iz 1991. godine koje je Dejtonskim sporazumom pripalo entitetu Republika Srpska („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 19/04)
- Pravilnik o zaštiti na radu broj 13-01-34-18931/02 od juna 2002. godine
- Odluka o oslobađanju troškova ili dijela troškova zakupnine stana i troškova održavanja zajedničkih prostorija i uređaja u objektima O-9 i O-10 na lokaciji „Otes” („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 12/04 – Prečišćeni tekst)
- Program obilježavanja „Dječije nedjelje” u Kantonu Sarajevo za 2005. godinu („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 26/05)
- Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo broj: 13-34-26803 /04 na koji je Vlada Kantona Sarajevo dala saglasnost Odlukom broj: 02-05-21981-3.11/05 od 07.07.2005. godine
- Uredba o subvencioniranju troškova prijevoza u javnom gradskom saobraćaju na području Kantona Sarajevo („Sl. novine Kantona Sarajevo“, broj: 36/06)
- Pravilnik o postupku i načinu rada organa medicinskog vještačenja u vezi ostvarivanja prava iz oblasti socijalne zaštite i zaštite civilnih žrtava rata („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 1/03 i 25/03)
- Zakon o raseljenim osobama-prognanicima i izbjeglicama-povratnicima u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 27/05 – Prečišćeni tekst)
- Uredba o regulisanju troškova dženaze-sahrane-ukopa („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 14/06)
- Uputstvo za primjenu Uredbe o subvencioniranja troškova grijanja („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 15/05)
- Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti osoba u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 4/04)
- Uredba o subvencioniranju troškova boravka djece u predškolskim ustanovama na području Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 23/02)
- Naredba o iznosima po Zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 21/05)
- Odluka o privremenom finansiranju prava iz osnova socijalne i zdravstvene zaštite povratnika iz Kantona Sarajevo na područje Grada Sarajeva iz 1991. godine koje je Dejtonskim sporazumom pripalo entitetu RS („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 9/04)
- Lista za članove mirovnih vijeća („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 5/05)

- Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 16/02, 8/03, 2/06 i 21/06)
- Pravilnik o radnim odnosima, plaćama i drugim ličnim primanjima službenika Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, broj: 13-01-34-1639 od 30.08.200. godine
- Odluka o utvrđivanju visine novčanog dodatka na ime plaćanja komunalnih usluga („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 23/02)
- Pravilnik o utvrđivanju preostale sposobnosti i kategorizaciji djece i omladine ometene u psiho fizičkom razvoju („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 23/00 i 25/03)
- Uredba o priznavanju prava na topli obrok u javnim kuhinjama Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 24/06)
- Uputstvo o vođenju evidencije o korisnicima i pruženim uslugama u javnim ustanovama („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 34/05)

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

FBiH

- Sporazum o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite osiguranih lica na teritoriji Bosne i Hercegovine, van područja entiteta odnosno Distrikta Brčko kome osigurane osobe pripadaju („Službene novine FBiH”, broj: 8/02)
- Sporazum o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite van područja kantonalnog zavoda zdravstvenog osiguranja kome osiguranik pripada („Službene novine FBiH”, broj: 41/01 i 7/02)
- Kriteriji za izbor proizvođača lijekova i lijekova za registraciju u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH”, broj: 34/02)
- Spisak lijekova za koje je dato odobrenje od 31.03.2007.-30.06.2007.godine („Službene novine Federacije BiH” broj: 49/07)
- Pravilnik o uvjetima, načinu i postupku javnog nadmetanja za javne nabavke lijekova („Službene novine FBiH” broj: 14/07)
- Naredba o utvrđivanju referalnih cijena lijekova („Službene novine FBiH” broj: 14/07 i 26/07 – Ispravka)
- Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti („Službene novine FBiH” broj: 29/05)
- Zakon o ograničenoj uporabi duhanskih prerađevina („Službene novine FBiH” broj: 6/98, 35/98 i 11/99)
- Zakon o zaštiti od jonizirajućih zračenja i radiacionoj sigurnosti („Službene novine FBiH” broj: 15/99)
- Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine FBiH” broj: 37/01 i 40/02)
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH” broj: 29/97)
- Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene novine Federacije BiH” broj: 30/97 i 7/02)
- Zakon o lijekovima („Službene novine FBiH” broj: 51/01 i 29/05)

- Kolektivni ugovor o pravima i obavezama poslodavaca i zaposlenika u oblasti zdravstva na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine
- Pravilnik o uvjetima za rad zdravstvenih radnika izvan punog radnog vremena
- Pravilnik o pripravničkom stažu i stručnom ispitu zdravstvenih radnika
- Pravilnik o uvjetima u pogledu prostora, opreme i medicinsko-tehničke opreme za obavljanje privatne prakse u zdravstvenoj djelatnosti („Službene novine Federacije BiH” broj: 30/00 i 36/01)
- Pravilnik o načinu ostvarivanja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja („Službene novine FBiH” broj: 31/02)
- Pravilnik o prijavljivanju i praćenju nuspojava lijekova
- Pravilnik o stručnom ispitu za farmaceutskog inspektora („Službene novine FBiH” broj: 33/02)
- Pravilnik o registraciji lijekova („Službene novine FBiH” broj: 34/02, 35/06 i 53/06)
- Pravilnik o specijalizaciji iz porodične medicine („Službene novine FBiH”, broj: 7/99, 50/00 i 22/02)
- Pravilnik o dodatnoj edukaciji iz obiteljske medicine („Službene novine FBiH” broj: 1/03)
- Pravilnik o uvjetima uvoza lijekova koji nemaju odobrenje za stavljanje lijeka u promet u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH” broj: 1/03 i 41/04)
- Pravilnik o specijalizaciji zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika („Službeni list SRBiH” broj: 27/86, 38/86 i 7/87, te „Službene novine FBiH” broj: 7/03)
- Pravilnik o stručnom ispitu za zdravstvenog inspektora („Službene novine FBiH” broj: 5/00)
- Pravilnik o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti („Službene novine FBiH” broj: 15/00)
- Pravilnik o uvjetima i postupku priznavanja pripravničkog odnosno specijalizantskog staža obavljenog izvan teritorije Federacije Bosne i Hercegovine odnosno izvan Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH” broj: 1/05)
- Pravilnik o zdravstvenim uvjetima koje mora ispunjavati vozač motornog vozila („Službene novine FBiH” broj: 63/07)
- Pravilnik o uvjetima prostora, opreme i kadra za organiziranje depoa lijekova („Službene novine FBiH” broj: 22/02)
- Pravilnik o medicinskim pomagalicama („Službene novine FBiH” broj: 58/06 i 24/07)
- Odluka o standardima i normativima zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja („Službene novine FBiH” broj: 5/03, 18/04 i 57/07)
- Odluka o standardnoj klasifikaciji djelatnosti („Službene novine Federacije BiH” broj: 28/98, 36/98 i 47/98)
- Odluka o kriterijima za imenovanje u upravna vijeća u oblasti zdravstva („Službene novine FBiH” broj: 35/04)
- Odluka o Listi esencijalnih lijekova nepohodnih za osiguranje zdravstvene zaštite u okviru standarda obaveznog zdravstvenog osiguranja u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH” broj: 34/05, 41/05, 57/05, 71/05, 73/06 i 11/07)

- Lista esencijalnih lijekova nepohodnih za osiguranje zdravstvenog osiguranja zdravstvene zaštite u okviru standarda obaveznog zdravstvenog osiguranja u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj: 34/05, 41/05, 57/05, 71/05, 73/06 i 11/07)
- Naredba o programu obaveznih imunizacija stanovništva protiv zaraznih bolesti u 2007. godini („Službene novine FBiH“ broj: 11/07)
- Naredba o načinu i uvjetima vršenja redovne kontrole svake serije uvezenog lijeka i lijekovite supstance u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ broj: 29/06)
- Naredba o listi lijekova o bolničkoj zdravstvenoj zaštiti koji se mogu koristiti na teret sredstava Fonda solidarnosti Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj: 38/06)
- Pravilnik o upravljanju medicinskim otpadom
- Pravilnik o načinu propisivanja i izdavanja lijekova
- Pravilnik o načinu ostvarivanja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja

Kanton Sarajevo

- Odluka o osnovicama i stopama doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje za Kanton Sarajevo
- Odluka o preuzimanju prava osnivača Javne ustanove Apoteke Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 22/97 i 13/98)
- Odluka o dijagnostičko-terapijskim vodičima („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 26/04)
- Odluka o ampularnoj listi lijekova koji se primjenjuju u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite na teret sredstava Zavoda zdravstvenog osiguranja Kantona Sarajevo, kao i načinu njihove primjene
- Lista lijekova koji se propisuju i izdaju na teret sredstava Zavoda zdravstvenog osiguranja Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 13/02, 16/03 i 24/06)
- Odluka o ličnom učešću osiguranih lica u troškovima korištenja zdravstvene zaštite i troškova liječenja na teritoriji Kantona Sarajevo, broj: 28/04 – Prečišćeni tekst)
- Odluka o kriterijima za nominiranje / imenovanje predsjednika i članova Nadzornog odbora zavoda zdravstvenog osiguranja Kantona Sarajevo
- Odluka o kriterijima za nominiranje / imenovanje članova nadzornih odbora javnih zdravstvenih ustanova čiji je osnivač Kanton Sarajevo
- Odluka o kriterijima za nominiranje / imenovanje članova upravnih odbora javnih zdravstvenih ustanova čiji je osnivač Kanton Sarajevo
- Odluka o kriterijima za nominiranje / imenovanje direktora Zavoda zdravstvenog osiguranja Kantona Sarajevo kojeg je osnivač Kanton Sarajevo
- Odluka o magistralnoj listi lijekova
- Odluka o mreži apoteka u Kantonu Sarajevo
- Uredba o načelima za utvrđivanje unutrašnje organizacije kantonalnih, gradskih i općinskih organa uprave i upravnih organizacija
- Odluka o obaveznoj sistemskoj deratizaciji na području Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju i usklađivanju organizacije i djelatnosti Javne ustanove Zavod za hitnu medicinsku pomoć Kantona Sarajevo

- Odluka o osnivanju i usklađivanju organizacija i djelatnosti Javne ustanove Psihijatrijska bolnica Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Dom zdravlja Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Terapijska zajednica Kampus
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Zavod za alkoholizam
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Zavod za medicinu rada Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Zavod za sportsku medicinu Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Zavod za zdravstvenu zaštitu žena i materinstva Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Psihijatrijska bolnica
- Odluka o osnivanju Zavoda zdravstvenog osiguranja Kantona Sarajevo
- Odluka o osnivanju Javne ustanove Apoteke Sarajevo
- Odluka o preuzimanju prava i obaveza osnivača Zavoda za zdravstvenu zaštitu radnika organa za unutrašnje poslove BiH Sarajevo
- Odluka o preuzimanju prava i obaveza osnivača „Državne bolnice Sarajevo" u Sarajevu
- Odluka o preuzimanju prava i obaveza osnivača Zavoda za zaštitu zdravlja studenata Univerziteta u Sarajevu
- Odluka o prihvatanju prava i obaveza suosnivača Kliničkog centra Sarajevo
- Odluka o proširenom obimu prava za korištenje ortopedskih pomagala, lijekova, medicinsko-sanitetskih sprava i materijala za ratne vojne invalide sa područja Kantona Sarajevo
- Odluka o usvajanju mreže ambulantni porodične/obiteljske medicine u JU „Dom zdravlja Kantona Sarajevo“ („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 3/05, 15/05 – Ispravka i 18/05 - Ispravka)
- Odluka o usvajanju mreže zdravstvenih ustanova na području Kantona Sarajevo
- Pravilnik o zdravstvenim pregledima za utvrđivanje zdravstvene sposobnosti za nabavljanje, držanje i nošenje oružja i municije
- Uputstvo o vrstama i načinu postupanja sa medicinskim otpadom koji nastaje pri pružanju zdravstvene zaštite
- Uredba o obimu, uvjetima i načinu ostvarivanja prava osiguranih lica na korišćenje ortopedskih i drugih pomagala, endoproteza, stomatološko-protetske pomoći i stomatološko-protetskih nadomjestaka

Rezultati ankete

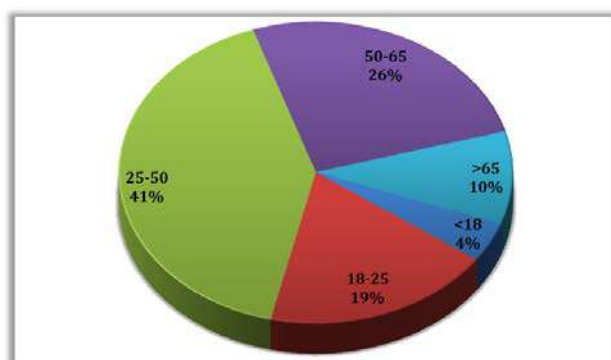
OPĆI PODACI

U prethodnoj fazi izvršeno je ankretiranje građana na području općine Ilidža, koje nam je dalo vrlo značajne i zanimljive rezultate. Anketiranje je vršeno u različitim mjesnim zajednicama koje pripadaju prostoru ove općine:

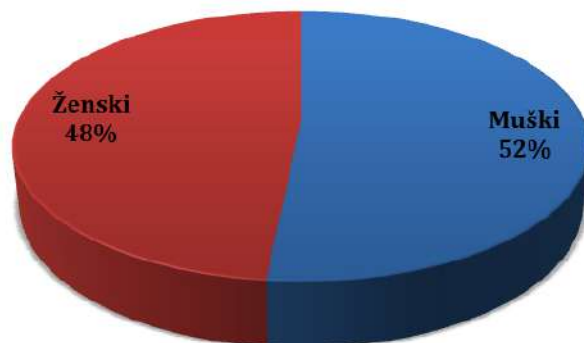
1. Butmir (35)
2. Donji Kotorac (15)
3. Sokolović Kolonija (20)
4. Hrasnica I (40)
5. Hrasnica II (27)
6. Ilidža Centar (32)
7. Lužani (16)
8. Vreoca (11)
9. Vrelo Bosne (9)
10. Blažuj (20)
11. Rakovica (17)
12. Osjek (30)
13. Otes (33)
14. Stup (36)
15. Stup II (14)
16. Stupsko brdo (17)

Anketne listiće je ispunilo ukupno 372 građana, različitih dobnih grupa i zanimanja. Najveći broj građana obuhvaćenih anketom pripada dobnoj skupini od 25-50 godina (41%). Slijede dobna skupina od 50-65 godina (26%), kao i skupina građana starosti od 18-25 godina. Procenat građana preko 65 godina je 10%. Najmanje procentualno učešće građana u anketiranju je iz grupe ispod 18 godina (4%).

Anketirani građani prema dobnim skupinama

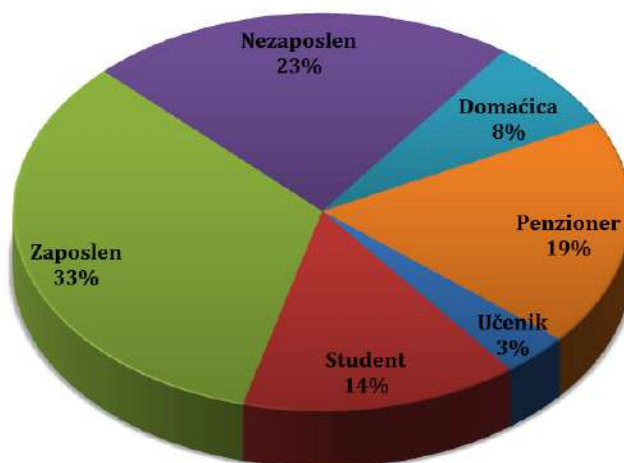
Anketirani građani prema spolnoj pripadnosti

Ukupno 69% ispitanika živi u naseljima izvan grada, dok se njih 31% izjasnilo da živi u naseljima gradskog tipa. U anketiranju je učestvovalo 48% žena i 52% muškaraca.

Vrlo je značajno da su u procesu anketiranja obuhvaćeni građani različitih zanimanja i radnih statusa. Najveći je procenat zaposlenih (33%), a zatim i nezaposlenih (23%). Od ukupnog broja anketiranih, 19% čine penzioneri, 14% studenti, 8% domaćice. Procentualno, najmanje anketiranih su učenici (3%).

Anketirani građani prema radnom statusu

TRENUTNA SITUACIJA

Građani su kroz ankete dali svoje ocjene postojećeg stanja okoliša na području općine Ilidža. Njih 33% smatra da je stanje zadovoljavajuće, a gotovo podjednak broj je i onih koji smatraju da stanje NIJE ZADOVOLJAVAJUĆE (32%). Veliki je broj građana koji kažu da je stanje okoliša u općini Ilidža loše (22%)

Kada su u pitanju informacije koje su građanima dostupne o stanju okoliša, odgovori su vrlo raznovrsni. Procentualno učešće onih koji su uglavnom zadovoljni je 23%, dok je 38% onih koji su vrlo malo zadovoljni. Iako postoji određen broj građana koji su zadovoljni, ipak je mnogo više građana koji NISU zadovoljni informacijama o stanju okoliša (28%).

Građanima je kroz anketiranje ponuđeno da iznesu svoje mišljenje o tome koji su najveći problemi okoliša na prostoru općine Ilidža i to po pojedinim oblastima. Njihovi odgovori su od velikog značaja za dalji tok izrade LEAP-a, jer će se prema tome, težiti otklanjanju/smanjenju tih konkretnih problema.

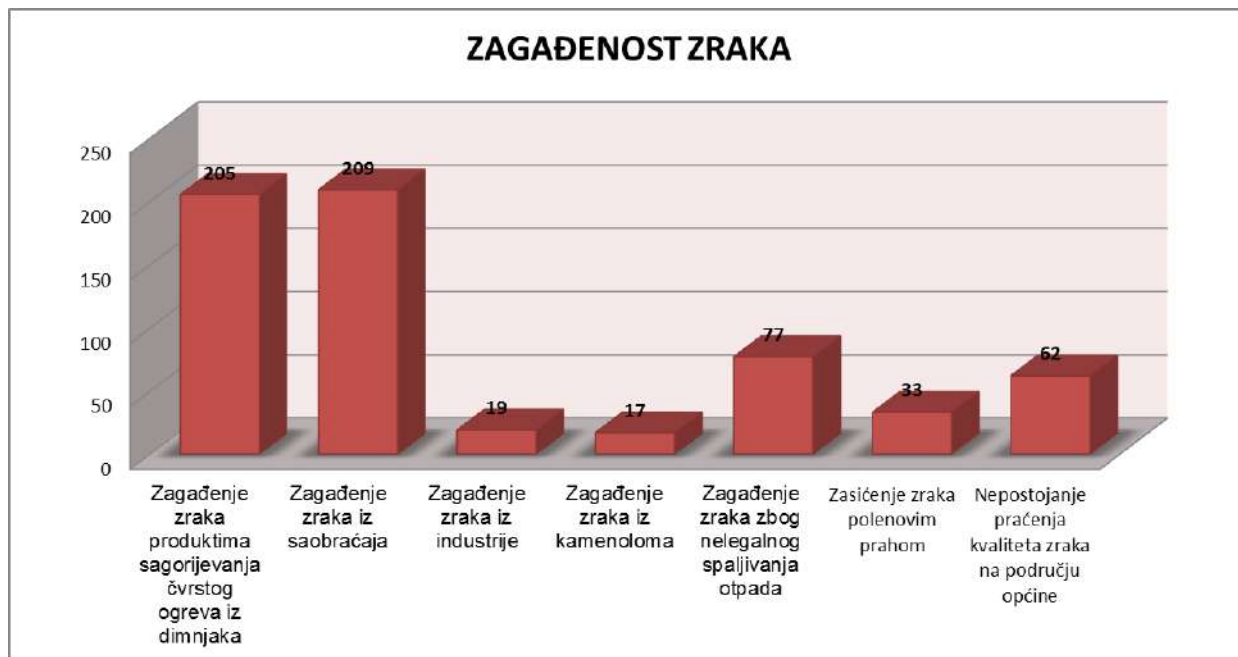
Građani su istakli slijedeće probleme:

- **socijalne zgrade-Otes**
- **zapuštene i nedovoljno uređene zelene površine**
- **nedostatak parkova i javnih zelenih površina**
- **nedovoljno ulaganje u kulturu i obrazovanje**
- **nepoštivanje zakonske regulative i planske dokumentacije**
- **nesankcionisanje**
- **kriminal**
- **ulica Sastavci-otpad**
- **neredovan gradski saobraćaj**
- **obrazovne ustanove ne služe svojoj namjeni**
- **previše priče o psima, a manje o drugim životinjama**
- **neusaglašenost privrednih radova i infrastrukture**
- **nepostojanje inicijativa za revitalizaciju i održavanje kulturno-historijskih objekata**
- **fudbalski stadion u Otesu pretvoren u „njivu“**
- **ostaci rimskog naselja kod stare zgrade općine Ilidža**
- **psi lutalice**
- **nedovoljno korištenje raspoloživog poljoprivrednog zemljišta**
- **nepostojanje upotrebnih dozvola za objekte izgrađene prije više od 20 godina**
- **kompleks Stojčevac - nedovoljno uređen**
- **veliki nameti na privredu**
- **neprincipijelnost kod dodjele socijalne pomoći**
- **neiskorištenost postojećih kulturno-historijskih objekata**
- **loša socijalna struktura**
- **veliki broj ruševina i oštećenih objekata**
- **nepostojanje općinskog fonda za razvoj**
- **nedostatak površina za sport i rekreaciju**
- **nedovoljna svijest građana o turizmu i kulturno-historijskim objektima**
- **nedopustivo parkiranje u ulici Mustafe Pintola- građani primorani da idu ulicom, a trotoari pretvoreni u ljetne bašte**
- **nedovoljan rad komunalne inspekcije**
- **korumpirani djelatnici u općini**
- **nedovoljan broj parking mjesta u blizini Vrela Bosne i zagušenje saobraćaja, posebno vikendom**
- **neuređen prilaz Rimskom mostu**
- **nedostatak trotoara od Ilidže do crkve na Plandištu**
- **nedostatak prostora i igrališta za djecu**
- **nedovoljan broj vrtića**

- **problem odlaganja pepela od sagorijevanja čvrstih goriva, posebno tokom zime (prijedlog da se obezbijede posebne posude)**
- **neadekvatno postavljeni kontejneri - smetanja u saobraćaju**
- **velike količine otpada u vodotocima**
- **loša kanalizacija**
- **pijaca na Stupu kod Dallasa**
- **korumpirani šumari**
- **nebriga za invalidna lica.**

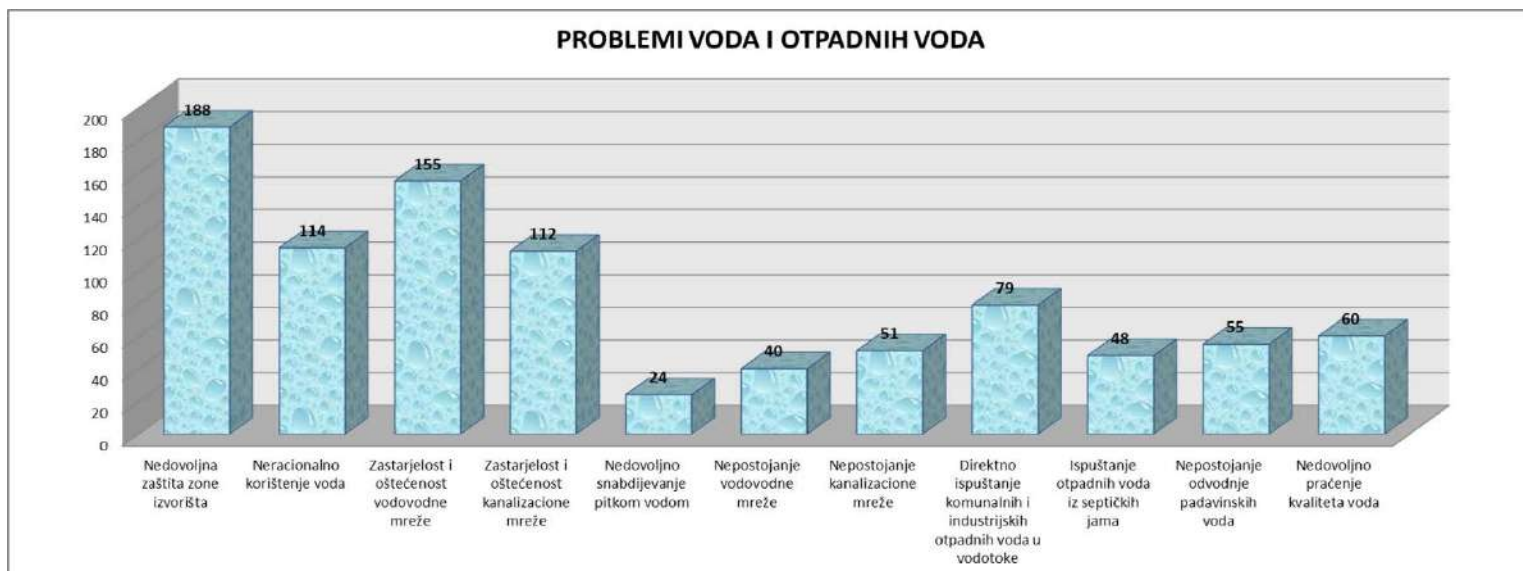
ZAGAĐENOST ZRAKA

Rezultati provedenog anketiranja prikazani su grafički. Većina građana smatra da najveći utjecaj na zagađenje zraka, na ovom prostoru, uzrokuje saobraćaj, kao i produkti sagorijevanja čvrstog otpada. Ostali uzroci su: nelegalno spaljivanje otpada, industrija i kamenolomi i polenov prah. Veliki broj građana smatra da je veliki problem na području Ilidže, a koji se odnosi na kvalitet zraka, nepostojanje monitoringa/praćenja kvaliteta zraka, što je pogrešno i posljedica je nedovoljne informisanosti, jer na Ilidži postoji stanica za mjerenje kvaliteta zraka.

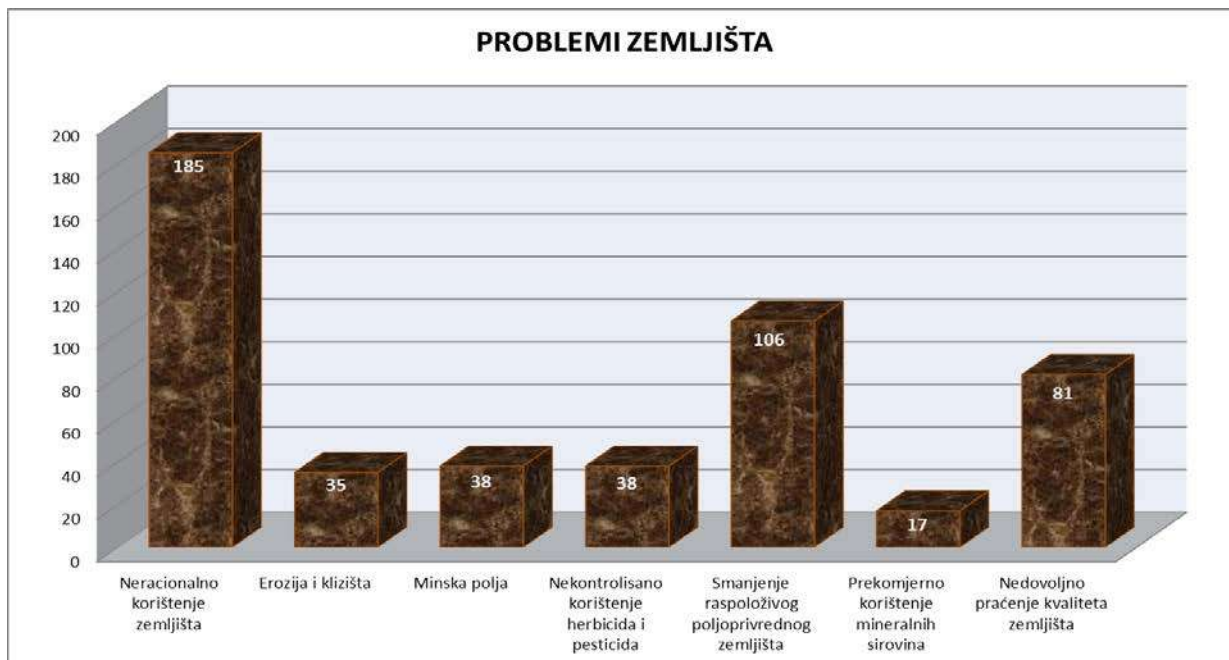
PROBLEMI VODA I OTPADNIH VODA

Problemi koje su građani ocijenili kao najveće kad je u pitanju voda i kanalizacija, su prije svega: nedovoljna zaštita zone izvorišta, te zastarjelost i oštećenost vodovodne i kanalizacione mreže. Ovi i ostali, ali ne manje važni, uzroci su prikazani u narednom grafikonu.

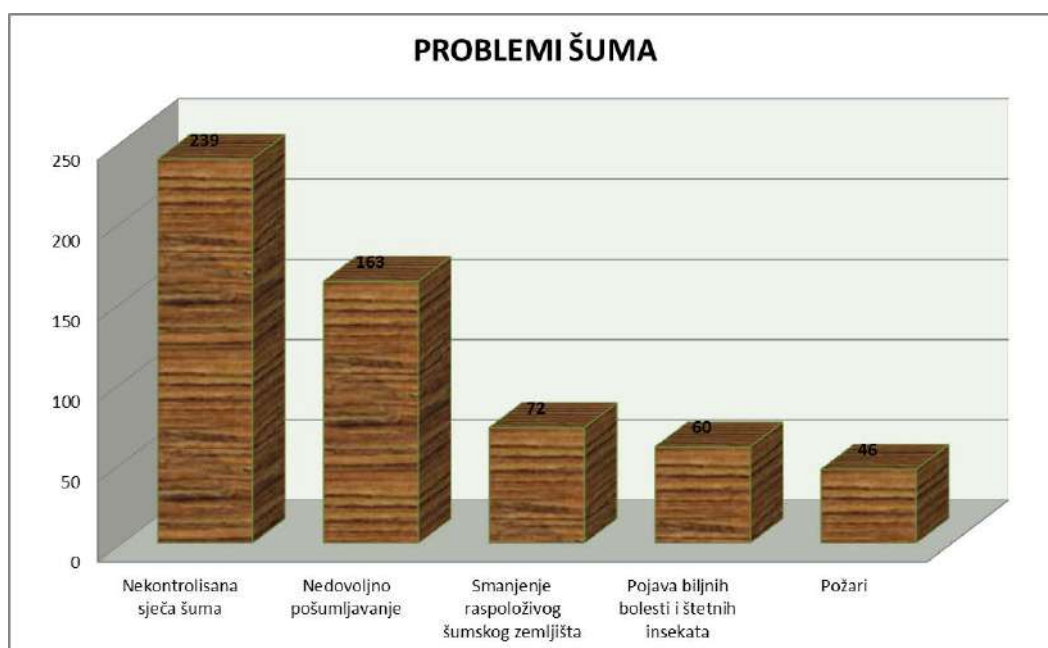
ZEMLJIŠTE

Kada je u pitanju problematika zemljišta na području općine Ilidža, građani su ocijenili da je najveći problem neracionalno korištenje zemljišta, što je pokazatelj da su i sami svjesni važnosti pravilnog korištenja. Ispitanici smatraju da su veliki problemi, između ostalih i smanjenje raspoloživog poljoprivrednog zemljišta i nedovoljno praćenje kvaliteta.

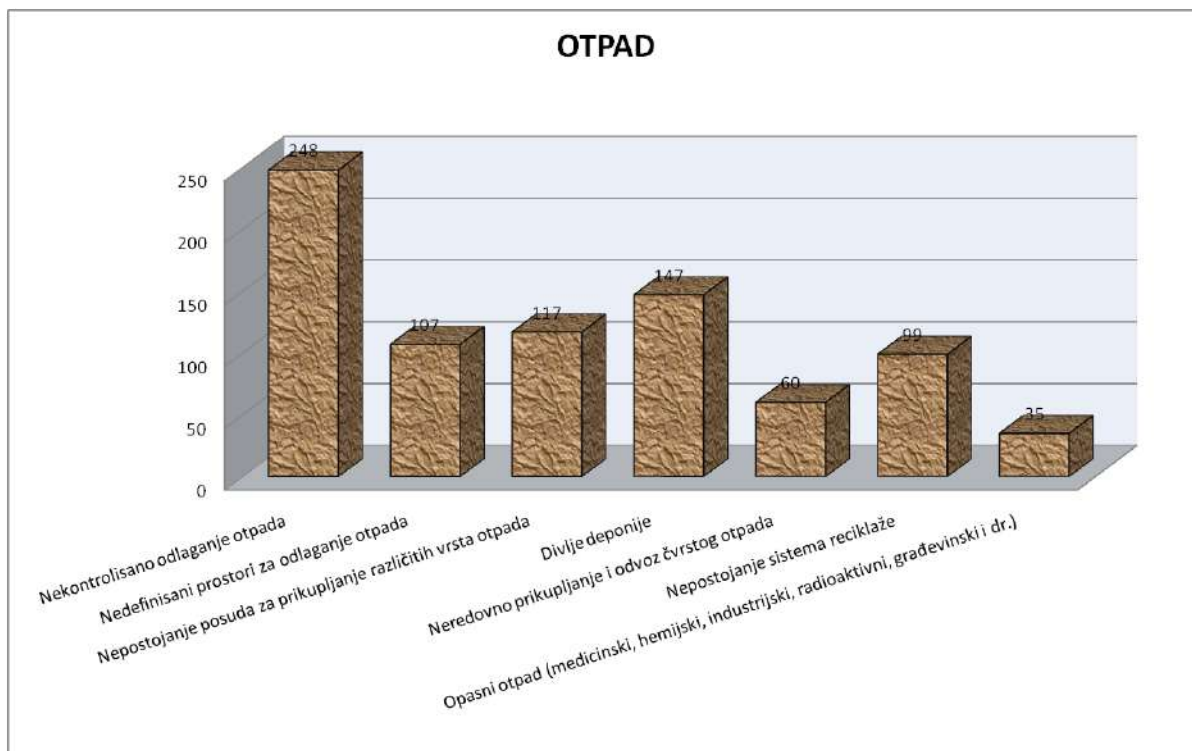
ŠUME

Anketirani građani, njih 239, smatra da je najveći problem nekontrolisana sječa šuma, kao i nedovoljno pošumljavanje. Činjenica da su i sami građani toga jako svjesni, ne samo stručnjaci, govori da se hitno treba pristupiti rješavanju ovih problema.

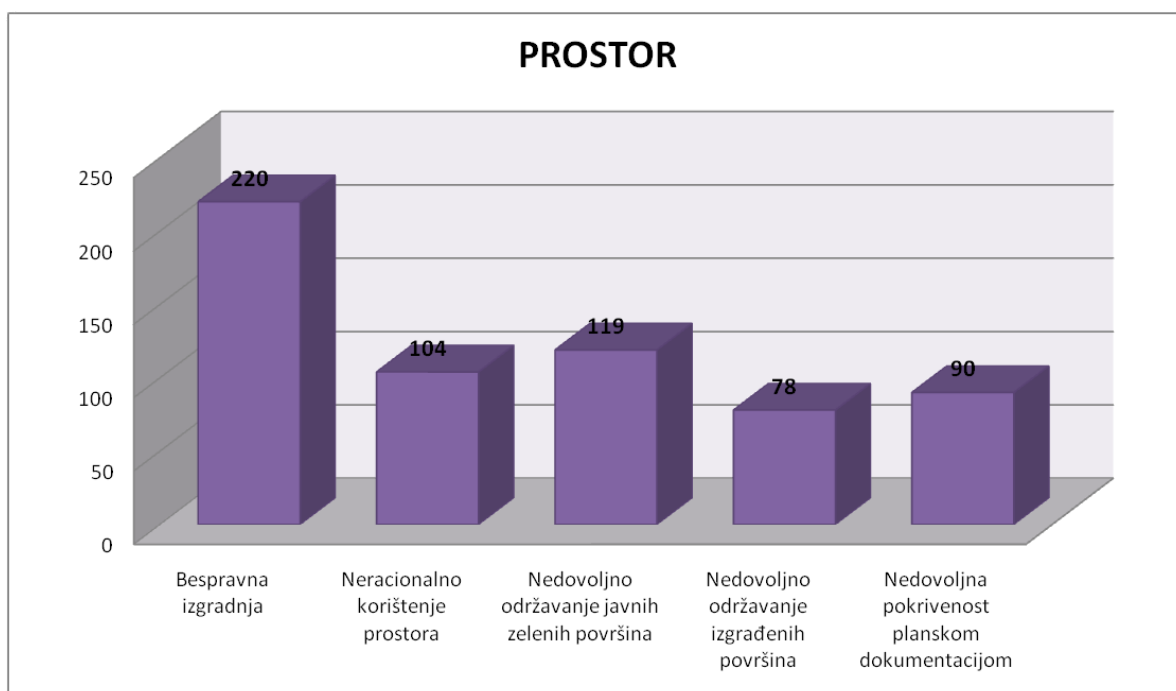
OTPAD

U narednom grafikonu prikazano je da je najveći problem nekontrolisano odlaganje otpada, kao i divlje deponije, što je svakako uzajamno povezano.

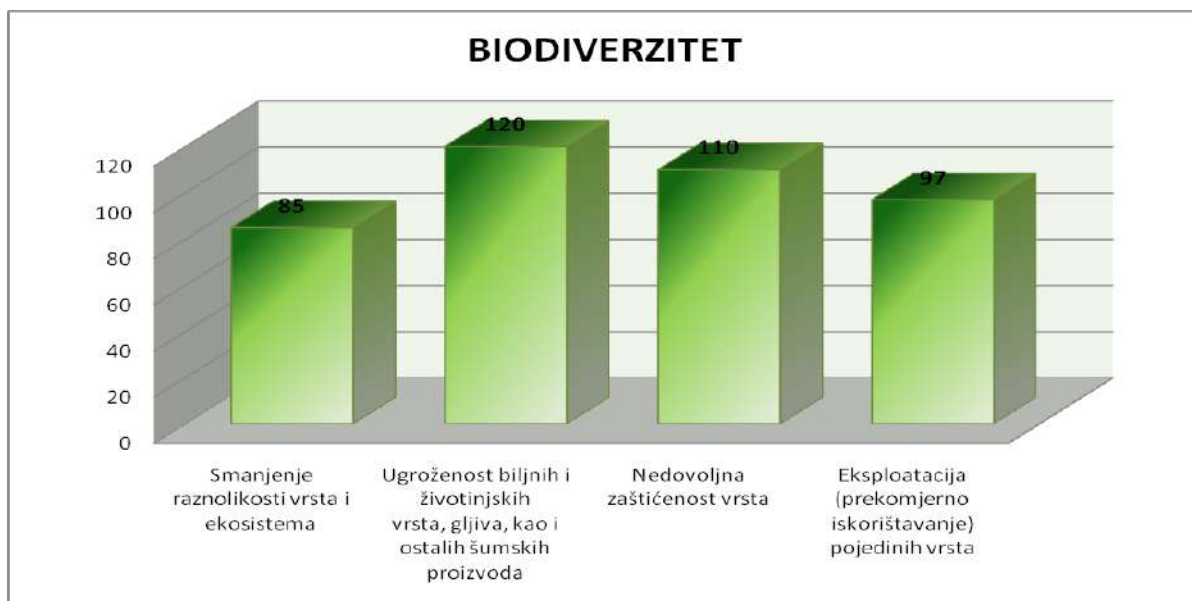
PROSTOR

Ubrzana urbanizacija i razvoj prostora općine Ilidža, povlači za sobom niz velikih prostornih problema. Rezultati provedene ankete pokazuju da su građani jako svjesni tih problema. Najveći dio njih (220) ističe problem bespravne gradnje, ali i neredovno održavanje javnih zelenih površina i neracionalno korištenje prostora.

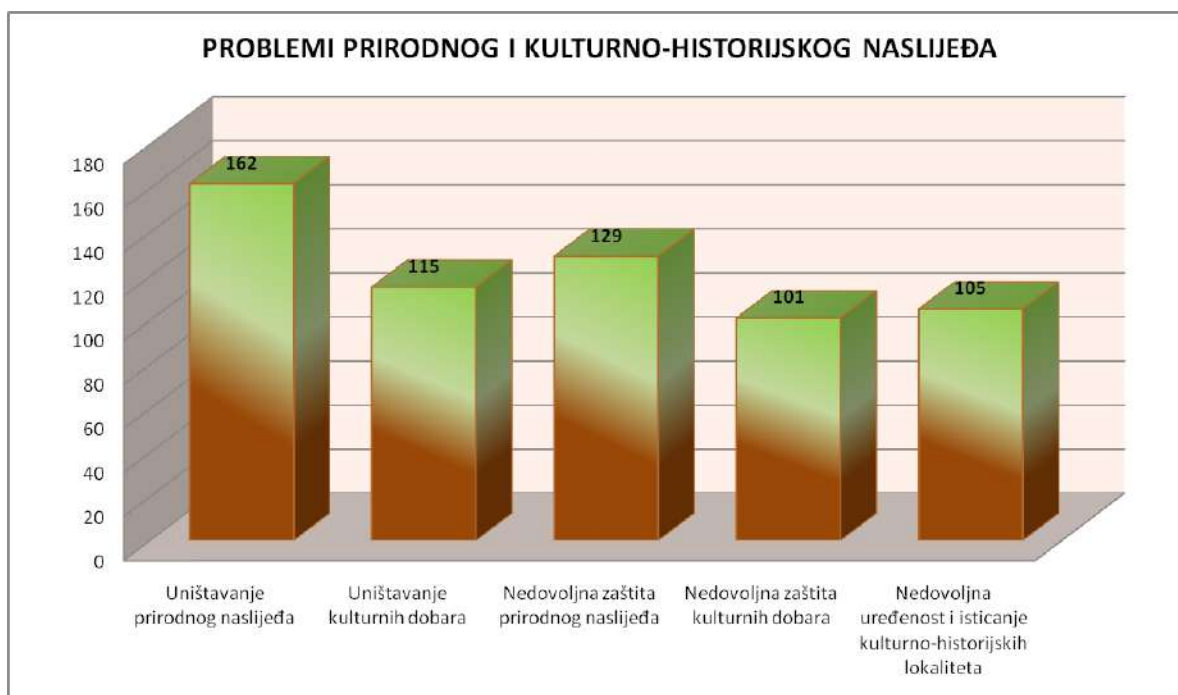
BIODIVERZITET

Ispitanici smatraju da su u njihovoj okolini prisutni problemi u biodiverzitetu, a istakli su problem ugroženosti biljnih i životinjskih vrsta, gljiva i drugih šumskih proizvoda i općenito nedovoljna zaštićenost vrsta.

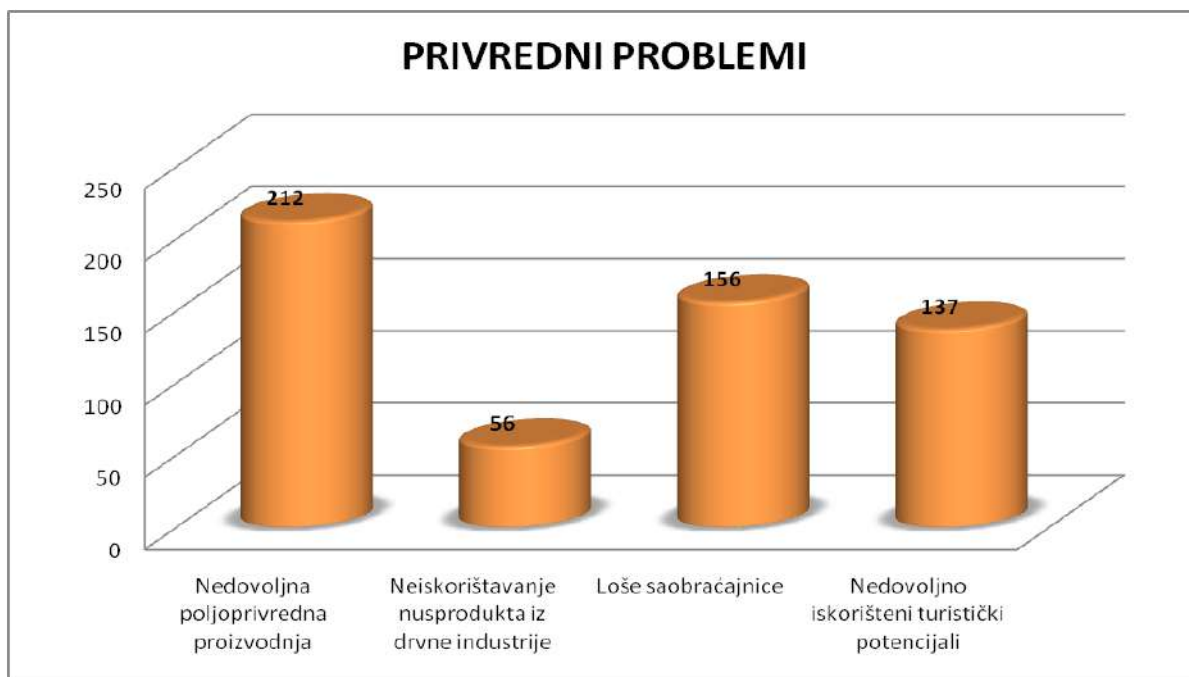
PROBLEMI PRIRODNOG I KULTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

Od ponuđenih problema, ispitanici su ocijenili da je generalno najveći problem uništavanje prirodnog naslijeđa. Građani su rekli da su gotovo podjednako prisutni problemi i nedovoljne zaštite i prirodnog i kulturnog naslijeđa i nedovoljna uređenost.

PRIVREDNI PROBLEMI

Ispitanici smatraju da je najveći privredni problem u općini Ilidža nedovoljna poljoprivredna proizvodnja. Kao uzrok postojećeg stanja privrede građani također ističu loše saobraćajnice, a 137 građana smatra da su turistički potencijali nedovoljno iskorišteni.

ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA

Na prostoru općine Ilidža evidentiran je niz problema i u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti. Čak 179 stanovnika smatra da je problem br. 1 prosjačenje koje se odvija na ulicama u njihovoj općini. Ispitanici, njih 169, smatra da je najveći problem iz ove oblasti, nedovoljna organizovanost zdravstvene zaštite stanovnika.

KULTURA I OBRAZOVANJE

Rezultati provedene ankete pokazuju da veliki broj ispitanika (218) smatra kako ne postoji dovoljna svijest građana o značaju okoliša, pa je to i najveći problem. Također, stanovnici općine Ilidža su mišljenja da nisu iskorišteni prirodni resursi kroz kulturne, sportske i edukativne sadržaje. Tim problemima će se kroz izradu ILLEAP-a prići veoma ozbiljno.

GLAVNI ZAGAĐIVAČI NA PODRUČJU OPĆINE

Ispitanici su kroz predviđene rubrike dali svoja mišljenja o tome koji su to najveći zagađivači na prostoru općine Ilidža. To su jako značajni pokazatelji, na koje se mora obratiti pažnja kroz izradu ovog dokumenta, kako bi se otklonili/smanjili njihovi štetni uticaji na okoliš.

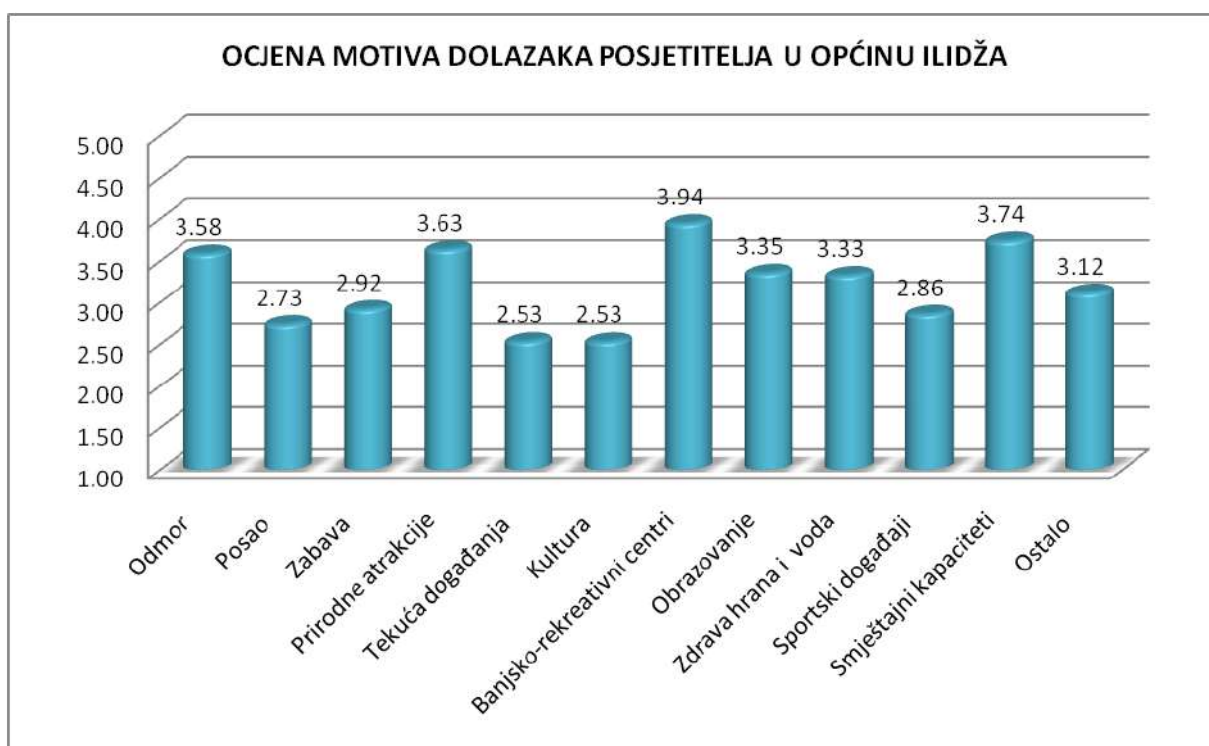
Zagađivači, prema mišljenjima građana, su:

- saobraćaj (69) + avionski saobraćaj (3)
- ložišta na čvrsta goriva, dimnjaci i toplane (44)
- nesavjesno stanovništvo (39)
- „socijalne zgrade“ – Otes (6)
- stambeni objekti-domaćinstva (4)
- betonare (4)
- farma krava u Doglodima (3)
- spaljivanje otpada
- „Sigma“
- privredni subjekti – „privatnici“
- industrija
- kočije u Velikoj aleji (konjski izmet)

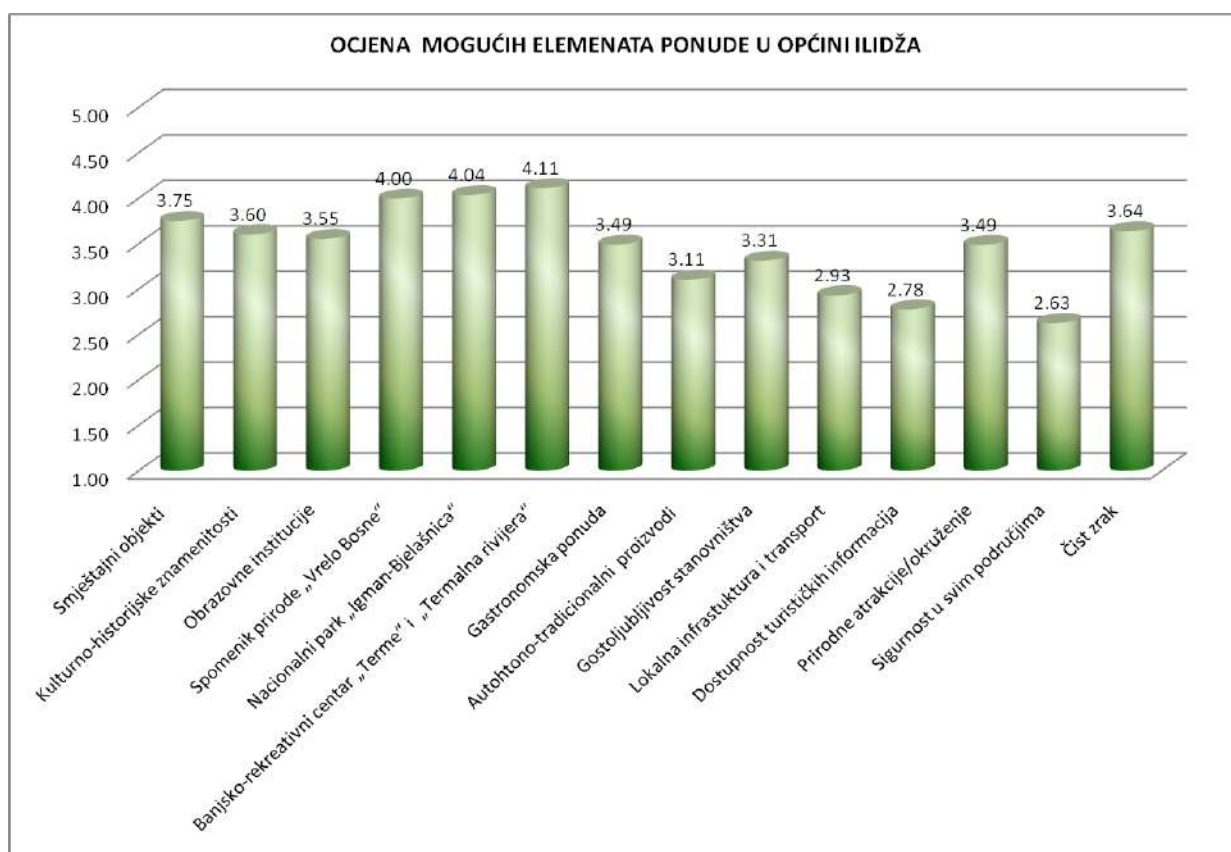
PROCJENA STANJA U TURIZMU

Kroz provedeno anketiranje, stanovnici Ilidže su dobili priliku da sami ocijene stanje u turizmu, odnosno pojedine motive dolazaka posjetitelja na ovo područje. Prosječne ocjene za pojedine motive prikazane su u narednom grafikonu.

Primjetno je da dominiraju ocjene od 2 do 4, što znači da postoje pojedini sadržaji koji bi privukli posjetitelje, ali da je prema mišljenju ispitanika, njihov kvalitet osrednji, kako su to i ocijenili. Podaci pokazuju da najviše posjetitelja dolazi na područje općine Ilidža zbog banjsko-rekreativnih aktivnosti i sadržaja. Visoko su ocijenjeni i smještajni kapaciteti kao motiv dolazaka posjetitelja, ali i prirodne atrakcije, odmor i dr. Najslabije ocijenjeni motivi su tekuća događanja i kultura, što znači da najmanje posjetitelja dolazi radi kulturnih sadržaja.

OCJENA MOGUĆIH ELEMENATA PONUDE U OPĆINI ILIDŽA

Na priloženom grafikonu prikazane su ocjene koje su ispitanici dali mogućim elementima ponude u općini Ilidža. Raspon prosječnih ocjena se kreće od 2,63 do visokih 4,11.

Nekoliko elemenata je dobilo ocjene iznad 4, što znači da treba da se radi na promociji i pojačavanju/poboljšanju tih elemenata ponude, jer građani smatraju da oni mogu privući posjetitelje. Ti elementi su:

- Spomenik prirode „Vrelo Bosne“
- Nacionalni park „Igman Bjelašnica“
- Banjsko-rekreativni centar „Terme“ i „Termalna rivijera“

ATRAKCIJE KOJE TREBA UREDITI I UVRSTITI U TURISTIČKU PONUDU, PO MIŠLJENJU GRAĐANA

- Stara željeznička stanica
- Spomenik - Otes (iz II Svjetskog rata)
- Rimsko naselje-iskopine
- Planinski i brdski biciklizam, planinarenje
- Rijeke, Trke kanuima, Rafting na Bosni
- Sportski ribolov
- Muzeji
- Konoba "M Dvori" – Otes
- Ilidžanski festival
- Velika Aleja
- Stojčevac
- Mobilijar urbani
- Rimski most
- Hoteli Terme
- Fočin granap
- Džamija Otes
- Kapela Otes
- Stećci
- Zastave
- Eko hrana
- Sportski centar Otes
- Žičara Za Igman
- škole jahanja, konjički sportovi
- Kros Alejom do Vrela Bosne
- zoološki vrt
- Stojčevac
- tunel
- urediti kočije
- ringišpil
- suvenirnice
- paraglajding
- biciklizam
- zabavni park
- posjeta kulturno-historijskim lokalitetima
- turistički voz od terminala do fijakera

SPISAK TABELARNIH, GRAFIČKIH I KARTOGRAFSKIH PRILOGA

Tabela 1. Srednje mjesečne temperature zraka na M.S. Butmir u periodu 2001-2011

Tabela 2. Dugogodišnje vrijednosti klimatskih parametara mjerenih na M.S. Butmir u periodu 2001-2011

Tabela 3. Broj stanovnika u općini Ilidža, po naseljenim mjestima na dan 31.10.2012.godine

Tabela 4. Starosna struktura stanovnika općine Ilidža

Tabela 5. Srednje godišnje koncentracije SO₂ i čađi (dima) mjerene na osnovu 24-satnih vrijednosti na stanicama Bjelave i Novo Sarajevo i na automatskoj stanici „Alipašina“ na osnovu satnih vrijednosti

Tabela 6. Trenutno stanje izvorišta na području općine Ilidža

Tabela 7. Vrsta podzemnih voda na području Ilidže

Tabela 8. Prikaz lokalnih vodovoda na području Ilidže

Tabela 9. Kategorije korištenja zemljišta u općini Ilidža

Tabela 10. Zone proizvodne sposobnosti i način korištenja zemljišta

Tabela 11. Bonitetne kategorije poljoprivrednog i šumskog zemljišta u općini Ilidža

Tabela 12. Tipovi zemljišta u općini Ilidža

Tabela 13. Površine državnih šuma po kategorijama šuma

Tabela 14. Površine privatnih šuma po kategorijama šuma

Tabela 15. Način odvoza otpada sa područja Općine Ilidža

Tabela 16. Lokacije, odnosno ulice - javne zelene površine koje se redovno održavaju

Tabela 17. Program održavanja javnih zelenih površina za 2013 godinu na području Općine Ilidža

Tabela 18. Poljoprivredno zemljište u općini Ilidža

Tabela 19. Broj rodni stabala voća u 2012.g

Tabela 20. Zasijane površine u 2010., 2011. i 2012.godini

Tabela 21. Kategorije i broj grla stoke u 2009., 2010. i 2011.godinu

Tabela 22. Prikaz korisnika prava u Općini Ilidža po osnovu Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom

Tabela 23. Tabela prikaz podnešenih zahtjeva za jednokratnu novčanu pomoć socijalno-ugroženom stanovništvu u periodu od 01.01. – 31.12.2011.godine

Tabela 24. Pregled broja korisnika po osnovu zaštite CŽR u 2011. godini

Tabela 25. Pregled korisnika socijalne zaštite evidentiranih u Službi socijalne zaštite općine Ilidža za 2011. Godinu

Tabela 26. Pregled broja korisnika materijalnih pomoći kao oblika socijalne zaštite u 2011. godini

Tabela 27. Organizacija zdravstvene zaštite na prostoru općine Ilidža

Grafikon 1. Klima dijagram za područje Ilidže – MS Butmir (2001.-2011.)

Grafikon 2. Prosječne godišnje koncentracije SO_2 i dima, mjerene na M.S. Bjelave u periodu 1975.-2011.

Grafikon 3. Kretanje koncentracije čađi prema godinama i različitim lokacijama, u periodu 2001.-2011.

Grafikon 4. Kretanje SO_2 prema godinama i različitim lokacijama, u periodu 2001.-2011.

Karta 1. Geografski položaj općine Ilidža

Karta 2. Naselja u općini Ilidža

Karta 3. Riječna mreža u općini Ilidža

Karta 4. Raspored nelegalnih deponija otpada na prostoru općine Ilidža

Karta 5. Rasprostranjenost nacionalnih spomenika na prostoru općine Ilidža

Slika 1. Nacionalni spomenici u općini Ilidža